

ÍRÓK A VIHARBAN

BARCS IMRE
BÁLINT GYÖRGY
BODÓ BÉLA
DÉRI IMRE
FODOR JÓZSEF
HORVÁTH BÉLA
KASSÁK LAJOS

LAKATOS LÁSZLÓ
NAGY LAJOS
PÁSZTOR ÁRPÁD
SZÉP ERNŐ
SZIRMAI REZSŐ
ZSOLT BÉLA

Írásai

KÁRPÁTI AURÉL ELŐSZAVÁVAL

Vietorisz

K Í A D Á S

1940

*Nyomatott a nyomdászat feltalálásának 500-ik
esztendejében a Viktória nyomdában, Budapest,
Király-utca 9. — Felelős kiadó: Vietorisz Géza.*

NÉMA HEGEDŰ

Előszó helyett álljon itt e jelkép, amelynek jelentése mennél bizonytalanabb, annál jelentősebb bizonyossággal illik ma az íróhoz. Az olvasót nem féltetem: hiszen ő rég megszokta, hogy külön találja meg minden szimbólum külön értelmét — önmagában. Ezért inkább Verlaine-re gondolok most, aki mintha napjaink számára adott volna, bölcs tanácsot a híres versben: Szavaidat ne válassz némi tévedés nélkül. Ó, muzsikát, csak muzsikát! A többi már irodalom... Ez pedig nem éppen veszélytelen dug áru ebben a gyanakvó, háborús világban. Maradok hát a „néma hegedűnél”, bár őszintén megvallva, nem is tudom, hogy honnan ismerem ezt a különös zeneszerszámot... Talán messzi gyerekkoromban láttam egyszer, apám valamelyik muzsikus-barátja kezében, vagy csak álmomban s azóta emlékezem ráf Lehet, nem fontos. Elég az, hogy mostanság egyre gyakrabban jut eszembe. Körülbelül mindig, valahányszor íráshoz hegyezem a ceruzámat. Néma hegedű. Kinek, minek szól, ha úgysem hallja más, csupán az, aki játszik rajta! Mert, hogy végre eláruljam: ez a leglényegesebb tulajdonsága. Négy húrja alatt nincs zöngé-szekrény, ami föl-

erősítse hangját. Az egész arra való csak, hogy a művész akkor is játszassék rajta önmagának? ha játéka pusztán „gyakorlat” marad, mert körülötte vad lárma harsog s nincs senki, aki hallgassa. Néma hegedű, én szeretlek. Ma legkivált, amikor föllapozom ezt a sokszólamú partitúrát, amelynek címe úgy visszhangzik bennem, akár egy Berlioz-szimfóniáé: *írók a viharban*. Jóideje már, hogy magam is csak variációkat játszom rajtad, hangtalan hangszerem, mint egykor Tartini, a padovai Szent Antal-bazilika „ördögi hegedűse” a felvett Corelli-témára, — ha nem is oly virtuóz könnyedséggel és gazdagsággal, de éppúgy a lélekben megbúvó démon sugallatának engedelmeskedve, művészi alázatban meghajtott fejjel. S míg egyedül hallgatom a beethoveni süketség jelenbe szakadó, szörnyű magányának tragikus dallamát önmagamban, mint minden író, úgy érzem: magam vagyok az a néma hegedű. Bennem a dal, amelyre ma senkisem figyel, holtan „Istentől és örök.” Bajos erről értelmesebben szólani betűkön keresztül. A többi a hegedű dolga, ha mindjárt néma is az a hegedű... És most beszéljünk másról.

*

Emlékszel még, elszánt olvasó, a romantikus regény hősére? A melancholikus rajongóra, aki egy hölgyért, egy eszméért, egy fixa ideáért, mit tudom én: talán egy semmibe-f oszló álmoképert hevül és lelkesedik, pihenés nélkül gázolva ke-

resztül száz akadályon. Nem ismer fáradtságot, megállást, csüggedést, sohasem mondja: elég. Harcol, küzd, birkózik, nyaktörő sziklák magasságába kúszik, vak erdők magányán tévelyeg. Tüske megtépi, akadály buktatja, rohanó ár elvágás veszedelmével fenyegeti. Semmi: tovább, csak tovább. A messzi cél, mint csalogató lidérc az éjszakában, villózva lebeg előre. Ugy tetszik, csupán karját kell kinyújtania, mindjárt eléri s markoló keze minduntalan új akadályba ütközik. Liheg és roskadozik. Minden nap megfojt egy rémet — hiába. Egyik hőstett csak a másikhoz vezet, egyik megoldott feladat a másikat szüli, minden levágott sárkányfej helyébe hét másik nő, akár a mesében. A cél, az eszme, az ideál újra és egyformán messze van, a távolság nem változik* A siker küszöbe előtt, az utolsó pillanatban mindig vakot vet a kocka s minden újuló nap megújítja a hajszát. Mégsem esik kétségbe. Derűs, nyugodt, fölényesen mosolygó marad. Talán szenved, de nem panaszkodik. Kalapján hetyke-vidámsággal leng a strucc-toll, oldalán bizakodva csörren a könnyű kard, amely minden veszedelemből kivágja, mintha sejtené, hogy ezer kalandos fejezeten túl, egyszer, a regény végén, mégis csak koszorú várja, végleges győzelem, boldog beteljesülés, amely után megkönnyebbülten tehet pontot az író és fellelegezhet az olvasó. Emlékszel erre a drága, naiv, felejtethetlen hősré, édes ábrándok ködlovagjára, aki olyan makacs és ádáz küzdelemben hullott el a naturalizmus góromba, lovagiatlan bunkócsapásai alatt! Ó, hogy-

ne emlékeznél, hiszen egy hissé nyilván önmagadra emlékszel bennük: Dumas három testőrében, a halálból is feltámadó, rongyosan bujdosó, álarcos hercegekben, Hugo emigráns óriásaiban, Jókai mindenható hőseiben, a Berend Ivánokban és Tatrangi Dávidokban, akik előtt semmi sem lehetetlen. Tudod, hogy sohasem éltek, mégis érzed, hogy — voltak. S ha látod, hogy sírjuk besüppedt, hogy fejfájukra temetői mohát vont a legújabb kor: szívből sajnálsz őket. Ne tagadd és ne szegyeid, hogy sajnálsz. És azt se, hogy titkon reménykedsz feltámadásukban. A kor, amelyben élsz, másnak se kedvez, mint a reménykedésnek.

Most pedig tekints körül figyelmesebben és végy észre valami különös, kísértetszerű jelenést a jelen valóságában. Vedd szemügyre Don Quijote hazajáró árnyát a huszadik században. Lásd meg a romantikus hősi-arckép itt-felejtett, kései modelljét: magát az író. A mai író. Legkivált a mai magyar író. Vess rá egy futó pillantást és döbbenj meg a végzetes hasonlóságon. Nézd, hogy küszködik egy távoli, megfoghatatlan, szinte elérhetetlen célért, eszméért, ideálért, áloméért, mit tudom én: talán semmiért. Nézd, hogy harcol, vergődik, bukik el és kél fel újra meg újra. Megy, fut, rohan hívó lidérce, csalogató bolygótüze után, tovább, pihenés nélkül, zihálva, fosztó ruhában, értelmetlenség tüskéitől tépetten, napi gondok megaláztatásai közt véresre vert szívvel, egyre csak tovább. Nézd, sziklák magását járja, az Inferno kénköves szakadékait ku-

tatja, birkózik betűvel, formával, kiadóval, pénzzel és kenyérrel, látható és láthatatlan cenzúrával, közönnnyel és kritikátlansággal. Minden nap estéjén úgy roskad ágyába, hogy elfulladt zokogással kérdi meg magától: miért, minek? — 5 másnap csak kezdi újra csüggedetlen a viadalt, amely pedig reménytelen. Ne hidd, hogy szemét vakság hályogozza: halálos bizonyossággal tudja, hogy harca hiábavaló, hogy a hasznos gépek és haszontalan politikák világában tolla már anakronisztikus szerszám. Tudja, hogy nincs miért és nincs minek s hogy az utolsó fejezet végéit nem koszorú, de csalódás várja, végső kudarc — a magyar felejtésben. Sőt, azt is tudja, látja, érzi, hogy a jelenben — s mióta tart már ez a jelen! — valami meddő „ellenzékiiségbe” szorítottan, semmit sem tehet nemzetéért, mert elvéteztett tőle az írott szó hatalmának „uralkodó pálcája”, amely a múlt században még az övé volt. 8 ha netán megfeledkeznek olykor erről: nem késnek nyomatékosan fejére olvasni „tévedését”. Mégse hagyja abba az áldatlan küzdelmet. Végzi tovább sziszifuszi munkáját, árva elhagyatottságban; egyedül és míg mások az élet guruló rézgarasaira vetik magukat, ő az álom aranypénzét csörgeti zsebében. Miért nem töri el tollát? Miért nem cseréli el „kutyanyelveit” realisabb és hasznosabb papírokkal? Miért hisz jobban minden háborús jelentésnél a fájdalmas, benső parancsnak, amelyet Arany János hagyott rá: „Ha későn, ha csonkán, ha senkinek, — írjad!” Miért vallja a legzajlóbb változásban is a maga örök változat-

lanságát, mondván: S int ut sunt, aut non s int, — az író legyen olyan, amilyen most, vagy ne legyen... Ki érti ezt meg? Ki tud erre felelni?

Azt hiszem: nem is kell rá felelni. Csak megállani egy pillanatig és áhítatos, könnyes megilletődéssel tekinteni rá, az utolsó, talán az egyetlen hívő emberre, aki még itt él köztünk. Az íróra, aki igazán hisz ebben a meredek szélén imbolygó, kicsi országban. Mert a magyar író munkája ma a legheroikusabb hitvallás amellet, hogy egyszer itt mégis minden rendbejön, hogy ebből a sivár jelenből gazdagabb jövő virágzik ki. ő maga lehet az egyéni reménytelenség halálra-ítélt foglya, de a tolláról elröppenő szó: szabad madár, amely végtelen lehetőség holnapja felé száll. Valami titkos, szent kötelességet teljesít itt minden író Balassa Bálint óta, amikor álmait betűkbe rögzíti. Amikor ad, egyre csak ad, bőven, pazarolva, önfeláldozó uri gesztussal, egy olyan gonosz és kapzsi korban, amelyben mindenki csak kapni akar.

Romantikus regényhős? Tán valamivel több is: a valóság hőse. Katona, aki nem hagyja el a várát, hová végzete állította. Helyén marad, bár a közöny dermesztő, fagyos hava hull rá, hogy belepje és eltemesse, mint a Sipka-szoros ama híres őrállóját. Romantikus hős? Korunk hőse. Ha költő lennék, ódát írnék róla. Vagy még inkább — elégiát.

Mondom, hogy csak zenében lehet erről értelmesen beszélni. A kifejezés korlátlan lehetőségével és ellenőrizhetetlenül. Szólj hát, szólj, néma hegedű. Halkan, lassan, csendesen. Andante sostenuto. Én halljam csak s ne tudja más: mit játszom rajtad, miféle új variációt, egy régi témára. Ennyi még megmaradt a szabadságból. Az emberségből. Enmagamból. A magánéletemből. Isten bocsássa meg: talán a művészetből is, amely sose került még így ebek harmincadjára...

De elég. Lapozz tovább, eltévedt olvasó. És próbáld meg kihallani korunk dörgő viharából — egy percre — az ittfelejtett „néma hegedűk” együttesen is magányos, befelé hangzó lélekzenéjét.

Budapest, 1940 május.

KÁRPÁTI AURÉL

BÚCSÚ

Írta: BARCS IMRE

Abban a kétemeletes, öreg sárga házban, a Deák Ferenc ucca és a Váci ucca sarkán születtem és éltem pár évig, amelynek helyén ma hatalmas bankpalota áll. Csendes ház volt; a lépcsőház két bejárata közül az egyik hozzánk, a másik Görgey köz jegyzőékhez vezetett. Náluk gyakori vendég volt Görgey Arthur, aki nagyon szeretett és akit nagyon szerettem. Ha megjött az öccséhez, áthívatott, térdére ültetett és mesélt. Magyar hősookról, királyokról és csatákról. A mesék végén mindig kijárt egy darab csokoládé és az intelem: „Derék magyar legyen belőled, kisfiam!...”

Éjfél körül jár az idő. A hold most jött fel vörösen valahonnan Szumátra felől. Millió csillag ragyog az égen, a tenger nyugodt, sima. Ausztrália felé közeledünk...

A hajó korlátjánál ülök, nézem a vizet és az elmúlt három évtizedre gondolok. Egy kicsit elszámolok és egy kicsit leszámolok önmagammal és mindazzal, ami eddig velem és körülöttem történt. Most nincs bennem harag és nincs bennem

gyűlölet. Megpróbálok higgadtan és nyugodtan gondolkozni arról, amiért elmentem, vagy amiért el kellett mennem.

— Édes fiam — mondta pár nappal ezelőtt egy párszáz újságból álló világkonszern európai szerkesztője — nincs okod búsulni. Három idegen nyelven írsz tűrhetően és egy csomó dolgot fogsz látni. Nem lefelé haladsz, hanem fölfelé... Mit akarsz? ...

Valóban: mit akarok? Megtisztelő megbízást kaptam arra, hogy annak a lapcsoportnak, melynek újságjait pármillió ember olvassa, dolgozzam. Emberi számítás szerint elmegyek Indiába, a Távol Keletre, Ausztráliába, az Indiai szigetvilágba. Tisztességesen megfizetnek. Szeretek utazni és utálom az unalmas életet. Most alkalmam lesz rá. Mégis: mit akarok? ...

Le kell számolnom vele, el kell intéznem. „Du musst Lampe vergessen” — írta Kant egy darab cédulára, amikor kedves szolgája meghalt. Vannak dolgok, amiket *egy időre* nekem is el kell felejtennem, ha élni és dolgozni akarok. De a nagy számadást még meg kell csinálni.

Eddig is írtam idegen nyelveken. Írtam *is!*.. Ezentúl magyarul *is* írok majd talán, ha közben éttől a lehetőségtől is el nem ütnek. Csak én és velem együtt mindazok, akik magyarul írtak, tudják, hogy ez mit jelent. A hangomat, az igazi hangomat elveszítem. Egy kicsit megnémulok. Mások talán észre sem fogják ezt venni, csak a beavatottak, akik kis párizsi kávéházakban, londoni suburbe-ökben, newyorki felhőkarcolókban

ütötték fel tanyájukat és mint drága kis barátom éppen legutóbb írta a Szajnapart mellől: nomadizálnak... Ó, bizonyára rettenetesen nehéz felállni a hazai retorta, a rajzasztal vagy a kettőskönyv mellől. De a retorta ugyanaz Sanghajban és az Északi Sarkon, ugyanaz a rajzasztal és a kettőskönyv is. Csak a nyelv, az írás, a szó nem ugyanaz!

Megnémulok hát egy kicsit. Számoljunk le vele...

És a magyarságom! Leszámolhatok ezzel! Míg otthon voltam, néha nagy volt a kísértés, hogy a nagyhangú ítéletekbe, érthetetlen és értelmetlen szónoki kirohanásokba belemorogjak, vagy beleordítsak egyet. Talán nem volt helyes, hogy nem tettem. De ellenállhatatlanul nevetségesnek tartottam, hogy olyasmi ellen védekezzek, ami ellen védekezni nem lehet. Mert nincs miért.

Mit mesélhettem volna el? Hogy a családom vagy százötven esztendeje él — ó, nem Magyarországon — hanem a mai Budapesten. Hogy családom hat generációja segített felépíteni ezt a várost. Talán igen szerény munkával, de ez a munka is mindig segítséget jelentett. Mert közülünk soha senkit nem tartott el az állam, de valamennyien igyekeztünk eltartani az államot és azokat, akik belőle élnek. Elmondhattam volna, hogy közöttünk nem volt egyetlen milliomos, de egyetlen koldus sem. Három generáció katonaleveleit őrizzük otthon és egyetlen „büntett” emlékét sem. A világháborúban veszítettünk néhány halottat, néhányan betegen és sebesülten kerül-

tek vissza, mások a hadifogságból jöttek meg évek múltán, de nem kellett szégyellnünk egyetlen katonaszökevény nevét sem. Apám és még néhányan közülünk tönkrementek hadikölcsönön, szorgalmas, hosszú évek munkájával megtakarított állampapírokon, de nem volt köztünk hadimilliomos egy sem.

Mindezt elmondhattam volna azokban a napokban, amikor miligrammra és milimikronnyira határozták meg, hogy ki miért és milyen mértékben lehet, vagy lehetne magyar. De túl nagy volt a hangoskodás és túl kevés az értelmes szót befogadó fül. Akinek szeme volt, az láthatta és akinek füle, az hallhatta, hogy itt szó, beszéd, érv semmit sem használ. Ezek után már természetesnek tűnt, hogy a döntés szerény személyemet és családomat például magyarnak nyilvánította, amikor a hozzám közelállók — barátok — semmivel sem rosszabbak, mint jómagam, képzeletbeli sárga foltot viselhetnek a lelkükön.

De menyiben érintheti ez magyarságomat? Semennyire! Azt nem 1939-ben adták és 1939-ben nem is vehetik el. Egy uralkodó párt, egy uralkodó eszme hívei megsérthetnek. De a hazám nem sérthet meg soha! Fáj a sértés?... Fáj! Bevallom és nem szégyellem. Fáj, hogy könnyűnek és méltatlannak találtak az újságírásra és jól tudom, bármiképpen forduljanak is a dolgok: sohasem leszek büszke arra, hogy egy magyar újságírókból álló testület kirekesztett tagjai közül.

Fáj, de tudom, hogy nem mindig azok vol-

tak a legrosszabbak, akik elmentek. Vagy akiknek el kellett menni! Firenze évtizedek óta verekszik Dantenak Ravennában nyugvó csontjaiért és Machiavelli is megkapta a maga dízsírhelyét. Nem minden távozó Dante, Machiavelli, Kossuth Lajos, Rákóczi! Persze, hogy nem! De beszéljünk a tömegekről? Az ismeretlen protésztańs réfugiéról, aki megteremtette az egyik oldalon az angol, a másikon a német ipart, kereskedelmet és naggyá tette az országot?

Nem: büntelenül elmenni nem szégyen! De fájdalmas! Nagyon is az! És vájjon jó lesz-e bárkinek is, hogy elmentem és hogy oly sokan mások elmennek? Legmélyebb meggyőződésemszerint: nem! Elfoglaltam valakinek a helyét? Ugyan! Hiszen a napos oldal fiatalságának negyedannyi tanulással és munkával, mint amennyit én dolgoztam, nem szerény szerkesztőségi posztokat, hanem lényegesen különb pozíciókat osztogatnak!

A lelkiismeretem tiszta. Szeretem és szerettem a mesterségemet. Megpróbáltam legjobb hittem és tudomásom szerint dolgozni még akkor is, amikor jól tudtam, hogy az igazság esetleg éppen a barátaim társaságában nem rokonszenves. De nem félttem a Hatalomtól sem, amely — távol Magyarországtól — jónak tartotta, hogy eltávolítson, mert egyben s másban megoszlott a véleményem a hivatalosan kötelezőtől. Lehet, hogy közben rossz utakon jártam és tévedtem is. De igyekeztem megtalálni és járni az igaz utat...

Kelet felől már hajnalodik.

Újra eszembe jutnak Görgey Arthur megszokott szavai: „Derék magyar legyen belőled, kisfiam!” Megpróbáltam és úgy érzem, hogy a próbának még nincs vége. Nagy dolgok jönnek Európában és szent a hitem, hogy a Duna mellől száll még hívó szó szerte a világba szóródott magyarokhoz. Talán sorakozóra, talán — riadóra!

Meg fogjuk hallani és el fogunk jönni.

Hogy közben mi történik: ki tudhatja?

Elutazásom előtti nap délután kimentem nagyszüleim és szüleim sírjához. Egyszerű emberek voltak, egyszerű kereszt jelzi nyugvóhelyüket. Megálltam a sírok előtt, hosszan, hosszan bámultam, aztán egyszerre oldalt jókora követ pillantottam meg. És hirtelen eszembe jutott, amit a sivatagban láttam. Sírokat, amelyekre az idők folyamán kegyes kezek kisebb-nagyobb köveket raktak, hogy a holtak háborítatlanul nyugodhassanak. Hogy vadállat ki ne kaparja, gonosz haramia fel ne dülje, szél be ne takarja.

Elgondolkozva fölemeltem a követ és rátettem anyám sírjára,

így búcsúztam.

És mire felkelt a Nap, elszámoltam és leszámoltam.

(Az Indiai óceánon, 1939 augusztus.)

JEGYZETEK A PÁTOSZRÓL

Írta: BÁLINT GYÖRGY

1.

Gyakori dicsérő jelzőnk valamely előadásra ódra, vagy szövegstílusra, hogy „pátoszmentes”. Ezzel azt akarjuk mondani, hogy bensőséges és őszinte, holott az igazi őszinteségnek és bensőségnek a pátosz éppenséggel nem árt. Ehhez azonban az kell, hogy a pátosz is igazi legyen. Gyakran összetévesztik az igazi pátoszt a hamissal, ami nem is csoda, hiszen az utóbbi rendszerint kompromittálja az előbbit. A régi ifjúsági előadások, vagy egyes politikusok beszédei hamis pátosszal vannak tele. Ez a hamis pátosz csakugyan nagyon hangos, sőt olyankor a leghangosabb, amikor teljesen el kellene hallgatnia. A hamis pátosz ott jelentkezik, ahol az igazi érzések hiányoznak. Nem is pátosz tulajdonképpen, hanem a régi magyar esztétika műszavával élve, dagály, a szavak dagálya, mely az érzések, az élmény apályát leplezi. Nagyszabású és lélektelen hangosság ez, Kazinczy valamikor így nevezte nyelvújítói gúnnyal: „fesz és pöf”.

Nehéz volna meghatározni az igazi pátoszt, nehéz, mint általában minden esztétikai meghatározást. A definíciók merev és szűk keretek, melyek valami élő és folyton mozgó anyagot szeretnének körülzárni. Ilyen reménytelen és anyag-szerűtlen kísérletek helyett nézzük inkább a szó eredetét. Ha magyarra akarjuk fordítani görög-ből, valahol a szenvedély és szenvedés között kell értelmét keresnünk. Legelső jelentése kétségkívül a szenvedés, a megrázó testi vagy lelki élmény. Későbbi görög értelme már több, bonyolultabb: az élmény és az élmény kifejezése egyben- Megszólaló élmény, szenvedés vagy szenvedély, mely spontán és megrázóan ad jelt magáról. Arisztoteles a tragédia egyik legfontosabb elemének tekinti a pátoszt, melyet így ír körül, „romboló és fájdalmat okozó esemény”. Esemény kétségkívül, de előadott, bemutatott, tehát művésziiesen feldolgozott esemény. Az esemény stílusa és az események előadásának stílusa tehát szorosan összeforr a pátoszban, mely elvontabb és magasabb síkon természetesen inkább pszichikai történések kifejezési módja.

2.

Hogy mi a különbség a pátosz és a pátoszmentesség között, azt talán egy példa mutatja a legjobban. Vegyünk két hasonlótárgyú jelenetet, két magyar elbeszélő költeményből, a *Buda halálából* és a *Két szomszéd vár-ból*. Mindkettő ugyanazt írja le, halálos párviadalt két gyűlöl-

ködő ellenfél között. Arany így mondja el Etele és Buda végső harcát:

Etel is szó nélkül, csak ölű-sívással
Ránt ellene szablyát; küzdenek egymással;
Messze a viadal késő zaja csattog;
Nézi a két tábor fölöttük, alattok.

Ott nem Istenkard által Buda vívik,
(Kezében acélja csak acél tudniillik;)
Emberül ő harcolt a maga emberségén;
Bajnok vala ifjan és bús élete végén.

Harmad szeren amint zúdultanak össze:
Etel Buda kardját kiröpíté messze;
Odalón az; testét veszni hagyá hátul
Megfutván halálnak mereven arcátul.

Még egyszer üvöltvén, Etele szökellik,
Vállközön a kardját belemarta mellig;
Arczczal Buda ki volt, a porba merüle,
Iszonyú csendesség fagya meg körülé.

Izzó és drámai dolgokat mond el ez a néhány strófa, de hangjában mégis kevés az izzás és a dráma. Kiegyensúlyozottan, hűvösen írja le a testvérgyilkosságot Arany, egyenletesen és közvetlen hangon. A tökéletes mesélő hangja ez, az esemény fölé emelkedő nagy elbeszélőé, aki a legtragikusabb pillanat feszültségében még zárójeles magyarázó mondatot is iktat leírásába, jelezvén, hogy Istenkardja Buda kezében csak kö-

zönséges acél, melynek csodatevő erejére ebben a válságos percben nem számíthat. Nézzük, hogy ír le Vörösmarty egy hasonló esetet, a két szomszéd vár megmaradt két vendetta-harcosának végső leszámolását:

Megrettent a készülletet sejdítve a hiúzként
Félreszökött Tihamér s a halált kikerülte; utána
Kardját másodszor megemelve siet vala Káldor,
S hogy diadalra jutand, ébredt bizodalma, de
hónaltt

A fölemelt kar alatt sérté meg Sámson az üzöt;
És sűrűen omlottak ütései; mint az eső jég
A vert ház tetején, hangzott szakadatlan az ős
kard

Ellensége vasán s tagjait megtörte. Kifáradt
S nem víva már Káldor; sajtó jobbájában az éles
Kard hatalomtalanul maradott s viadalmát
Végzé a győző az acélt torkába merítvén.
Elhullott Káldor s habzó hörgéssel akarván
Átkos imádságot és kérelmet mondani, elhalt
A gyászok szerzője s kinyúlt a sági fenyéren.

Nyugtalan, zaklatott leírás ez, az olvasó úgy érzi, maga is részt vesz a harcban, vele történik. Belekapcsolódik az esemény lüktető ritmusába, szubjektív ügyévé válik, mint a zene. Arany leírása festői és plasztikus — apollói; Vörösmarty-é zenei — dionizikus. „Mint az eső jég A vert ház tetején, hangzott szakadatlan az ős kard Ellensége vasán” — ebben a mondatban a szavak is kopognak könyörtelen monoton ritmusban,

mint a végzet. „Hatalomtalanul maradott”, e két szó zenéje érezteti az elomlást, az összezsuglyást, a tehetetlenné válást. Arany leírása mindent megmutat és megmagyaráz, Vörösmarty-é belehipnotizálja lelkünket az esemény hangulatába. Arany leírása pátoszmentes, Vörösmarty-é patetikus. Arany többnyire csak balladáiban válik patétikussá, ezekben a kicsiny és mégis hatalmas remekművekben, melyek sokkal közelebb állnak a tragédiához, mint az eposzhoz. Vörösmarty még nagy eposzaiban sem epikus, bármit ír, mindig sajátosan tragikus költő. Az ilyen pedig gyakran találja meg a pátosz hangjait; gyakrabban és törvényszerűbben, mint az epikus. Az igazi epikustól alapjában véve idegen a pátosz. Hiszen a megrendülés hangja ez, válsághang, tragikus konfliktusok hangja. Az eposzé más: bölcsebb, közvetlenebb, harmonikusabb, még ha fájdalmas eseményeket mond is el. Ilyen az eposz világa is, mint ahogy egy ismert esztéta jellemzi tanulmányában a „Theorie des Romans”-ban: „Tágas e világ, de mégis olyan, mintha az ott-honunk lenne, mert a tűz, mely a lélekben él, egylényegű a csillagokkal. Élesen elválik a Világ és az Én, a fény és a tűz, de mégsem lesznek egymástól végkép idegenek, mert a tűz a lelke minden fénynek és fénybe öltözik minden tűz... A lélek, ha kalandozni indul, nem ismeri meg a keresés igazi kínját és a megtalálás igazi veszélyét; nem tudja még, hogy elveszítheti önmagát és önmaga keresésére kell indulnia... A lélek még nem fedezte fel magában a mély szaka-

dékokat, melyek zuhanásra csábíthatják, vagy felhajszolhatják úttalan magasságok felé... Az istenség... úgy áll az ember mellett, mint apa a fia mellett és a cselekedet a lélek köntöse, mely tökéletesen ráillik”. Ilyen az eposz világa e meghatározás szerint. Mi szüksége lenne pátoszra e boldog és kiegyensúlyozott világnak, melyben nem kiált fel megrendítő ritmusban a lélek szenvedélyes szenvedése? E kiáltás jellegzetesen tragikus; abból a korszakból való, mikor a lélek már megismerte magában a végzetes szakadékokat, mikor az ember bizonytalan harcban áll az istennel és önmagával. A meghatározás csak a homéroszi világra illik tökéletesen, de a történelem később is teremtett többé-kevésbé epikus korokat, mint ahogy teremtett legalább annyiszor tragikusokat is. És mennél tragikusabb egy kor, annál gyakrabban szólal meg patetikusan. A szánalom és a félelem felkeltésének művészete a tragédia, Arisztoteles szerint s még hozzá úgy kell felkeltenie ezeket a fájó indulatokat, „hogy csupán hallgatva is összerázkódjunk”. Az előbb bizonytalanoknak é s nehéznek mondtam a pátosz meghatározását: itt mindenesetre megkaptuk a pátosz szerepének, jelentőségének hiánytalan összegezését. „Csupán hallgatva is összerázkódunk”* tőle, nemcsak szemléljük, hanem át is éljük, amit elmond, mert lelkünk legmélyén, ama bizonyos szakadékokban érezzük, hogy rólunk van szó tulajdonképpen, mindig rólunk van szó, amikor valamilyen indulat vagy tett szabálytalansága és fájdalma kiált fel az ellenséges istenek felé. Sza-

bálytalan és fájdalmas tettek és indulatok, ellenséges istenségek világa a tragédiáé. „Az ő világa nem a jelenségeké — írja Babits Mihály Aiszchyloszról — ő lefelé as a mélységbe, ahol az erkölcsi dilemmák lakoznak. Megmutatja a legborzasztóbbat, a végletest: íme legmélyebb emberi szakadék... Az ember egyedül maradt egy idegen világban. Először megdöbben. Aztán kezdi körüljárni önmagát, mint egy szigetet. Aiszchylosz: a sorsára rádöbbsent ember lírája. Szofoklesz már nem annyira líra. Ő már kívülről néz és körüljár s döbbenés helyett csodálkozik. , A tragédia a válságok műfaja és a pátosz a válságok hangja. „A szenvedés tanítja megismerésre az embert” — mondja Aiszchylosz és egy mai peszsimista filozófus, Giuseppe Rensi ebben látja a tragédia lényegét. És akit a fájdalom tanított meg gondolkozni és közölni, az nem kerülheti el időnként a pátoszt. Mert bármit írjon is le, bármilyen fölötte álljon is az anyagnak, mégis köze* van hozzá, részt vesz benne. Megfigyeli az életet, ez természetes — de közben megrendíti az élet. Az olvasóval ismertet és közöl, de egyben átviszi rá a maga megrendülését. Megfigyel és leír a tragikus író — de mennyire máskép, mint az epikus. Legtárgyilagosabb szavain is átüt időről időre a pátosz, mert maga is összerázkódik attól, amit lát és „csupán hallgatva is” összerázkódik vele együtt a közönség.

És itt közeledünk ennek a fejtegetésnek a lényegéhez: a pátosz apológiájához. Napjaink olvasója, aki a tegnapi naturalizmusán nevelkedett, sokszor idegenkedve kapja fel a fejét egyes mai írók patetikus hangsúlyaira. A naturalizmus nem ismerte a tónus váratlan emelkedéseit, a fájdalomosan ünnepélyes hangsúlyt, melyet valamely válság vált ki hirtelen. Nem is ismerhette, hiszen nem a meglepő krízisek, nem a megdöbbenéssel felfedezett szakadékok művészete volt. Az előbb idézett esztéta egy újabb tanulmányában sokat foglalkozik ezzel, miközben a naturalizmus és a mélyebb valóságábrázoló módszerek alapvető különbségét vizsgálja.

Polemizál Flaubert-rel, aki szerint a művészetet véglegesen elválasztja az élettől az, hogy „csúcsra, tetőpontra van szüksége minden igazi műalkotásnak, az életnek viszont nincsenek ilyen tetőpontjai”. Flaubert és általában a naturalizmus igyekezett a lehetőség szerint megközelíteni és hűen ábrázolni ezt a „tetőpont és csúcsonként” életet, amit az *idézett* tanulmány szerzője nem helyesel. Nem is helyeselheti, mert az élet tulajdonképpen tele van izgalmi csúcsokkal és a feszültség tetőpontjaival, ha teljességében nézzük. Megállapítja, hogy a „normális” élet nagy távlatában egyáltalában nem eseménytelen. „Az objektív valóságban eltűnik a

normális és a nem normális, hamis és szubjektív, elvont ellentéte” — írja, majd egy szociológusra hivatkozik, aki „épp a gazdasági válságban látja a tőkésrendi gazdálkodás legnormálisabb törvényszerűségét”. Csak a XIX. század második felének konszolidáltan élő polgársága látott a válságban rendkívülit. „Flaubert — mondja a tanulmány írója — összetéveszti az életet a jól ellátott polgár életével”. Nyilván e tévedésből következett Flaubert keserű életutálata és ragyogó, de reménytelen szarkazmusa. Aki az életet totálisan látja, annak fel kell ismernie, hogy a válságteória az élet minden vonatkozásában igaz, nemcsak gazdaságiakban, hanem szellemekben és lelkiekben egyaránt. Voltak korok — például a kapitalizmus félszázados fénykora — mikor a válság réme időnként eltűnt és úgy látszott, hogy sohasem tér vissza« Ez volt a naturalista irodalom kora, ekkor uralkodott a szabályos mindennapok nyugodt sivárságainak szenttelenhangú epikája. Nem volt már friss és boldog hangulatú epika, mint a homéroszi, bírálta és utálta már az adott világot — de mindenestre hitt ennek a világnak vasbeton-szabályaiban és végleges elrendezettségében. Természetesen már ekkor sem volt mindenfajta irodalom és minden író ennyire és így epikus, már ekkor is voltak félelmetes erejű kivételek (például Dosztojevszkij), de az irodalom uralkodó szelleme nagyjából mégis ilyen volt. Ez a szellem egy álló, megrekedtnek látszó világot vizsgált és szomorúan, kegyetlenül összeszorított fog-

gal merült bele az apró részletekbe. Görcsös „tárgyilagosság” volt ez, „természettudósi” magatartás. Az ilyen magatartás nem ismerhette a pá»tószt. Nyelve tudatosan és vigyázva mindennapi volt, nemcsak a regényben, hanem a színpadon, sőt néha, amennyire lehetett, még a lírában is.. A naturalista regény egyik legnagyobb mestere, Zola, hatalmas regényciklusában talán csak egyszer találta meg a pátoasz hangját: a *Germinál*-ban: ebben a lelkes és felháborodott bányászregényben, mely véletlenül nem a hangtalan mindennapnak, hanem egy „váratlanul” kirobbanó válságnak drámai beszámolója. Itt feloldódik Zola „természettudósi” merevsége, itt hirtelen megtalálja azt, amit gyakran citált esszéistánk így határoz meg: „Az élet belső költészete: a küzdő ember költészete, az emberek küzdelem-teli kölcsönhatása egymásra, valóságos gyakorlatukban”.

Napjaink irodalma egyre jobban megtelik „a küzdő ember költészetével”. Ma már nem is kell nagy távlatból nézni a világot, hogy a válságokat észrevegyük — ma már az sem lehet teljesen naturalista — a szó XIX. századbeli értelmében — aki mindenáron az akar lenni. Hiszen korunkban a válság mindennapossá lett — a válság ma az író alapanyaga, melyből alkotásait formálja. Szakadékok hasítják fel mindenütt azt a világot, melyben az író el akar igazodni. Szakadékok kívül és belül, objektív és szubjektív szakadékok. Ijesztő hegyvidék, veszedelmes mélységekkel és még veszedelmesebb csúcsokkal.

Nemcsak a termelési rend válsága ez már, hiszen a krízis nem is maradhat meg csupán az alapnál. Mindenre áterjedt lassan, még az időre is, erre a látszólag hozzáférhetetlen és felbonthatatlan közegre. Megváltozott az idő hierarchiája is, mint általában minden hierarchia: megdőlt a jelen egyeduralma, az elnyomott múlt, az „elveszett idő” fellázadt és kavargó, bomlasztó harcokat vív a prousti epepeiában. Epepeiát mondunk és nem drámát, mert a prousti műből még hiányzik a tragikus vonás. Proust még megőrzi az epikusok nyugalmát, éppúgy, mint Joyce is, az időnek ez a furcsán hideg anarchistája, a legvégső egységnek: a tudatos pillanatnak tervszerű szétrombolója. A küzdelem, mely őket érdekli, inkább magáé az időé, mint az emberé, nem annyira a küzdő ember, mint inkább a küzdő idő költészete. Érdeklődésük elsősorban a „jól ellátott polgár”-nak szól, sőt Prousté főképp az arisztokráciának. Minden szubjektív érzékenységük mellett is sokat megőriztek a „természettudósi” magatartásból és bár radikálisan leszámolnak a naturalizmus ábrázoló módszerével, mégsem tudnak teljesen elszakadni szemléltető módjától. Ne felejtjük el, hogy főműveik keletkezése túlnyomóan a háború előtti évekre esik, a nagy naturalista kor aránylag szelíd nyugtalanságú alkonyára. Talán azért is idegen tőlük a pátoz. Szemben áll velük a háború utáni írók világa, mely csaknem mindenütt tragikus. A „Nouvelle Revue Française” egyik kritikusa, Roger Caillois Lawrence-ről, Malraux-ról és Flaubert-ről szólva

megjegyzi, hogy a leírást egyre jobban kiszorítják náluk a drámai jelenetek. Hőseiket rendszerint döntő pillanatokban mutatják be, amikor bizonyos társadalmi kényszerhelyzetek kiváltják belőlük a legőszintébb magatartást.

4.

Hogyan írhatnának ezek az írók teljesen pátosz nélkül, mikor az élet, melynek áramlásában élnek, pátosszal van tele? Évről évre, napról napra fokozódik az európai ember életének pátosza, egyre rendszeresebbé válik körülötte a rendkívüli. A normák gondosan és tömören felépített rendszere összeomlott és a szellemi terület, amelyben élünk, tulajdonképpen vadászterület, a vadon szabad törvényeivel. Semmi sem bizonyos, semmi sem kényelmes, semmi sem irányadó. Nincs többé összefoglaló Tekintély és átfogó Eretnekség — kisebb-nagyobb részlettekintélyek és alkalmi eretnekségek küzdenek egymással és e tusában gyakran válnak felismerhetlenné körvonalaik. A szellemi ember belső helyzete a lehető legbizonytalanabb: az elveszett törvényeket nem találhatja meg többé; magának kell újakat kovácsolnia helyettük. „Veszedelmesen él” tehát, kénytelen-kelletlen teljesítve a nietzschei parancsot „a veszélyt választja hivatásul”, Zarathustrának tetsző elszántsággal. Akár örömmel, akár szorongva fogadja el ezt az életformát, nem vonhatja ki magát annak önkéntelen pátosza alól.

Bármit mondjon is, hangjának belső feszültsége lesz, bármit cselekedjen is, valami fájdalmas ünnepegyesség lesz a mozdulataiban. Különösen, ha működése egy vonalba esik azoknak a küzdelmivel, akik a mostoha világrend mélyrétegeiben igyekeznek kiformálni az ember új törvényeit. Mert ezeknek az élete és harca maga a tiszta pátosz, a szó legelső görög értelmében, amelynek, mint tudjuk, legalább annyi köze van a szenvedéshez, mint a szenvedélyhez. Életük megrendülés és megrendítés egyben. Magatartásuk hősi pesszimizmus: önként vállalják az elbukást egy kietlen világban, azért, hogy a holnapi világ lakhatóbb legyen. Tudják, hogy küzdelem és áldozat nélkül létük tébolyítóan értelmetlen volna. Egyedül a küzdelem ad tartalmat az életüknek, ez emeli fel a siralmas tengődés fölé. Ők is „a veszélyt választják hivatásukul” és Zarathustra kötél-táncosa módján haladnak a mélység fölött a mai embertől a holnap embere felé,

Természetes, hogy ha az író lelki kapcsolatot érez ezekkel a tragikus küzdőkkel, akkor sokszor komoran és görögösen csendülnek meg szavai, így csendül meg mindgyakrabban a pátosz Thomas Mannái, akitől különben régi, békésebb korszakaiban sem volt idegen, vagy Gidenél, aki minden intellektualizmusa mellett sem akarta elkerülni a kifejezés dionizikus „csúcspontjait”. Mindkettőjüknél extázissá tud emelkedni a gondolat és zeneivé forni az értelem.

Gyakoribb természetesen a pátosz azoknál az íróknál, akik még közelebb állanak a harcoló

emberhez. Gondoljunk például Aragonra, aki egy kisváros polgári ünnepségének ironikus, hűvös leírása közben így érzékelteti a munkások váratlan közeledését: „Itt voltak, akik a követ verik az utakon, akik a zöldséget cipelik, akik a nagy húsdarabokat aggatják fel a mészárszékekben...” akik a háztetőkre másznak, mint erőművészek, azok, akiknek szeme mindig sebes a kohók tüzétől, akiknek karját és nyakát eltorzították a súlyos terhek, akik a földet vágják... akik az undorító éjszakában a hatalmas ürülékes hordókat hordozzák... férfiak és nők, akik ismerik az éhséget, akiknek elhanyagolt a foga, s akiknek ereje gyorsan válik öreges gyengeséggé, fiatalok, akiknek nem volt idejük, hogy észrevegyék fiatalóságukat ... S fölöttük, az ünnep lámpáinak fényében nagy, örült árnyékjeleket vetettek a hinták”.

Úgy indul ez a részlet, mint egyszerű felsorolás, mint epikus „seregszemle” a műfaj homéroszi vagy aranyjánosi értelmében. De a mondatok patakzása egyre hevesebb lesz. A szöveg átveszi a váratlan esemény izgalmának ritmusát, sűrítve érzékelteti a felvonuló emberek egész életét, a jelenet időbeli és térbeli háttérét. Egyszerre jelzi magát a pillanatnyi eseményt és az egész bonyolult társadalmi folyamatot, ami előidézte. Zenei módszerrel él, éppúgy, mint az antik kórusok beszámolóí.

Vegyünk egy másik példát, Malraux-t, ki mint regény hősei, maga is részt vesz a harcban. Szükszavú, tartózkodó, de szuggesztív pátosz az

övé. Gondoljunk csak a *Condition Humaine* egyik rövid jelenetére, amikor az elfogott Kyotól megkérdezi a rendőrfőnök, hogy miért vett részt a kínaiak szabadságharcában és ő csak annyit felel: „*Par dignité humaine*” — „emberi méltóságból”. A regény lényege van e pár szóban, egy tragikus élet lényege, melytől „csupán hallgatva is összerázkódunk”. Vagy gondoljunk egy másik Malraux-regény, a *Temps du mépris* csúcspontjára, a sötétbezárt fogoly kopogó üzenetére, mely lassan-lassan szónoklattá fejlődik, az emberi méltóságért küzdő ember hitvallásává. „Bajtársak, kik körülöttem vagytok a sötétben” — kopogja a fogoly a falon a láthatatlan hallgatóság felé. Az író is így él korunkban, kopogtató jelekkel fordul a láthatatlan közönség felé, mely talán népes, talán maroknyi és egyre ritkábban ad jelt, hogy megértette az üzenetet. Ezek az üzenő mondatok tartják az íróban a lelket — megformálhatja-e őket a hétköznapi szenttelen szavaival! Valószínű, hogy a mai író hangja olyan mértékben válik patétikussá, amennyire a szerepe változik és közlőből üzenővé válik. Aldous Huxley regényének, a *Vak Sámson-nak* legjelentékenyebb vonása éppen ez az írói szerepváltozás, mely a befejezésnél válik tudatossá. Huxley, a ragyogó és mély cinizmus bűvésze ebben a regényében felfedezi az emberi felelősségérzést és társadalmi éthoszt. Fájdalmas út végén jut el a világszemlélethez. Eléggé meglepő, polgári-messianisztikus szemlélet ez: kissé a Tolsztojéra emlékeztet, szigorú szelídség-kultuszával és szenvedést-vállaló pacifizmusával.

Bármennyire célttévesztettnek találjuk is ezt a neo-keresztény, vagy ha úgy tetszik neo-buddhista doktrínát, mégis megrendítően hat őszintesége és odaadó lendülete. Megrendítően hat, mert az utolsó oldalakon teljesen új hangon szól hozzánk Huxley, valami furcsa, félig bölcselkedő, félig átszellemült hangon, mely meglepő mélyről tör elő, az elegáns és csiszolt szarkazmus rétegealól. A hős itt teoretizál — de már nem közlő, hanem üzenő hangon.

„Addig is itt van a szeretet és a részvét. Állandó ostrom alatt. De ők ketten legyenek fáradhatatlanok ... Évről-évre, lépésről-lépésre haladni a megvalósulás felé, ahol már nincs vita, hanem csak tapasztalat, csak közvetlen ismeret, amilyen a szín, az illat, a zenei hang ismerete. Fokról-fokra affelé a tapasztalat felé, hogy már nem sokáig vagyunk teljesen elválasztva egymástól, hanem a mélyben egyek vagyunk a többi étellel, a többi létezővel. Békében egyek: Békében — ismételte Anthony — békében, békében ...

Az óra hetet ütött. Anthony lassan és óvatosan visszabocsátkozott a fényből a sötétben át a mindennapi élet sugarai és árnyai közé. Végül felállt és kiment a konyhába, hogy előteremtsen valami ennivalót. Nem volt sok ideje: nyolckor van az ülés és jó félóra telik bele, amíg az előadóteremhez ér. Két tojást tett a tűzre főzni és közben leült, hogy kenyeret és sajtot egyék. Szenvedélytelenül és nyugodt, világos tudattal gondolt arra, ami rá vár. Bármilyen lesz is, most már tudta, hogy minden jó lesz.”

E mondatokkal végződik a regény és a befejezés tiszta emberi pátoszáat cseppet sem zavarja meg a tojás, a sajt és a kenyér, amit a hős, életének ünnepélyes nagy perceiben fogyaszt. A tojás főzés, a kenyérrágcsálás, az egész konyhai háttér csak őszintébbé teszi a pátoszt — hiszen csak a pátosz valódi, ami az élet apró, de végzet-szerű realitásai között születik. Ilyen pátosz teszi oly lenyűgözővé Shaw „Szent Johanna”-jának, vagy „Barbara őrnagy”-ának befejező jeleneteit is. Nem külső, dekoratív hatások kellenek ehhez a pátoszhoz, hanem belső feszültség, nem nagy szavak, hanem tragikusan átélt szavak. Az igazi pátosz nem szaval, hanem zenél és ez a zene gyakran halk is tud lenni. Nem a hang ereje a fontos, hanem az emelkedettség, amit mögötte érzünk. Az emberi válságok összefoglalása ez, nyugtalanul és mégis fegyelmezetten. Közlés, mely üzenetté erősödik szinte észrevétlen ünnepélyességgel. Szükséges napjainkban, szinte kötelező. De természetesen nem szakadatlanul, egész művekben átvonulóan; az ilyen folyamatos pátosz a mai irodalomban a dilettantizmus, az ízléstelen érzelmi hangoskodás biztos jele. Elég, ha százoldalanként csak néhány sornyi pátoszt találunk, de ez aztán elengedhetetlen, mert ez a „csúc”, a „tetőpont”, melyben a cselekmény spontán összefoglalja önmagát. Napjaink lírájában, elbeszélő vagy színházi prózájában, sőt esszéiben egyaránt nélkülözhetetlen — tekintet nélkül arra, hogy „politizáló” művek-e, vagy sem, mert a mai író elkerülheti ugyan a „politizálást”,

ha akarja, de nem kerülheti el az élet akut válságainak átérzését. Így találjuk meg tragikus körünk önkéntelen pátoszát azoknál az íróknál is, akik a legjobban kerülnek a szó vulgáris értelmében vett „korszerűséget”. Ez a pátosz avatja az új magyar próza legnagyobb értékeivé Babits esszéit, ezzel találkozunk gyakran Márainál, Illyés Gyulánál és fiatal íróink legjobbjainál, akár politizálnak, akár nem. A politikus József Attila líráját épúgy áthatja, mint sok apolitikus költőét. És végeredményben egy író sem egészen apolitikus a pátosz pillanataiban, — mert e dionizikusan kitágult pillanatokban akaratlanul is egybeforr a közösséggel. Mennél tragikusabbra fordulnak napjaink, annál több lesz a pátosz és ezzel együtt a politika még a „legsemlegesebb” írásokban is. „És hova nagyobb rajtunk a kínzás, annyira buzgóbb a kiáltás is.” — mondta Bornemissza Péter a XV. században, egy hasonlóan tragikus korban. „Bajtársak, kik körülöttem vagytok a sötétben” — így kezd az író minden üzenetet. Valamilyen közösséghez szól, szorongva és ünnepélyesen, még akkor is, ha sejti, hogy nem hallgatja senki.

ELESETT EGY LÓ

Írta: BODÓ BÉLA

Az én ifjúkoromban, nem is volt olyan réges-rég, az előző nagyon nagy háború előtt, a ló volt az, ami most a benzin. A ló jelentette a hajtóerőt s nem is véletlen, hogy a motorok jelzése még ma is ez a két betű: H. P. Horse Power, vagyis lóerő. Így emlékszik a motor elődjére, az élő lóra, a lóra, amely akkor is lélegzik, ha nyugszik, nem úgy, mint felülmúlója, a gép, amely ugyan kineveti a lovat, amikor mondjuk 500 HP-és, de halott jószág, ha megáll; mindössze vas, kerék, drót, szög, mágnes és semmi más.

Ma a kölköcskék inkább pléhautót kapnak, vagy játéktankot, mint hintalovat, a ló egy kicsit kimenőfélben van a divatból, mint sok minden olyan, ami az én gyerekkoromban nemcsak divat, de valóság volt és általános valami. Lóverseny van még, ha nem is a ló miatt, de a pénzért, amit nyerni kéne holnap ebédre, vagy az-napi hölgyre, lóverseny van még, de milyen nagy autóversenyek vannak és repülőgép-verseny, száguldás a sztratoszféráig, igen, a ló lassan túlhaladott lesz (még Pegazus formájában is) rész-

ben az is már, ha nemcsak Magyarországot nézzük, — a íó lassan visszavonul a kultúrtörténetembe ...

Kultúrtörténetem... Némely műveltség tudósok azt állítják, hogy az emberiség fejlődésének egyik lélegzettfojtóan nagy, felmérhetetlen óriásállomása volt a kerék feltalálása. Közlekedés a kék expresszig, a Zeppelinig, a Piccard gömbig, szállítás a Queen Mary-ig és a százezer nyi ausztráliai katonáig, pici és monstrum gépek milliói és mindaz, ami csak e három címszó: közlekedés, szállítás, gép körül és ezen túl van, mind a keréknek köszönheti, hogy megszületett és működik s nem lenne, hogy egy cseppnyi példát mondjak csak: olajgond, ha nincs kerék, az egész mai perspektíva összeszűkül és összezsugorodik, ha kihagyjuk az emberi fejlődésből a kerék létezését.

Igen, millió dolog közül ami nagyon jót és nagyon rosszat csinált, a lovat is a kerék szorította ki a legtöbb helyen, a ló szegény immáron pótlék, többnyire csak szegény eszköz. Valamikor talán csak mutatóba lesz, kitömve molyosodásra ítélt a múzeumban és mintának az állatkertben, miként az előkelő de magányos bölény, amelyre először szintén szüksége volt az embernek, — mert vadászni ugyebár kell, — s mivel szüksége volt rá, majdnem kipusztította, majd később, mikor a bölényből kevés lett, értékesnek nyilvánította (csak azért mert kevés volt belőle) és ezért és humanizmusból — ketrecbe zárta.

Ha lovat látok, mindig a húzott kerékre is

gondolok, a kerékre, a gyilkosra. Már tudniillik a lógyilkosra. Ilyenkor, sokszor máskor is haragszom a kerékre, amelynek annyi előnye van, mint amennyi bűne, lévén emberi találmány. Igen, a kerék hideg találmány, a ló pedig lény és jó lény. Én szánom nagyon a lovat, mert most, ahogy van, körmétől füléig szíves állat, formája is szép úgy, ahogy én nézem. Számomra szép a ló, mint ahogy számomra vannak csúnya állatok, persze tudom: nem tehetnek róla; csúnya madarak és csúnya,, csúnya bogarak — a ló az szép. Szép a szeme, szép a hosszú feje, még a legszegényebb, legmosztohább sorsú, gebének leminősített ló is olyan nekem, hogy meg kell simogatni.

Nem úgy említtem, mint valami nagy új dolgot, mindenki tudja, hogy Amerikában számtalan helyen van rozsdásodó autótemető. Ide, a szemétre, borítják az ócska autókat, mindenki láthatott ilyesmit a moziban. Nem interpelláció, feleletet nem vár, mert tudom jól, hogy ugyan ki sajnálná a felfordult kerekű, megócskásodott, szemétre dobott, kimúlt autókat. Ezeket a csinálmányokat, amelyek ló helyett vannak és amelyeket eldobnak a gödörbe s mert nincs szüksége rá még a bacillusnak sem, tehát még be sem kell földdel takarni. Ki sajnálná ezeket? Senki, ugye! De ha lovakat elmúlt, megócskásodott lovakat, vén páriákat dobnának úgy oda valahová és szegény elhalt lábuk mereven fölfelé állna, milyen borzasztó, milyen kegyetlen lenne egy ilyen hekatomba.

A ló jó lény.

Valamikor ifiúr koromban, mikor hírlapíró kívántam lenni, azt terveztem, hogy írni fogok arról a számomra olyan szörnyűséges, rémséges látványról, ahogy megcsusszan, elesik és a földön vergődik egy jó ló. Leírást, vagy talán novellát, mások szívéhez is szólót, vagy egyszerűen olyan szentimentális-félét, a látványról és az ostorról, a türelemről, az ütésről, melynek nyoma véresen megdagad, a néma fájdalomról, amely csak a szemekben búsul, az elesettségről, amelyet még a tehetetlenség is súlyosít, a kényszerű és kelletlen segítségről, a sok mázsányi teherről és a teher egykedvű elviseléséről. Azután írtam, mert írnom kellett, sok mindenféléről. Leírást és novellát, sokféle látványról, néha elesésről is és vergődésről, persze hangfogóval, ahogy kell. ..

Végignézek betűkön, íme... az ostorról nem írtam. Gondolom, nem is írhattam. És a néma fájdalomról sem írtam. És elmulasztottam, hogy beszámoljak a kényszerű, kelletlen segítségekről, a terhekről és arról, ahogy viselik a terheket. Talán nem is én voltam az oka, talán a helyzet, vagy helyzetem volt olyan, hogy ügyelni kellett tollra és papirosra, a mondatra, a pontra, a felkiáltójelekre, a kérdőjelre. Ügyelni kellett a formára, a hangsúlyra és olyan sok mondat meg sem született, el nem hangzott, elmondatlan maradt és nem írtam meg soha, milyen az, nekem és talán másnak is, milyen is az, amikor elesik egy jó ló.

Igen, kérdőre vonom magamat. Nem írtam meg soha a fájdalmát, talán azért, mert fajda-

lom mindig volt bőven más is és azokat is csak itt-ott említhettem meg. Nem beszéltem terheiről, mert teher is volt a világban bőven, mázsás, tonnás és hipertonnás és tintámon és tollamon azok is csak ritkán szólalhattak meg. Ostorát sem szidhattam, verem a mellemet, miért? Az ostort nem lehet szidni, — miért, miért nem, nem tartozik ide, — nem, igazán nem lehet szidni.

Az ostor — ez a kis védekezésem — igen, az ostor különben sem tehet róla, hogy ő ostor. És úgy hiszem, nem is a lovak számára találta ki az ostort az ember, úgy vélem, ember találta ki más emberek számára, vagy a fejlődés során úgy kialakálódott, hiszen mi emberek nagyon sokat fejlődtünk a kőbaltától a gőzkalapácsig, az ostorra is rájöttünk fejlődésünk során. Nagyon is lehet, hogy nem a ló számára találták ki az ostort és nem azért maradt fenn valóságban és átvitt értelemben és nagyon is kiterjesztve.

Az ostort sem szidtam.

És nem beszéltem eddig a kantárról sem, a zabláról sem, erről a hideg és kegyetlen vasról, amit a ló szájába dugnak, hogy legyen mivel rángatni úgy, ahogy kell, az embernek.

A rángatásról sem írtam.

Szeretném, nagyon szeretném kipótolni egyszer, hiszen a ló, szegény bajával és terhével, mostani mellőzöttségével és az ostorral, olyan közel áll hozzánk. Ha megrúgják, neki is fáj, ha nem kap enni, ő is éhes, szomjas, ha nincs víz és fázik, ha hideg van. Nincs-e a lónak is szíve? — kérdezhetném Shakespeare Shylokjával —

nincs-e? Tüdőgyulladást is kap a ló és talán izomláza is van néha, akárhogy vesszük, így, vagy úgy, a ló szegény, zablával a szájában, vagy úri nyereggel a hátán, a ló, igen, ő is csak ember ...

Nekem különben sok mindenem nem volt, többek között lovam sem volt soha. Használni is csak egyszer használtam mint hajtóeszközt, vagy mondjuk húzóerőt, zörgős parasztszekér elé fogva, amikor valamelyik régi nyílt választásra igyekeztem, menetrendszerűen pontosan Istenháta mögé, ahol katonaság, szép kakastollas csendőrség, helybéli tűzoltóság és vizet tüzelni kész nyomós fecskendők vigyáztak jól arra, hogy az akkori nyílt választás rendben menjen. (Na gyon rendben ment: a kormány győzött.)

Az a ló a paraszti szekér előtt más volt, egészen más, mint amilyent a városban látni. Kicsike volt, mint ahogy szótlán gazdája kicsi volt, megfontolt, lassú, nyugodt, mint ahogy gazdája tempós, barnasárga és amellet foltos, mint gazdájának öreg gúnyája. Parasztló volt, tulajdonosának mindene, meghitt barát és bizalmas, kicsit családtag, élvén együtt az élet és a földbirtokok alján. Ez a ló, akiről tudok egyetmást, megingt más.

Ez városi, ez alkalmazott a metropolisban, bérért vonó, fáradszemű, hajszolt személy.

Ő ló, gazdája pedig autón jár.

Aki a bakon ül, nem gazda, csak szegény alkalmazott az is. És nem tart össze a lóval, részben mert van tenger gondja magával elég, rész-

tel pedig még nem érkezett el ahhoz, hogy tudja és ezért nem is tudja a lóról, hogy az is csak alkalmazott. Vagyontárgynak nézi, az is egy kicsit a ló, igaz. Talán a különbséget is érzékeli, ami van, itten, a ló javára. Persze, nagyon is igaz, a lovat nem küldhetik el állásából télvíz idején. Nem is szólhat rá az egyik, vagy másik algazda: „Móka, vagy Boris, ha nem csinálja meg ezt meg ezt, akkor veheti a könyvét és hét végén kiléphet...” Enni is kell adni a lónak, mert különben fogja magát és kárörvendezve elpusztul. Ha meg beteg, ápolni kell, még orvost is kell hívni hozzá, mert időnek előtti halálával kisebbitheti a magánvagyont.

És a magánvagyonra nagyon vigyáznak, nagyon.

Ez itt magántulajdon és egyben alkalmazott.

Lehet, hogy öreg, vén, (bár szeretem őket, nem értek hozzá) fogai nagyok és sárgák, talán fogköve is van és az orra szabályosan gőzöl. Azt mondják, hogy a lónak szomorú a szeme. Nem igaz. Nézem a szemét, nézem, cseppet sem szomorú. Sőt: közömbös. Gondolom valahol valamilyen időben elhatározódott, hogy ő húzni fog. Télen didereg úgy fázik, nyáron izzad, oly melege van, de folyton húz. Igazán attól függ ez lóéknál, hogy ki milyen istállóban születik. Ő folyton húz... S közömbös.

Beletörődött, vélem, így történt, de mit is «sinálhat ma egy ló az emberek elleni Bizonyára eszébe sem jut, hogy őse vad ló volt, szabad és teljesen független és a civilizáció oly

sok vívmánya közül még a rátartozókat sem ismerte, nem a zablát, nem a kantárt, nem ezeket a más állat bőréből készült szíjakat, amelyekkel rángatják, sem azt a két fekete ellenzőt, amelyet olyan ügyesen kitaláltak a ló érdekében, hogy csak arra lásson, egyedül csak arra, előre, amerre húzni valója, cipekedni kötelessége van... Még megállna talán, ki tudja, valamelyik kirakat előtt, ahol szép holmik vannak, vagy ló vágyálmok s minek ugye?

Semmit nem tud, mert csak ló ő.

Ugy látszik az emberek mindent elrontanak, ami megengedi, hogy elrontsák. Az erős sas nem engedett magához nyúlni, maradt aki volt: sas. Ha az emberi erőszak elfogja, állatkerti börtönbe zárja, akkor is sas. Nem lehet megkorbácsolni, nem hajlandó kézből enni, rendíthetetlenül sas, még olyan megalkuvásokra sem hajlandó, hogy cirkuszban fellépjen, ha szuszogva és morogva is, ha fújva is, mérgesen, mint mondadjuk, az elfogott oroszlán, vagy a megkorbácsolt tigris. Nem, a sas nem lép fel.

De a ló!

Elfogták és mivel legyűrték, megtörték, ráültek a hátára.

Régi tétel ez, nem új.

Vannak, akik összehasonlítják a ló sorsát a rabszolgáéval. A rabszolgát is a legyűrő hatalom léptette elő szabad és független lényből magántulajdonná és fizetés nélküli, csak etetésért alkalmazzottá, úgy mint a lovat. Később, jóval később jöttek a humánus fellángolások és felszaba-

dították a rabszolgát. Az utódok, a rabszolga le-
származottak nem magántulajdonok többé, sőt
ha alkalmazottak, még fizetést is kapnak.

Sőt! Így mondják!

A lovakra meg törvényt hoztak, humánus
emberi szép törvényt, amely szerint nem szabad
őket verni és meghatározottan ennyi meg ennyi.
terhet szabad húzniok... Húzniok szabad. És
egész picit azért lehet őket verni is ...

Egy tudós a másik kontinensen kiszámította,
hogy mennyit ér egy ember dollárban, miután az
emberi testben van széntől kezdve vason át, ara-
nyig minden. Az adatokat elfelejtettem régen,,
lehet, talán 15 dollárt ér egy jókarban lévő fel-
nőtt a tudós szerint. Azt sem tudom, hogyan gon-
dolta. Ennyit ér mindenki, tehát Thomas Mann
is, Gide is, Wells is és mondjuk X. Y. is? Mérle-
gelni kéne, de fogadjuk el — az egyenlőség nevé-
ben, —ennyit érünk valamennyien, ha ép a csont-
vázunk és nincsen kő a vesénkben.

Én tudnék egy csomó embert, akik nékem
nem érnek semmit. Akikért egy fillért sem adnék,
sem életükért, sem halálukért. Olyanok, akik
nem kellenének ebbe a világba. Vannak még olya-
nok is, akiknél semennyiért sem adnám, ha na-
gyon is jelen lennének, beleszólhatnának a dol-
gokba, ezt tehetnék, azt tehetnék. Thomas Mann
pedig több nekem, mint bármennyi dollár arany-
ban, ezüstben, papírban. De a ló, akiről beszélek,
csak itt áll a ládától görnyedő fáradt kocsi mel-
lett, csak ló. Olyan, pontosan olyan, mint a többi
ló. Van fekete ló, tarka ló, fehér ló, de mind ló.

Nem? Se nem rosszindulatú, se nem erőszakos, se nem önző, se nem gyáva.

Milyen?

Nem akar más lovakat hatalma alá hajtani, nem szól bele más ló, vagy lovak dolgába, nincsenek semmiféle tervei és nincsenek ambíciói, amelyek szükségszerűségükben mások életét zavarják, nincsenek anyagi, vagy területi igényei. Ló ő, úgy, ahogy kell, ahogy mi hagyjuk.

Csak mi nem hagyjuk.

Mi egyenlők vagyunk, — legalább is mondjuk, — de nem vagyunk egyformák. A lovak egyformák, de furcsa lenne azt mondani, hogy egyenlők.

Nem is hagyjuk, hogy azok legyenek.

Mi hatalmasak vagyunk és többek közt beleszólunk a ló életébe is. Erre kimondtuk, hogy kocsihúzó, inátfeszítő, a másakra, hogy paripa. Ez uri ló, háta ló, finom ló, ez meg húzzon ennyi meg ennyi hasznos terhet, ez meg szegény ló, paraszt >ló, akit szántani tartanak.

Osztályokba tettük őket, mint magunkat.

Ez a ló kiről beszélek, amikor elindult, — télen volt ez, — elcsúszott a havon.

Nem hiszem, hogy általában jó lónak lenni, de télen bizonyára nagyon rossz. Lám vergődve csúszott szegény, aztán szomorúan, én is nyögtem belé tehetetlenségemben, elesett.

A ló minden rabsága mellett jó magas dolog, ez nagyon alacsony lett, ahogy elesett. Kínlódva nyújtózott egyik lábával, néhány ere is kidagadt nyakán és fején, erőlködve kapálódzott, riadtan,

rémülten, fel-felkapta szép hosszúkás lófejét, minden rángatódzó mozdulata, könyörgést, esengést fejezett ki, aztán egy nagy erőfeszítés után elterült, a feje is a földre hajolt.

Úgy tett szabályosan, mint minden eleső: elesett.

Egyik algazdája is ott volt, hirtelen sajnálni kezdte. Határozottan tudom és állítom, nem mint lovat, vagy alkalmazottat, mint sorstársát, vagy a közös munkában együtt élő, sajnálni kezdte mint — vagyontárgyat. A másik ló pedig — szégyenlem írni ezt, — a másik, amellyel egy munkára volt befogva, nézte egy pillanatra az elesettet, aztán elfordult tőle két fekete ellenzője között, közönyösen előre. Vájjon azt gondolta: ma neked, holnap nekem. Lehet, hogy a lovak is frázisokban gondolkoznak. De az is lehet, — hogy emberek közt élnek a lovak! — az jutott eszébe, milyen jó, milyen ezerszer jó, hogy nem ő esett el, hanem a másik. A lovak emberek közt élnek, lehet, hogy arra gondolt, milyen jó, milyen ezerszer jó, hogy nem ő terült el egész oldalával a fagyos, hideg havon, nem az ő bő és fehéres hasa fázik, nem az ő szeme meredt ki, nem őt noszogatják, verik és ütlegelik, hogy keljen fel és húzzon tovább...

Hanem a másikat.

Nem kérem, ő húz, mert ő nem esett el, jó magaviseletű ló ő.

Mi meg ott álltunk és néztük az ingyen látványt.

A földön ez a ló rövid ideig kínlódott, aztán

felkelt. Hirtelen. Ráállt négy lábára, ahogy szokás, kicsit mocskos lett a sáros hótól, kicsit remegett, hiszen olyan közel volt a halál, nyerített egyet, vájjon mit mondott?

Hálát és köszönetet rebegett¹?

Mi meg ott álltunk és az ingyen látvány után szívesen örültünk, hogy felkelt a ló. Mert ha úgy adódik, érzünk mi ám szánalmat és jók is vagyunk mi, nagyon.

Az algazda, mikor felkelt a ló, kicsit megveregette.

Megdicsérte, hogy nem halt meg a fuvar kellős közepén. A hideg zablát pedig, hiszen ideiglenesen vették ki, újra bedugták a szájába. Azokat a szíjakat is rátették, amikkel rángatják.

Amikor így beöltöztették, a jó ló hátra nézett, hogy ott van-e a sok láda, amiktől a kocsi is meggörnyedt. Persze, hogy ott volt, meg sem mozdult addig.

Hát akkor húzhatnak tovább, úgyeí

Igen, lóvezényszó és indulhatunk.

Feszül az izom és feszül az istráng, a kerekek, a gyilkos kerekek lassan megfordulnak és a ládák kövéren és súlyosan mozdulnak együtt a kocsiival.

Az ostor csettent és elöl fejbólogatva húz a két ló.

Szép fejük ütemesen bólogat, ahogy mennek és húznak előre a télben. Két ló, vagyontárgyak, alkalmazottak, két élő lény, az elmúlás küszöbén ...

A SZOBROK BESZÉLNEK

Írta: DÉRI IMRE

Az utóbbi hónapokban a harci lárma és a diplomáciai kommunikék elől a klasszikus magyar költészethez menekültem. Húsz év óta nem olvastam verset: a riportert, mint Dickens száraz iskolamesterét, jobban izgatta a tények kézzelfogható prózája, mint a legszínesebb költői álom. Hanem egyszerre túl sok tört ránk a tényekből; a félelmetes valóság mindent elsöprő áradata szinte elviselhetetlen lett és a propaganda-zenekarok millió üstdobra hangszerelt mennydörgése elől mégis csak futni kellett a költészet szent ligetének csöndjébe. Kietlen éjszakákon szellemi brómot, intellektuális idegcsillapítót keresve a legfelső könyvespolcok között így jutottam el újra diákkorom távoli és tiszta emlékeihez: a vulkánikus Petőfihez, az olümposzi Berzsenyihez, az édesbús Tompához és a többiekhez, akikkel az érettségi óta nem találkoztam. A verssorok még ott kongtak valahol az emlékeztem valamelyik rejtett redőjében, kissé homályosan és tompán, mint az öregedő ember szívhangjai; a költőkből számomra is szobrok lettek

már, duplaembrenagyságú, hideg ércalakok, amelyeknek nincs többé kapcsolatuk az élőkkel. Elérte őket a költő-titánok átka: klasszikusokká váltak, akiket mindenki tisztel, de senki sem olvas.

A mi halott költőink szellemét azonban könnyű idézni. Szabadítsd meg őket a klasszicitás bilincseitől; töröld le írásaikról a port, amit a tiszteletteljes professzori kommentátorok rájuk szórtak; pattantsd fel a Remekírók díszkötésének kriptazarát és szobra piedesztáljáról lelép hozzád az eleven költő. Úgy bukkan eléd, a maga szellemi valóságában, mint egy újonnan felfedezett Rubens vagy Correggio, amikor a restaurátor rétegenként szedi le a rárakódott piszkot és egyszerre fellángolnak az eredeti festmény vakító színei. Mint édes gyermekkori emlékek, úgy csilingelnek fel újra a halhatatlan verssorok, — de a szavaknak mennyire más csengésük van, mint volt évtizedekkel ezelőtt, amikor Petőfi „eget-földet rázó mennydörgéséből” a nebuló csak a szabály és a fegyelem elleni lázadozást érezte ki és Arany mély poéziséből csak az „asszonánc” csengő-bongó virtuozitását. Lehet, hogy akkor is megcsapott bennünket a szabadságdalok tüze, — de hogyan is hatott volna el az agyvelőnkig a titán szent dühe és extatikus felháborodása a zsarnokság ellen! A mi számunkra, akik a liberális korszak legszebb éveiben hallottuk először a magyar költészet nagyszerű orkeszterét, szabadság és zsarnokság üres szavak voltak, amelyek nem jelentettek semmit. Hiszen a szabadság

olyan megszokott és természetes valami volt, mint a villanyvilágítás, a zarnokság pedig őskori szörnyeteg, mint a múzeumi dinosaurus. A „Vén cigány”-t, minden idők egyik legmeggrázóbb költői alkotását, szavalgattuk az iskolai ünnepélyeken, — de hogyan is érthettük volna meg iszonyú és sikoltó sorait, mikor a „homályosabb” képeket a tanár úr is azzal intézte el, hogy a verset a költő félig már deliriumban írta. Holott... holott akkor is a világ delirált és nem a költő. Ma bezzeg megértjük kommentár nélkül is a „keselynek szárnyacsattogását” és „Prometheus halhatatlan kínját”. Miért is lenne homályos a kép a most élő generáció számára, amely napról-napra látja, mint láncolják a sziklához az igazság fénycsóvás hírnökeit és mint vájják ki egy pogány istenség keselyűi a Prometheusok szívét, akik a tudás tüzét hozzák a gyötrődő emberiségnek. A metaforát, sajnos, nagyon is értjük.

Ötven éves fejjel verset is másképp olvas az ember, mint tizenöttestendős korában és ezeken a szellemidéző éjszakákon úgy éreztem, hogy a mi halhatatlanjainkhoz nemcsak friss művészi gyönyörűségért kell elzarándokolni érett aggyal és vergődő szívvel, hanem vateszi válaszáért is korunk gyötrő problémáira. Hiszen a klasszikus magyar költészet csodálatosan színes, káprázta-
tóan sokrétű zenekarában hangot kapott minden emberi fájdalom és minden magyar fájdalom is. Valahogyan ez a mi külön bibliánk: a magyar irodalom, amelyben a vívódó lélek minden tépe-
ődésére és önmarcangoló kérdésére ott a világos

felelet. Csodálatos és megfoghatatlan, hogy ebben a tekintélyimádó korban, amelyben az autoritások ellentmondást nem tűrő megállapításaival szemben még csak nem is pissenhetnek a bálványdöntő szkeptikusok, milyen kevés keletje van a mi örök és halhatatlanságukban fémjelzett magyar tekintélyeinknek! Mily kevesen záródnak el a magyar halhatatlanok Pantheonjába, mily kevesen idézik költészetünk örök szellemeit, hogy véleményt kérjenek tőlük mindarról, ami e sorsterhes napokban valamennyiünket foglalkoztat! Pedig: a mi nagy poétáink között egyetlen egy sincs, akinek a költészetébe ne tört volna be elemi erővel minden magyar sorsprobléma. Klasszikus költőink soha nem ragaszkodtak a *l'art pour l'art* gögös és hűvös elvéhez; nem vonultak vissza költészetük előkelő elefántcsonttoronyába, ahonnan — mint a művészi klasszicizmus fellegrárból — hűvös részvétlenséggel nézhetek volna le a mélységben vergődő magyar világra. Berzsenyitől Ady Endréig mindegyik nagy költőnk egynek érezte magát a magyar néppel és mert a nép sorsa: politika, — hogyne izgatta volna őket ennek a nemzetnek minden egyes problémája! A mi poézisünk igen nagy mértékben politikai költészet és hogy ez mennyire így van, azt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a nemzet lelkében korokon és időkön túl ép a politikai tendenciájú versek élnek tovább.

Klasszikus költőink nagy része tudatában volt nemcsak művészi, hanem politikai elhivatottságának is és a művészi hatásnál is többre be-

csülte egy-egy versének politikai ütőerejét. „Én na verset írok” — jegyzi meg Petőfi — „nem a magam multságára, hanem azért írom, hogy mások okuljanak rajta. Bármily nagy áldozatra is kész vagyok értetek, szentséges elveim.” Ettől az állásponttól nem állott nagyon távol Kölcsey és Vörösmarty sem, hogy Ady Endréről, Petőfi után leghatározottabb költőnként ne is beszéljünk. A szellemidézést az sem zavarhatja, hogy a nemzet nagy problémái, amelyek halhatatlanjainkat foglalkoztatták, megváltoztak nyolc vagy tíz évtized alatt. Csak a szavak változtak meg, de a lényeg ugyanaz maradt. Kifejezésekben kicsit szemérmesebbek és kicsit tudálékosabbak lettünk, de az újfajta nomenclatura pontosan ugyanazokat a fogalmakat fejezi ki, mint klasszikus költészetünk a maga nyersebb és őszintébb módján. Petőfi még zsarnokságról énekelt, míg a modern publicista diktatúráról, államszocializmusról beszél, de e két szó végeredményben ugyanazt a fogalmat fedi. Nem: a politika lényege háromezer év óta emberi szempontból mitsem változott. Az örök harc változó formák között ugyan, de lényegileg mindig ugyanazért a célért folyik: a gyengébb verekszik a jogaiért az elnyomásra mindig hajlamosabb erősebbel. Dionysos háromezer évvel ezelőtt ugyanazt a politikai elvet, hogy ne mondjam: világnézletet képviselte, mint sok századdal később XIV. Lajos, Metternich vagy Sztálin és Harmodios és Aristogeiton is ugyanannak a politikai és emberi szemléletnek a védelmében ragadtak fegyvert, mint a Bastillet meg-

ostromló tömeg, Washington telepes-hadserege, a magyar szabadságharcosok, vagy a Ladoga tó jegén vérző finnek.

Mindaz, amit mi magyar sorsproblémának nevezünk, éppenséggel ugyanaz maradt több mint száz esztendő óta. A századokon át tartó harc, az örök *en garde* a nemzet fennmaradásáért, a függetlenségi gondolatért épp úgy csak formában alakult át, de lényegileg nem változott, mint a földkérdés vagy a szabadságjogok problémája. Nyugodtan mondhatjuk, hogy a ma nagy kérdései között nincs egyetlen egy sem, amelyről a mi halhatatlanjaink ne gondolkoztak és ne írtak volna. Csak fel kell tární újra a magyar költészet végtelen és kimeríthetetlen kincsesbányáját és megtaláljuk a magyar halhatatlanok véleményét mindarról, ami a kilencszáznegyvenes év magyarját izgatja. A szellemjárás éjféli óráján csak meg kell kérdezni a szobrokat földreformról és zsidókérdésről, létterről és állami totalitátsról, sajtójogról és liberalizmusról, tekintélyekről és demokráciáról, nemzeti függetlenségről és nemzetközi jogról, diktatúráról és nacionalizmusról és Kölcseytől Eötvösig, a költő Zrínyitől Ady Endréig mindegyik felelni fog, pontosan és szabatosan, meghamisíthatatlanul saját szavaival, amelyeket ott őrzünk könyvtárunk díszkötéses köteteiben.

Mindenki, aki nemzeti irodalmunkat csak valamennyire is ismeri, tudja, hogy ebben a megállapításban nincs semmi új, semmi meglepő, ha csak az nem, hogy a mi generációnk, amely a

költői megnyilatkozásokat az iskolában tanulta, a napi politika zűrzavarában két évtized alatt ilyen alaposan elfelejtett mindent, amiből valamikor felelnie kellett az érettségin. Hányszor jutott eszembe az utóbbi évek alatt, amikor szerkesztők és riporterek kétségbeesett verejtékezését láttam egy-egy ünnepi szám új körkérdés-ötlete körül: ugyan miért nem kérnek véleményt és válaszokat az izzóan mai kérdésekről költészetünk és irodalmunk halhatatlanjaitól? Miért nem zarándokolnak el a szobrokhoz! Hiszen Petőfi Sándor véleménye bizonyára van annyira értékes, mint X. vagy Y. államtitkár úré és báró Eötvös József, aki nemcsak nagy író és nagy költő volt, hanem miniszter is, tehát politikus és államférfi, bizonyára méltó arra, hogy együtt szerepeljen olyan kollégáival, akiknek egyelőre még nincs szobruk és a halhatatlanságra, tehát a fémjelzett tekintélyre még csak jelöltek?

Egy ilyen interjú-sorozat már a negatívumainál fogva sem lenne érdektelen. Nálunk a zsarnokságnak soha nem volt költője, a szabadságnak annál több. Politikusaink és előkelő társadalmi tényezőink között akadtak labancok, de a költők között soha és igazi magyar poéták lantján soha nem csendült fel ének, amely a labancságot dicsőítette volna: költészete nálunk csak a kurucvilágnak volt, a császári táboroknak soha. Az állami mindenhatóság gondolata se csiholt ki egyetlen rímet sem a magyar költőkből és oly csodálatosan gazdag hazafias költészetünk az élő népről és a nemzetről dalol: a jogi személyért

nem tud lelkesedni. Hogy mai meghatározással éljünk: a „jobboldali” gondolat nem tudott — de bizonyára nem is próbált — betörni a magyar klasszikus költészetbe, amelynek egész levegője, egész beállítottsága — valljuk be, no — „baloldali”. Nemcsak azért, mert a magyar költészet aranykora véletlenül időben egybeesik a „baloldalinak” nevezett európai világszemlélet reneszánszával. A kuruc költészet a francia forradalom előtt termelődött ki, tehát olyan időben, amikor a „jobboldali” politikai világszemlélet volt az uralkodó és a névtelen költők mégis a szabadságharcosokat dicsőítették és nem a XIV. Lajosban megtestesült államtotalitás gondolatát. Kölcsey, a Himnuszunk költője, liberális volt egy illiberális kor közepén, Petőfi szélső-radikális demokrata esztendőkkel a forradalom előtt.

Mindez azonban csak negatívum; egy eszmei vérvizsgálat érdekes eredménye. A pozitívumok beszédesebbek. Kezdjük meg a körinterjút talán Petőfinél, akinek a szobrára nemrégiben, a szélviharos március idusán rakott friss koszorúkat a nemzeti kegyelet és idézzük a titán szellemét talán a mai idők egyik legkényesebben aktuális problémájáról, a zsidókérdésről, összegyűjtött művei negyedik kötetében, 1848 március 20-i keltezéssel, a következőket olvassuk Petőfi Naplójában:

„Az egyetértés, mely eddig kivétel nélkül uralkodott a fővárosban, bomlani kezd.*)

*) Teljes szöveget lásd Petőfi összegyűjtött művei IV. kötetében: „Petőfi Naplója.”

Idegen származású polgárok, bevádollak benneteket a nemzet és az utókor előtt, hogy azt ti bontottátok fel! E kettő ítéljen felettetek.

Ők nyilatkoztak először, hogy a nemzetőségbe maguk közé zsidót nem vesznek, és így ők dobtak először sarat mártius 15.-ének szűz zászlajára. Avagy nem áll-e azon e jelszó és nem kiáltottátok-e velünk: Szabadság, Egyenlőség, Testvériség? Igen, ti velünk kiáltottátok ezt, de — most már látjuk — nem igazságszeretetből, hanem félelemből.

Megszüntetek már félni? Ne szűnjetek meg, mert eljött és még nem múlt el a jutalmazásnak és büntetésnek ideje! Várhattok-e igazságot a magatok részére, ha nem vagytok igazságosak mások iránt?

S miért üldözik ti a zsidókat? Hogy merítetek üldözni őket itt minálunk? Hullott-e egy csepp véretek e földre midőn e hazát szerezték vagy oltalmazták? Nem, ti jött-ment emberek vagytok, alig van köztetek olyan, aki be tudná bizonyítani csak azt is, hogy első nagyapja itt halt meg, annál kevésbé, hogy itt született... Legyen bennetek annyi becsületérzés, hogy ha már nem szeretitek is e nemzetet... legalább ne piszkoljátok azt be!

De legszomorúbb az, hogy nincs olyan gyalázatos ügy, melynek pártfogói, apostolai ne támadnának. S aki az igazság mellett szót emel, arra e hamis próféták elég szemtelenek azt kiáltani, hogy a zsidók által meg van vesztegetve. Nem tudják, vagy nem akarják hinni, hogy ő

náluk becsületesebb emberek is vannak, kik nem a szennyes önérdék rabszolgái, hanem a tiszta igazság és humanizmus barátai.”

Érdekes és bizonyára szakszerű nyilatkozatot tehetne ugyanerről a problémáról báró Eötvös József is, aki kultúrkérdésekkel hivatalból is sokat foglalkozott és aki a maga politikai munkásságát legalább annyira értékelte, mint költői műveit. Hiszen emlékezünk még mindnyájan „Végrendelet” című költeményére, amit betéve kellett megtanulnunk az iskolában:

Ha majdan átfutottam
Göröngyös utamat
S hová fáradtan érek:
A sír nyugalmat ad,
Márványszobor helyébe
Ha fennmarad nevem:
Eszméim győzedelme
Legyen emlék jelem.

A költő kívánsága nem egészen teljesült. Szobra ott áll a Dunaparton, de az utókor nem igyekezett győzelemre juttatni az Eötvös-féle eszméket, tehát azokat a szélsőén liberális gondolatokat, amelyeket a költő a „XIX. század uralkodó eszméi” című művében is lefektetett. A zsidókérdéssel egy kisebb munkája foglalkozik: „A zsidók emancipációja” című röpirat, amely a költőnek nemcsak politikai, hanem egyúttal irodalmi pályakezdését is jelenti: ez a könyvecske, amelyben ezer érvet sorakoztat fel a zsidók egyenjogúsítása mellett, volt Eötvös első műve,

amely nyomtatásban megjelent. Eszméinek győzedelme helyett tehát mégis a szobor lett a költő emlék jele.

A kérdés egy nyugodtabb korban Ady Endrét is foglalkoztatta. A *vates* talán megérezte kísérteties jövőbelátásával, hogy a „bélyeges sereg”-ből újra kérdés, probléma lesz. A nyilatkozata itt van:

Krisztus szent árnya s Heine ördög-arca
Táncolnak előttünk az úton.
Hull-hull a szitok, a röhej, a sugár,
Szaladnak a bélyegesek
S egy nagy csillag van a homlokukon.

Választott fajzat: messze előtte
Bitós, szomorú hegyek.
S ők mennek rongyoltan, szórtan, bélyegesen.
Bús ördögök, szent mordály-égetők,
Én veletek megyek.

Véretek, ha idegen is százszor,
Mégis az enyém, az enyém,
Véres ajkakkal mézes asszonyaitok
S nyitott szívvel baráti, hú fiúk
Átöntötték belém.

Büszke kárhozók, eldobhattak százszor
A lelkem százszor utánatok oson.
örök bolygók, örök riasztatók,
Idők kovászai, megyek én is veletek
Bélyegesen, csillagosan.

Miénk ez a könnyes, nagy Élet
 Kórágyon és kereszt alatt
 Hajrá, hajrá a Jobb felé.
 Én csúnya, sárga-foltos seregem,
 Futok veled és megáldalak.

A földreform a másik nagy probléma, amelyről nyugodtan meg lehetne kérdezni akármelyik poétánkat, államférfinkat, annál inkább, mert hiszen a földreform, vagy ha jobban tetszik: a föld igazságosabb elosztása nem mai, hanem örök probléma s a Gracchusok idején ugyanolyan izzó politikai kérdés volt, mint a szabadságharc előtt vagy a világháborút megelőző években. „Kié a hon, ha nem miénk?” kérdezi Vörösmarty a múlt század negyvenes éveiben. Petőfi 1847-ben ezt írja:

Oly szép ország, oly virító,
 Szemet-lelket andalító
 És oly gazdag! Aranysárgán
 Ringatózik rónaságán
 A kalászos óceánja
 S ilyen áldások dacára
 Ez a nemzet mégis árva,
 Mégis rongyos, mégis éhes
 Közel áll az elveszéshez.

Még világosabban, még határozottabban beszél „A nép nevében” című versében, amelyben már a fenyegető népi forradalom szélvészre zúg:

Még kér a nép, most adjatok neki!
 Vagy nem tudjátok, mily szörnyű a nép,
 Ha fölkel és nem kér, de vesz, ragad
 Nem hallottátok Dózsa György hírét?

A nemzetközi jogról, amelynek szelleméről és paragrafusairól annyi szó esik mostanában, a szerződések sérthetetlenségéről a szobrok intervjuolója Bajza Józsefhez fordulhatna, akinek a válaszát a feltett kérdésre a költő „Apoteózis” című költeményében találhatja meg:

Csatájok a védelmezett
 Nép jog csatája volt
 Melyet szent eskü, szent kötés
 Ellen zsarnok tiport.
 Vad kénynt, zsarnok parancsokat
 Láncot nem türtenek.
 Szabadság, te szép égi lény
 Érted véreztenek.

Lehetséges, hogy a költő jövőbe látó ihletettéégével a finnek hősi küzdelméről dalolt annyi évtizeddel a karéliei harcok előtt!

Bajza egyébként rajongó híve volt a szabad-
 «ággondolatnak és épúgy nem türte a polgári
 ezabadság vagy egyenlőség bármiféle korlátozá-
 sai, mint Petőfi. A falanszterre emlékeztető ál-
 lamszocializmus semmiféle formáját nem bírta és
 keserűen ír az ő korában felbukkanó elméletekről:

Jogbitorlás címe: törvény,
 Rend a zsarnokkény neve,
 Ember társadalmi léte
 Életundorrá leve.
 Ámde megjön a bosszúnap,
 Büntetendő vétkeket,
 Hozván a sanyargatókra
 Kárhozást, enyészetet...

A rabszolga újra nép lesz,
 Élvező törvényeket,
 És az ember újra ember,
 Aminek teremtetett;
 S a Szabadság templomában
 Trónt az Igazság emel,
 Melyet minden földi féreg,
 Minden fűszál ünnepel.

Ezen a ponton találkozik másik nagy költőnkkel, Eötvös József báróval, aki az állam és egyén kérdésében a legszélsőbb liberalizmus álláspontját képviselte.

„A korlátok — írja — melyeket az állam az egyesek szabadságának felállít, csak annyiban igazolhatók, amennyiben azok mások szabadságának biztosítására szükségesek. Az államnak feladata, legalább valóban mívelt népnél, nem más, mint az, hogy mindenkinek szabadságát biztosítsa.”

A hangoskodó, magát külsőségekben kiélő álhazafiség, a melldöngető szupernacionalizmus ellen hány nagy költőnk hadakozott, hányan til-

takoztak a nemzeti hiúság olcsó legyezgetése ellen! „Ne hízelegjünk folyton önmagunknak” — fakadt ki keserűen Zrínyi, a költő. „Nemzetem, vedd ki a mocskot lelkedből, reformáld vétkeidet, öltözzél igazságba!” „Nincs elidegenítőbb, visszataszítóbb, mint az üres, bűnös kebelre mázolt hazafiság!” — kiáltott fel haragosan Gyulai Pál, akinek különben egész kritikusi pályája keresztres hadjárat volt a „magyarkodók” és — hogy Ady Endre szavát használjuk — a „ködevők” ellen.

A szabadságnak a mi poézisünkben külön fejezete van; talán azt mondhatnók: nincs nép, nincs nemzet, amelynek ilyen csodálatos szabadság-költészete lenne, mint a magyarnak. Se Csokonait, se Kölcseyt nem érintette még a negyvennyolcas forradalom forró levegője, de mindkettő dalol a szabadságról, verekszik az állami mindenhatóság gondolata ellen. Kölcseyt, akinek a gyakorlati politika iránt rendkívüli érzéke volt, mélységes aggodalommal tölti el már az is, hogy a szomszédságunkban az önkényuralom felüti a fejét. „Lehetetlen eltitkolnunk a veszélyt” — írja — „mely bennünket fenyeget, midőn határainkon a polgári szabad alkotmány önkényesen taposztatott el.” Csokonai így énekel a szabadságról:

Szép szabadság, ó sehol sincs
E világon oly becses kincs,
Mely tenálad nagyobb volna,
Mely tégedet kipótolna.
Az oly madár igen ritka
Melynek kedves a kalitka.

Bár arannyal van befedve,
Mégsem telik kedve benne.

Petőfi politikai költészete: szabadság-poézis: ahol felütöd, mindenütt úgy robban ki belőle a lelkesedés a szabadságért, mint a tűzhányóból kilövellő láva. „Élni csak a szabadság levegőjében érdemes” írja „meghalni pedig csak a szabadságért”

Egy szentség van a világon,
Melyért fegyverünkkel
Sírunkat megásni méltó,
Melyért véreznünk kell.
Ez a szentség: a szabadság.
Őrültek valának
Mindazok, kik más egyébert
Éltet áldozának.
Békét, békét a világnak
De ne zsarnok kényből
Békét csupán a szabadság
Felszentelt kezéből.

De talán elég is a sok idézetből. Aki el akar zárándokolni a magyar Pantheonba, maga folytathatja az interjú-sorozatot költészetünk halhatatlanjaival; beszélgethet a sajtótörvényről Petőfivel és Eötvös József báróval, demokráciáról és liberalizmusról Gyulai Pállal és Vörösmarty Mihállyal, az élettérről elgondolkozhat a kuruc költészet egy-egy markáns darabjának olvasásakor. A szellemidézést mindenesetre melegen ajánla-

nám mindenkinek, aki nemcsak magyarnak vallja, de magyarnak érzi és magyarnak tudja magát, még akkor is, ha „álmosaknak, piszkosaknak, korcsoknak és cifrálkodóknak, magyarkodóknak, ködevőknek, svábokból jött magyaroknak” talán nem lenne magyar... Mindenesetre bátorságot, vigasztalást és jövőbe vetett töretlen hitet fog meríteni a nagy magyar szellemekkel való társalgásból. Ha úgy érzi, hogy nehezen bírja a lelki kint ebben a fejetetejére állt világban, a Himnusz és a Szózat költői fognak együtt sírni vele, Eötvös mély filozófiája nyugtatja majd meg és Petőfi és Ady adják majd vissza a hitét. S ha úgy érzi, hogy az úgynevezett koreszmékről alkotott meggyőződésével szomorú kisebbségben is maradt, talán megnyugtathatják a magyar költészet bibliájának ezek a sorai:

Megtépve, megcsúfolva
 Sivatag közepén
 Magában áll a zászló,
 Melyet szolgálok én
 Nagy és hosszú vihar volt,
 Mely rajta ennyit tépe;
 De bár mint meg van rontva,
 Még most is látszik csonka
 Szárnyán az Isten képe.

És e szent jelnek egyre
 Gyérülnek hívei
 Bálvány elébe mennek
 Térdet, főt hajtani.

Hadd menjenek! Nem méltók
Egy sorban állni vélünk:
Ha a fecskék ledérek
S éghajlatot cserélnek:
Mi sasok nem cserélünk.

Miért is cserélnénk / A szellemek, amelyekkel éjféli órán együtt lehetünk, előkelőek, nagyságuk téren és időn túl: örök; magyarságuk pedig tiszta szívekben él tovább ...

GYERMEK, REGGEL LESZ ÚJRA

Írta: FODOR JÓZSEF

1.

Oh, van mért sírni! Háborúk, háborúk
Gyötrik a földet! s külön jött, új borúk
Szálltak reám. Oh, milyen forgatag
Dúl; életem talpai ingának.

Csak a jótékony, önsirató napok
Ködjé, mi enyhít: ha buba lágyulok
Jég-kínomból, csöndben sírva belül
Sorsomban. Mint Isten, oly egyedül.

2.

Az óramutató reszketve suhan
S visszaretten; mert ijeszti a vér,
Amit lát. Merre az ég terül, piros
Hegy, forró hab, hóval-jegyzett fenyér.

Elborult a nagyságos Föld; a terek
Ijesztő kiáltásoktól dörgének;
Vascsőrej kísér érc-szörny talpakat,
Mint menny tűz dörömböl, és hegy leszakad!

Iszonyút, jég-alélt és béna szívem
 Már meg se érzi, amin kihagyott
 Előbb. Mint vad csudát, nem várt jót tekint
 Percnyi csöndet, nappal számolt napot!

3.

Ki fogja meg kezed, szegény, ki fogja meg
 E nagy világon; oh, szemed, árva gyerek
 Nézéssel futván a roppant örületek
 Között. Mint kik látnak, és mitsem értenek.

Életünk s életem dúlt, keserű, beteg,
 Napok, jelek rosszat hírlelve rémlenek,
 S átkot rejtnek dolgok, mint tűzzel-gyűletleg
 Felhők, s volt szirt-erők mint pelyhek rengenek.

4.

Beteg vagyok; zabálva laktam én
 Mindenből, mi suta, vak, buta rém,
 Mit falkával, íme, rámcordított
 A bösz éj, mely sohse hozott Napot.

Szívemben érve abban, mi közel,
 Társ és kedves, rút baj körít, ölel,
 Drága agyamig vet zilált szemet,
 S testvért szakít, megöli lelkemet!

Hol vannak a szavak, mik dalok voltak, dalok!
 Most csak motyogok, ím, mert tört árnyék
 vagyok,
 S megrendült az agyam és halálra-vált
 Belsőm. Mint a tél, halott vagyok, zilált.

6.

Vonulok az élet-zavarban,
 Nyomasztó és nehéz;
 Hangok döngnek, jelek lobognak,
 Harc fojt, őrjít, igéz.
 Az egész: forró, vad valóság,
 Kín, láz, gond, izgalom.
 Néha felrázkódok, kiáltván:
 Tudom, csak álmodom!

De lelkemben ólom-bűvöltség,
 Hangom álomba hal;
 Nincs erő, hogy ebből kitörnék,
 Ég, föld, tárgy: csupa fal.
 Az a gondolat és az érzés;
 Kinnt tolódva szeg itt
 Táj, távlat: és befelé zür, köd,
 Éjig, örületig.

Ily borzasztó Rendbe hogy estem!
 Meresztem szememet;
 Égek, sürgők: aztán kifúlva
 Nézek földet, eget.

Nap kél, éj jön; és érthetetlen
 Gömbök; lennt vad csudák:
 Egy. rettentő, mozdíthatatlan,
 Kísérteti világ!

7.

Bolygva lépsz száz úton át,
 Ormon, völgyön, habi mesgyén:
 Síró lélek, elveszítvén
 Otthonát.

Láz fog, kín, gond, buta vád,
 Hordasz drága árny-kötelmet;
 Mint nem értett búd, szerelmed,
 Fáj hazád.

Éjen, forrón, havon át,
 Dolgok közt, mik fojtva csálnak,
 Poklot róva, kósza csillag
 Vadonát.

8.

Ha a próba nyíl: ereszd meg
 Roggyantig-teljét szívednek:
 Állsz kínok között.
 Csüggedt harc a szót ragadni,
 És vádoló megtagadni; —
 Mint fut az idő!

Kín-vallottan annyi versben,
 Mi nem nyílt ki, az a minden,
     Nem az, ami jött.
 Hurcoltja száz üzenetnek,
 Kimondatlan, sírva nyílsz meg
     Az Isten előtt

9.

Borzalmakból, rémületekből
 Szállj ki; s lidérc-lázás szemedből
 Zavard, amik elborítottak,
 S ha mint gyúrt roncsa is magadnak,
 De a mélyek mélyén ne állj meg,
 Kelj, mint remélő újra-gyermek.

Borzasztó volt; zavart, hitetlen
 Szívvel nyögsz; s belsőd egyre retten;
 Hogy mikor hullsz, örületekben
 Fürdve megint, semmivé verten,
 S forgatva jeges, vak körökben,
 Alélván, mint kit elhagy Isten.

Iszonyú nyomásból szakadj fel,
 Ha hideg, dúlt, örült szemekkel:
 De ami volt, abból meredj el,
 Mint csapzott álmra színekkel
 Betekintő ablak-üveggel; —
 Gyermekek, reggel lesz újra, reggel!

10.

Isten követje, ne hagyd magad,
Most kikeresett száz bódulat,
S hajszolva futsz, dúltan, mint a vad,
De nincsen éj, amely fel nem szakad.

Oh, sötét, szomorú, vad és zavart
A lelked; jelened zord-köd-takart,
S ideged, az örületig csikart,
Már nem bír több nehézséget, vihart!

11.

Ma tört karral súlyt emelnék —
Az örömhöz énekelnék.

Kitől jártam idegenben:
öröm, öröm, áldj ma engem.

Paradicsom maradéka,
Élő Isten ajándéka.

Heved fénnel fojtva öljön,
Bús az élet, nagy a börtön.

Hőben, jóban, oh, hidegszem,
Habon hágok, hóba fekszem.

Szívem fészken kinyúlt karral
Hív a lélek: jöjj le, angyal!

Ha nem jónkért, pelyh-magunkért:
Messzibb napra szánt javunkért.

Ne hagyj próbán sírva mennünk,
Vak bűnünkké írva bennünk.

De mind mondja: jó ez, áldott,
Akik járják e világot.

12.

Mind tisztábban itt a lángban
Csengetem fényes-vidáman
Lelkemet.

Megpróbált tűz-szenvedésem,
Most hozod a békességet,
Szeretet.

Vágyak, dühök leomolnak,
Hiúságok nem rabolnak
Engemet.

Vinni, jobbratört hevemmel,
Megnyugodva emelem fel
Szememet.

Mi van itt, már látva látom,
Megzavaró sok vad álom
Odalett.

Ami van még: fagyjak, égjek —
Csak tisztába jutni, lélek,
Teveled!

Amerre jöttél,
Nem villan jó, okos, egész semmisem.
Csak maradj, oh,
Égett szívvel, büszke-becsületesen.

Mindent lerontva,
Átiramva nagy fiatal éveket;
Csak maradj, oh,
Épen hoztad idáig a szívedet.

Hogy átrohantál —
Mint vonattal, mi száz tájt szédítve hagy!
Csak maradj, oh,
Akit elhoztál: itt van, teljes: te vagy.

Mint révületben,
Vágtattál el kába negyven év fölött.
Csak maradj, oh,
Itt vagy, élsz, egész, s ehhez van csak közöd.

Mi tovaszállott,
Láz volt és köd, zagyva, tarka rémület;
Csak maradj, oh,
Jó, vén, ép, hú Magad van itten veled!

MIT MOND A MAGYAR NÉP ?

Írta: HORVÁTH BÉLA

Mostanában igazolnom kell hazámban, hogy magyar vagyok, gyűjtöm hát a keresztleveleket, megyek haza Szent-Király-Szabadjára és Kis-dörgicsáre. Nekem ugyanis nincs állampolgársági bizonyítványom, mint a jövevény telepések fiainak, akik egyre vakmerőbben morognak rám s már-már ők merészelik kétségbe vonni állampolgársági jogaimat, holott a plundrát alig hogy levetették. S nincs is okom rettegni attól, hogy a matrikulákban kutatva valami furcsa adatot találnának rólam.

Nagyapám és dédapám keresztleveleibe pillantok s szívem egészen elszorul. „Az apa neve, vallása és foglalkozása” — ezt a rovatot összevonta a pap s így töltötte ki a sort, egybe írva: „*Horváth József római katolikus, kanász.*” Ez volt ő, egy dunántúli pásztor, a püspök úr kanásza. S emlékezem szegény dédapámra is: haját még fonva viselte. Bölcs és hallgatag ember volt ő, csodálandó apó, mint a mesebeli Vejnemőjnen, A Gulya-dombon hajtottam vele a barmokat, a püspök barmait. Igen öreg volt már s én mezít-

láb mentem utána, mint a szegény magyar pásztorok szegény gyermeke.

Tíz év múlva, mint párisi lakos, az Ambassadeur-ben ültem G. K. Chestertonnal, tíz év múlva legdicsőbb költő-társaim között hangosan hirdettem néma nemzetemet. Mi volt ez a tíz év, majd elmondom józanabb időkben. Most csak annyit mondhatok, hogy égő nyomoromban és lankadatlan munkámban e tíz esztendő alatt éppen azokkal kellett a legkeményebben küzdenem az életemért, akik most bizonyítványt kérnek tőlem a magyarságomról. Minden eszközt megragadtak, hogy visszalökjenek a némaságba, egy évezrede hallgató és szenvedő szegény őseim sorába. Bizonyítványaimat keresve most is mindenütt rájuk bukkanok, a szerencsés tolakodókra s az elődeimet sanyargató Bach-huszárok nem egy ivadékára.

Sohase beszélnek én származásomról, ha ez a pedigrés világ nem kényszerítene rá. De példát kell mutatnom a magam dolgán, példát kell mutatnom a néma magyar népről, melynek nevében nagyon sokan beszélnek manapság.

De mit tudnak minderről a hallgatag dunántúli pásztorok, mit tud a szegény magyar nép ezekről a sürgölődő lovagokról, akik tanácsokat és világnézeteket akarnak osztogatni nekünk, holott nekünk nincs szükségünk „világnézetre”; mi hűséges keresztények és dolgozó magyarok akarunk lenni, mint őseink. „Világnézet” — ez a szó is abból a kelléktárból való, mely a magyar bölcsességnek mindörökre idegen. E kelléktárba

gyűjtött szavakat nem is lehet magyarra fordítani, csak nyelvtani erőszakkal. Ezeket a távoli eszméket, ezeket az új szavakat kínálják nekünk, holott nem kell ez nekünk. A magyarság keresztény közösségét nem kell megtoldani semmiféle új „közösségi” eszmével. Mi közösségben éltünk a magyar birodalomban már akkor is, amikor Európa számos népének még állami léte sem volt, hanem csak törzsekben éltek, „vadon és törvénytelenül” (mint Petrarca írta), alkotmány és állami szervezet híján.

Hát kik beszélnek itt a mi nevünkben, kik beszélnek itt az én hallgatag és bölcs őseim nevében? Én tudom, hol van ez a nép, micsoda ezeréves bánatban, micsoda mélységben és magányban. Ez a néma nép olykor mégis elküldi fiait a kerek világba s leküzdenek e fiak minden ellenkezést. Kiszabadulnak a mélységből s ők szólalnak meg a néma nemzetért, a hallgatag és türelmes apákért, a magyar örökkévalóságba írva intelmeiket. Ők a nép küldöttei, valóban ők szólnak a nép nevében s hasztalanul forgolódnak a hatalom vadászai, a szent és örök Magyarország fiai minden korokon meglátják a rettenetes bestiát, melyről Zrínyink is szólott s felkiáltanak a néma magyar nép lelkéből: *Ihol a veszedelem, hallj meg engem, élő magyar!*

Beszélnem és kiáltanom kell hát a veszélyes időben. Mint kétségtelen magyar utódnak és keresztény költőnek legalább is van annyi jogom erre, mint a hangos eszme-ügynököknek és méráni kalózoknak.

Vegyék tudomásul mindazok, akik az én népem nevében beszélnek, hogy mi már elviseltük az évszázadokat, elviseltük tíz évszázad igen sok illetéktelen és hívatlan lovagját, de mindenkor a mi szavunk szerint kerekedett a jövőendő. A mi népünk hallgat a mélyben, nem nyüzsög a piacon, nem kedveli a felvonulásokat, nem zshivajog, de talán éppen ezért írthatatlan. Jusson eszükbe, hogy ezer esztendő alatt három-négy nagyhatalom áradata pusztult el ennek a kis népnek az ellenállásán; ha kellett: türelmén, ha kellett: vitézségén. Már nem egy haderőt fojtottak a mi őseink a Fertő mocsaraiba s Nádorfehérvár, Eszék, Kőszeg örök emlékezet legyen mindenkinek, hogy miként takarodtak innen vissza, véres fejjel, a nagy hódításra készülő hadak. A Duna völgyében minden nép hozzánk igazodott, minket nem tudott asszimilálni egyetlen nép sem, de — boldogulva és virulva szabadságban — a mi előkelőségünket követték mindenek, a mi állami szervezetünkben. S ha némely vendégeink és telepeseink étvágya nagyon is megnövekedett s már-már koporsóba is zártak volna minket s úgy látszott, hogy az utolsó szögeket verik a koporsó fedelébe, mindenkor jött egy vaskesztyűs nemzedék, mely félrelökte az alattomos gyilkosokat és Magyarország, a magyar birodalom igézete és parancsolata — elsőszülöttségi jogunknál fogva — még ragyogóbb és erősebb lett a Duna völgyében, mint valaha.

Lassan hát a testtel, ti sürgölődő eszme-osztogatók! Minket nem lehet nép-csoportokra osz-

tani, a magyar nép oszthatatlan egésze mit sem tud rólatok és sohasem fogja követni a ti zavaros eszméiteket. Magyarságot és kereszténységet, nyugalmat és bölcsességet nem tőletek tanul ám, hanem csak az évezrede lelkébe fogadott, a Szent Király által lelkébe osztott kereszténységnek, szabadságnak és emberségnek engedelmeskedik.

Tiltakozunk hát nemzetünk atomizálása ellen, tiltakozunk magyarságunk megfosztása ellen, tiltakozunk a népcsoportok kreálása ellen. A magyar népet nem szédíti meg a jelszavak hadjárata; produkálhatnak neki és „érdekében” különböző törvényeket, a magyar nép életalakító ereje, államalkotó készsége bármily kilengést is a maga lelkének örök törvénye szerint helyez egyensúlyba. A pásztor magyar nép, az emberséges, keresztény magyar nép Isten lelkes gyermekeire sohasem fogja alkalmazni a „telivér” és „félvér” nevezetet, csak a lovakra. Az állattan e kifejezéseit a magyar nép mindenkor meghagyja azoknak, akik inkább az alsóbbrendű élet, a biológiai tenyészet iránt éreznek vonzalmat, mint az Istentől teremtett léleknek Istenhez igyekvő tisztasága iránt.

Nem tűrjük, hogy népcsoportok játék- vagy küzdő-terévé süllyesszék Szent István birodalmát. Mi tudjuk, hogy kik magyarok s kik nem, mi tudjuk, hogy kik a mi eredendő ellenségeink s kik a mi természetes barátaink. A pápától kapott Szent Koronánk tudja, hogy ki magyar s ki nem. Ilyen kérdésre ezentúl is csak a magyar nép s a Szent Korona válaszol majd, nem pedig a má-

sutt alkalmas, de nekünk semmiképpen sem kellő törzsi eszmék. Magyar az, aki magyarnak vallja magát s tettei bebizonyítják. S a tettek bírálatát tessék csak ránk bízni, magyarokra, mink illetékesebbek vagyunk etekintetben, mint azok, akiknek magyarsága — éppen a tulajdon elméleteik ezerint — módfelett kétséges. A magyarság nem vér dolga, hanem a szellemé. A keresztény magyarság téphetetlenül őrzi a kereszténység legnagyobb, legfelszabadítóbb oktatását, melyet az Egyház így foglalt tételbe: *Anima forma corporis*. A lélek alakítja a testet s nekünk hiába harsognak „vérközösségről”, még hozzá éppen azok, akik vénségben igazán messze vannak tőlünk; mi jobban tudjuk, hogy mik a magyarság kellékei.

Ezt hirdetem hát a mi nevünkben népcsoportként elkülönítetteknek, a magyarság, a mélyben hallgató bölcs és józan magyar nép sohasem fogja megtagadni azoknak a magyarságát, akik velünk küzdöttek és dolgoztak ennek a hazának fölemelésén és megtartásán.

A magyar nép még nem szólt a „korszellem” dolgában, de hallgatása és türelme szabadságszeretete és józan bölcsessége, bátorsága és ártatlan kereszténysége most is felemészti majd a kárhuzatos tanokat. Ezt a népet, a szent Magyarországot titokzatos és örök kapcsok fűzik a római egyházhoz, a Szent Korona által. Ez a nép, az én népem, megmentette Európa kereszténységét nem is egyszer és most is megmenti a keresztény szabadságot még akkor is, ha némelyek éppen a kereszténység nevében szeretnék eltörölni. Szent

László királyunk, a keresztény hősök és lovagok példaképe, a magyar gyalogság védőszentje, megtiltotta az átvonulást egy-két hamis kereszteshadnak a mi hazánkon, mert a szent király jól tudta, hogy ezek a hadak csak nevükben viselik a „keresztes” jelzöt, egyébként csak dúltak és fosztogattak. Így mink is tudjuk, hogy a kereszténységet manap is nagyon szívesen ostromolják keresztény jelmezben. De mi őrizni fogjuk mélyen, hallgatagon és türelmesen s ha kell: hevesen és igen szívósan a kereszténység, magyarság és emberség megszentelt örökségét. A mi keresztény hűségünkön és irthatatlan magyarságunkon már nem egy téveszme dúlása s nem egy nagyhatalmi téboly őrjöngése tört meg.

Mi a keresztény világot megajándékoztuk már egy harangszóval, a harangok déli szavával, mely Hunyadink emlékére zendül meg az egész világon minden délben a pogány felett aratott győzelem emlékére. A magyar nép ma is elég erős és készséges arra, hogy még egy harangszót zendítsen föl a keresztény világnak, híven védelmezze a Duna áldott völgyében a keresztény szabadságot.

Ez a magyar nép beszéde, ez egy keresztény magyar költő szava. Jöhetnek-mehetnek a bódulat futárai, jöhetnek-mehetnek az idényenként hathavonként szaporodó licitálások, a magyarság ezentúl is tisztán megőrzi és bölcsen érvényesíti szent hagyományait és sohasem engedi fölosztani a nemzet oszthatatlan testét. Ezt üzenem. S dicsekedhetem azzal, hogy a költők üzenete eddig

is állandóbbnak és érvényesebbnek bizonyult a magyar történelemben, mint a régen elfeledett mandátum-vadászok csörtetése.

Mi, magyarok, mindenkor magyarként fogunk bánni és érintkezni az érdemtelenül üldözöttekkel, csak maradjanak ők is hű magyarok a szenvedésben és a megaláztatásban is. Vegyenek példát tőlünk. Nekünk itt a szomorúságban már ezeréves gyakorlatunk van. Gondolják meg, hogy a mi munkánk lesz az, hogy itt senki magyarságát, a mienket se, elvitatni semmi körülmények között ne engedjük és kipróbált magyarságunkat megtartsuk egy higgadtabb világnak, mely — legyünk nyugodtak — nincs is oly messze. S bizonyára hamarosan meg is jön, csak ne kételkedjünk benne és csak munkálkodjunk érte, lankadatlanul.

ÍRÓK A VIHARBAN

Írta: KASSÁK LAJOS

*Wer spricht vom Siegenf
Überstehen — ist alles.*

(Rilke)

Ma, mikor vér áztatja a földet és félelmekben sír a lélek, mindenkinek, akinek esze és érkezése van hozzá, az életről kellene beszélnie a halállal szemben. Nem azért, mert gyáván rettegnünk a haláltól, de azért, mert nem utálkoztunk meg egészen az élettől. Hisszük, hogy érdemes lenne élni, ha külső és belső világunkat olyan egyensúlyállapotba tudnánk hozni, hogy emberi módon megférhetnénk szomszédunk mellett és becsülésre érdemesnek tartanók önmagunkat

Természetes, hogy ez a cél sem a politikusok kétértelmű szónoklataival, sem a nyílt erőszak eszközeivel be nem érhető. Az ember nem a csalásban és rombolásban, hanem az igazságban és az építésben képviseli emberségét. Nem a gyűlölködés, hanem a kölcsönös segítés törvényei szerint kell élnünk, különben ellenünk való eszközzé válik mindaz, amit tudományunkkal felfedeztünk, technikai készségünkkel létrehoztunk.

Mindjárt fejtegetéseim elején, szinte hálalkodó szívvel hangsúlyoznom kell, hogy Magyarország népe ezideig kívül maradt a végzet véres bábjátékán. Mindegy, hogy az irányító személyek okos belátása folytán, vagy szerencsés véletlenből történik így. Minden óráért, amelyben megkíméltetik ez a föld és ez a nép, köszönet jár. De bizonyosan nem tudhatjuk, mi vár ránk holnap. Minden körülmények között jogos tehát az aggodalmunk s nemcsak a magunk, hanem valamenynyitársunk nevében szerte a világban.

Mi lesz belőlünk, mindnyájunkból, ha a kémikusok mennél biztosabban ölü gázok előállítására összpontosítják tudományukat, ha a mérnökök mindinkább a különböző lövegek és lövedékek konstruálását tartják feladatuknak, ha az egyetemek egyre kevesebb orvost és szociológust nevelnek, ha a filozófusok a problémák elleplezésére, a művészek pedig a közösségi életre alkalmatlan lelkek kiszolgálására vállalkoznak!

Ma, mikor vér áztatja a földet és félelmekben sír a lélek, ha a maguk valóságában látni merjük a dolgokat s ha őszinték merünk lenni önmagunkhoz, akkor be kell vallanunk, hogy mindannak a zűrzavarnak, kínszenvedtetésnek és pusztulásnak, ami bennünk és körülöttünk történik, nem utolsó sorban mi magunk vagyunk az okai. Nemcsak szenvedő tárgyai, hanem felidéző alanyai is vagyunk ennek a pokollá változott világnak, ha egyébként nem is, annyiban bizonyosan, hogy hallgattunk, amikor szólnunk kellett volna és harsogó szavakat zagyváltunk, akkor, mikor

átértett rendben, szívós következetességgel cselekednünk kellett volna.

Nemcsak, hogy nem éltünk társadalmi felelősségünk tudatában, de ennél is tunyábbak és okatlanabbak voltunk, mikor egyszerű tömegrészé, jelentéktelen számmá, eszközzé engedjük magunkat minősíteni nálunknál is felelőtlenebbek kénye-kedvére. Tudomásul vettük, hogy valahol valakik felelnek értünk, megbíztunk bennük, holott már régtől fogva konok bizalmatlansággal viseltettük apánkkal, anyánkkal és testvéreinkkel szemben. Hagytuk, hogy valaki, mint egy színpadi szereplő az ígéret Földje felé tereljen bennünket s aztán azt is hagytuk, hogy valaki más visszatereljen bennünket, miközben vér és könny sajtolódik bőrünk alól.

Most itt állunk magunkkal tehetetlenül, mi emberek, a nagy világban.

Emberek, akik önmaguk ellen elkövetett embertelenséggel vádolhatók. Akik hagyták befolyásolni magukat s holnap talán végzetesen magukra hagyatottak maradnak. Nem azért, mert kimentették lelküket az erőszak karmai közül, hanem, mert az erőszak bizonyos idő múltán nemcsak ellenfelét, hanem önmagát is elemészti. Kérdés azonban, hogy azok a milliók, akik a mai zivatarok után a szárazon maradnak, mit tudnak kezdeni és egyáltalán mit kezdhetnek önmagukkal?

Ma még a szédület, félig az ájulás, félig a vi-tustánc állapotában vergődik a világ, annyira a jelen bajaival küszködik mindenki, hogy alig is

gondol valaki a jövővel. Még mindenki a győzelem lehetőségében bizakodik és azt hiszik, hogy a győző helyzeti fölényénél fogva és magától értetődő bölcsességgel meg fogja oldani mindazokat a problémákat, amelyek rendezetlensége a népeknek egymás ellen fenekedő politikai, gazdasági, világszemléleti harcát kirobbantotta és fehérrizzásig hevítette. Aki ennyire a mai körülmények hatása alá került, megfélemedezik a tegnapi tanulságairól és elveszti tájékozódóképességét a jövő irányában.

Azt mondhatnók, lélekben máris magunkra hagyatottak és tájékozatlanok vagyunk. Semmi észszerű biztosítékát nem látjuk annak, hogy a háború, amely ma még sem méreteiben, sem aktivitásában föl nem ismerhető, holnap, vagy holnapután nem borítja-e lángba az egész világot. Ezideig csupán annyit látunk, hogy a tűz terjed és az ég mind sötétebbre borul fölöttünk. Mindnyájunk felett az egész földön fajra, nemzetre, osztályra és nemre való tekintet nélkül. Ha az első világháború alatt a frontok mögötti részek aránylag biztonságban folytathatták társadalomfenntartó munkájukat, a gyermekek növekedhettek, a fegyveres szolgálatra nem kötelezettek termelhettek, — a haditechnika fejlettsége most nemcsak minden talpalatnyi földet, hanem a tengereket és a levegőt is egyformán veszélyezteti. Emberek milliói kerültek halálos veszedelembé anélkül, hogy támadó szándékkal, vagy akárcsak védekezésül fegyvert fognának a kezükbe.

Egyrészt tehát a hódító lelkesedést máris a

bizonytalanság félelemérzése váltotta fel, másrészt itt állunk tervek nélkül a harc utáni időkre, holott sejtjük, talán már tudni is véljük, ha szellemi megtisztultság és új gazdasági berendezkedés előkészítése nélkül fejeződik be ez a roppant mérkőzés, akkor a mélységesen óhajtott béke helyett csak rövid fegyverszünet következik, amiből ismét az osztályok forrongása és a legyőzött nemzetek újabb s minden eddiginél általánosabb és végzetesebb háborúja fog kirobbanni.

Akárkinek akármilyen véleménye legyen is a háború szükségszerű bekövetkezéséről, akár igeneljük, akár tagadjuk, — már ma mulaszthatatlanul itt az ideje annak, hogy a halál küszöbén az élet érdekében szóljunk mindazokról a problémákról, melyek megoldatlanságuk folytán az általános európai kór csiráit hordják magukban.

Nagy tévedés lenne azt hinni, hogy ezeknek a problémáknak megoldása a fegyverek letétele után magától elintéződik, úgy, hogy a győzők rádiktálják akarataikat a legyőzöttekre, a megaláztott lélek ebbe belenyugszik s a gazdaság tavaszi virágzásnak indul. Gondoljuk meg, hogy ebben a kényszerű játékban mindenki egy kártyára teszi fel tétjeit s ebben a mérkőzésben a győztes is vesztes lesz s a legyőzött se semmisíttetik meg egyszer és mindenkorra.

Az idősebb generáció tapasztalatból tudja, hogy a fegyverek elhallgatása után az élő tömegek jajveszékelése fájdalmasabban hangzik majd, mint ahogyan ma halljuk azt, a felszabadított indulatokat nem csillapítja le a halálos fáradt-

ság, a társtalanul maradottak még társtalanabbakká lesznek, a csalódottak megcsalottnak érzik magukat. A mérhetetlen terhek alatt nemcsak a test, hanem a lélek is összeroppan.

Emlékszünk még az első világháború társadalmi és morális visszahatására, a munkanélküliség hatalmas arányaira, a reményüket vesztett tömegek lázongásaira, a generációk egymásvádolására, társadalomból és családból való kiszakadására, a műhelyek nagy részének csődbejutására, az iskolák elpolitizálódására, a szellemi tudományok felhígulására és a művészetek tisztátalan össze-visszaságára. Ha a mostani háború után ugyanilyen kaotikus világnak mennénk elébe, ugyanolyan észszerűtlenül, mint tettük azt 1919-ben, akkor az elmúlt idők bajainál is súlyosabb és teméntelenebb bajok zúdulnának ránk, s ami érték véletlenül megkímélő döött a háborúban, elpusztulna a vak lázongások sorozatában.

Még semmi bizonyosat nem tudunk a háború kimeneteléről s az emberi együttélés nevében máris meg kell kezdeni a jövő képének eszei kialakítását, elő kell készíteni a hadiállapotból a béke világába való átszerveződést, a terelés új formáit, a közösségi fejlődés morális kereteit, általában a test egészséges fejlődésének, a lélek egyensúlyállapotának s a szellem kritikai fölényének a lehetőségeit.

Magától értetődik, tőlem, mint elsődlegesen írótól, nem kívánható ennek az előkészítő munkának pontos meghatározása és részletes ismertetése. Hiszen egy egész világrénd fordulópontjá-

hoz érkezünk s talán soha inkább, mint éppen ma, a legkiválóbb szakemberek technikai és morális segítségére van szükség ahhoz, hogy a múlt és jelen időszerűen tanulságos bírálata, a fejlődés mesterségesen összezsomózott szálainak kibogozása, a megriadt lélek és felelőtlené vált szellem erkölcsi megerősítése elkezdődjék. Mindenkinek helyt kell állnia önmagáért, hogy szolgálatára lehessen a közösségnek, amely szükséges és tiszteletreméltó mivoltában csak úgy képzelhető el, ha egyedeiben személy szerint benne van szerkezetének törvénye, hatóerejének forrása.

Az író nem rendelkezhet és nem jósolhat, az ilyen tevékenységek távol esnek hivatásától, mindazonáltal egyike azoknak a kiválasztottaknak, akik harcban és békében egyaránt aktív résztvevői a társas életnek és felelősséggel tartoznak mindazért, ami embertelenség történik a világban. Ők, mint a teremtő szellem képviselői, nem hajthatják fejüket közömbösen álmra és nem állhatnak azoknak a nyers erőknek a szolgálatában, melyek feltételnélküli birtoklásra és mindenáron való győzelemre törnek, örökös tevékenységre ítéltettek, de tevékenységüknek csak akkor van értéke és értelme, ha egy magasabbrendű élet csirái fakadnak a magból, amit elvetettek. Az író tevékenységének értéke és értelme ma feltétlenül így hangsúlyozandó, mikor a szellem háttérbe szorítása mind kietlenebbé torzítja előttünk a tájat, az erőszakos indulatok föléberekednek a közösség szolidaritásérzésének s az individuum elveszti termelő erőit és kritikai szempontjait.

Meggyőződésem, hogy a napi politikának olyan nagymérvű előretörése, olyan hatalmi szereplése a társadalom életében, mint amilyenhez napjainkban jutott, csak káros következménnyel járhat mind az egyesek, mind az összesség számára, úgy gazdasági, mint morális életünkben. Elmulaszthatatlan hivatása ma a szellem embe-
rének, hogy őrt álljon veszendő értékeink mellett, szószólója legyen a testvéri érzésnek, a józan észnek, hogy mennél kevesebb áldozat árán vé-
szelhessük át az időket, melyek kegyetlen meg-
próbáltatásokat hoznak mindnyájunkra.

Nem azt mondom, hogy lépünk ki a harcolók sorából, hanem hogy harcoljunk hivatásunknak megfelelően és tehetségünk legjavával. Ha valaki ma bíráló tekintettel vizsgálódik maga körül, megdöbbenve eszmélhet rá, hogy a gondolkodók és írók máris mennyire elsodródttak sajátos hivatásuktól, mennyire erőt vettek rajtuk a pártoskodó indulatok, énekes madarakból vinnyogó denevérekké lettek, türelmes nevelőkből fölényes idomítókká s akik még állnak a vártán, testvér-
telenül elhagyatottak maradtak. Holott tudhat-
nók valamennyien, ahol a szellem munkálkodása
ennyire értékét veszti, ott sem a politikai hata-
lom, sem a gazdasági jólét nem a közösségért
való. A törvények igazsága és a társadalmi ember
szabadsága csak a szellem fényében válik igaz-
sággá és általános szabadsággá. Ez az általános
igazság az iskolák növendékeiben, a műhelyek
munkásaiban, a határok földművelőiben, a népes-
ség összességében kell, hogy gyökeredzék. Ezek-

nek a gyökereknek magját a szellem képviselői vetik el a társadalomban és annál egészségesebb magot vetnek el, annál termékenyebb talajban, mennél hívebbek maradnak ezek a magvetők humánus mivoltukhoz és hivatásuk szakmai tökéletesítéséhez.

Azok az írók, akik nálunk ma a politizálódás híveinek vallják magukat, korszerűnek vélt okoskodással Petőfit és Adyt állítják példaképül. Közben megfélemedkeznek a korszakok politikai, gazdasági és kulturális különbözőségéről. Petőfi, ha a haladás szellemét akarta képviselni, nem is tehetett volna mást, minthogy a francia forradalom szellemi behatása alatt a polgárosuló világ minden energiájával, költői lelkesületével és gazdag szókincsével a tizenkilencedik század forradalmárának módján, ellene feszül a feudalizmus dogmáinak és korlátainak. A polgárság felszabadulása a feudalizmus nyomása alól nagyrészt a demokráciáért folytatott politikai harcok megindulásának és érvényre jutásának köszönhető. Érthető, hogy a szellem emberei belevetették magukat a politikai küzdelembe. Petőfi után jó hosszú idő múltán ezt tette Ady is és helyesen tette. De ne feledjük, hogy az a korszak, mely Petőfivel kezdődött, Adyval le is záródott.

És gondoljuk csak meg, hogy a szó mai értelmezésében Petőfi és Ady, akikre a politikai tülekedések közben mind több hivatkozás történik, mennyire nem voltak jók sem kétarcú politikai vezéreknek, sem politikai frakciók tagjainak. Akik hivatkoznak rájuk, értsék is meg, hogy

kik voltak ők, miben volt erejük, mit hagytak ránk örökségül és mi dokumentálja halhatatlanságukat. Semmi egyéb, csak a művészetük. „Korszerű” politikai harcaik már rég idejüket múlták, de időt-állón megmaradtak műveik, melyeket legszubjektívebb emberi érzéseikből, a szellem kritikai fennhatósága alatt formáltak meg.

A hatalmi politika a mi napi küzdelmeinket megfosztotta ható jelentőségüktől s hiszem, ha negyedszázaddal ezelőtt a politikai harcoktól a szellem fölfrissülését várhattuk, akkor ma a teremtő géniusz az, amely mintaképpül szolgálhat jövőnk alakulásához. S ahogyan helytelen ma Adyra hivatkozni, ugyanolyan helytelen Thomas Mannt egyszerűen politikus írónak nevezni. Valóban Mann, a zárt szemléletű német nagypolgár, hatalmas emberi utat tett meg a politikában, de semmivel sem lett hétköznapiabb lélek, kevésbé kritikus szellem a művészetében. Nyílt kiállással vallja a demokráciát, mint emberi életformát, de egyáltalában nem keveredik el a politika zűrzavarában. Ha szót emel a politikában, a politikusokkal szemben teszi azt, a szellem tisztaságához és józanságához appellál, a fórumon ágálok felelőtlen szájaskodása és hatalmi mámora ellen. Ugyanez a megállapítás vonatkozik például a francia katolikus írókra, akik nem hallgatnak ma, de nem is üznek politikai csatározásokat, hanem szolgálják és hirdetik a szellem fennhatóságát. Harcolnak az igazság nevében a békéért.

Nem arról van tehát szó, hogy hunyjunk szemet a világ alakulása, véres-könnyes harcai előtt,

hanem, hogy a harcok viharaiban se engedjük magunkat félrelökni arról a posztról, amely sorszerűen osztatott ki a számunkra. S mindenek fölött ne legyünk hűtlenné önmagunkhoz. De magát a hűtlenség mibenlétét is időszerűen át kell értenünk. Harminc éves írói pályámon nem egyszer vádoltak meg engem is hűtlenséggel. Való igazság, hogy volt idő, mikor az írók politizálódását követeltem s ma — látszatra — ellene vagyok két évtizeddel ezelőtt vallott nézetemnek. De ez csak látszat, valójában léniányit sem tértem el az egyenes útvonalból.

Annak idején a „Nyugat” passzív dekadenciája ellen íródtak politikai aktivitást követelő cikkeim és úgy gondoltam, ha az írók ki akarnak szabadulni az irodalmárság kátyújából, aktívan bele kell kapcsolódniok a mindennapi élet harcaiba. Nem azért, hogy a politika vezérlői lehessenek, hanem hogy tapasztalatokban gazdagon és a harcban megedződve, újból kezdjenek hozzá tartalomban jelentős, formában mennél tökéletesebb műveik megalkotásához. Azóta nagyot fordult a világ.

Ma azt mondom: az adott viszonyok között az író, művész, ne hagyja magát sodortatni a politikai áramlatoktól s ha valóban a közösség hasznára akar lenni, térjen meg a MÜ-höz, mint lelkiségének kifejező formájához, harcainak legméltóbb fegyveréhez. Ha annak idején az író politikai harcok vállalásával akartam hivatástudatához visszavezetni, ma ugyanebből a szem-

pontból a napi politika zűrzavarából való kivonulást kívánom tőle.

Némelyek előtt csakugyan úgy tűnhet, mint ha ez a két álláspont ellentmondana egymásnak. De vájjon ellentmondó álláspont-e a kertész életében, hogy ősztön betakarja a rózsatövet, tavaszeln pedig kitakarja. A kertész mindkét esetben a rózsatövek kedvező életfeltételeit iparkodik megteremteni s ezért cselekedetei nem logikátlanok, nem ellentmondók egymásnak, hanem szigorúan logikusak és egyértelműek az idő ellentmondó változásai közepette. És ki vádolhatná logikátlansággal a hadsereget, amely olykor rohammal, olykor meg egyhelyben állással puhítja ellenfelét!

Én tehát, aki annakidején az író politizálódását követeltem, logikus meggyőződéssel ki merem mondani, hogy az író ma térjen vissza a MÜ-höz, az alkotó munkához, melynek értelmét és értékét egyre több oldalról támadják s a hatalmi politika lehangosabb szóvivői jelentős feladatnak tartják az alkotó szellem háttérbe szorítását, sőt mielőbbi megsemmisítését. S amint láthatjuk, éhez az áldatlan állapothoz a mai helyzetből következően egyéb megszorítások járulnak. Az új sajtótörvény paragrafusai, a cenzúra megszigorítása, a papírhiány és miegyéb már-már lehetetlenné teszik, hogy az író tollat vegyen a kezébe és egyértelmű szavakkal elmondja bensőséges érzéseit és kritikus gondolatait. Veszélyben az író legszemélyesebb ügye és ugyanakkor a közösség szellemi fejlődése is. Kötelessége hát az

írónak, hogy síkra szálljon maga és embertársai nevében a legcélravezetőbb eszközökkel és azzal a tiszta hivatástudattal, melynek képviselőjére rendeltetett.

Nézzünk körül az utóbbi esztendőik irodalmi termésén szűkebb hazánkban és meg kell döbbenünk a termelt anyag tartalmi tisztátalanságán és megmerevedett formalizmusán. Azok a fiatal költők, akik dús ígéretekkel indultak, kevés kivétellel csakúgy elosenevészedtek, mint akik szociológusoknak, közgazdászoknak, vagy a szellemtudomány művelőinek készültek. Ha adni akarnak valamit abból, amit adhatnának, akkor le kell térniük a tévelygésekbe vezető utakról és meg kell térniük önmagukhoz. Világos, hogy sokkal kényelmesebb halottaink glóriafényében iskolás készséggel csicseregni, a politika vizein haszonélvezettel vitorlázni, mint a szellem fegyvereivel harcban állni a politika demagógjaival és az erőszak megtestesítőivel szemben.

Most nem arról van szó, hogy ki milyen előnyös alkut köthet ellenségével, hanem, hogy ki milyen formában adhatja önmagát és milyen módon lehet leginkább segítségére a bajbajutott világnak.

Mikor így szólunk, a szociológia tudós művelőjének, a pszichológusnak és pedagógusnak, az orvosnak és mérnöknek, a művésznek és írónak, általában az alkotó és gyógyító szellem emberének előtérbe állítására gondolunk. Nem politikai hatalmat, hanem szabad működési területet és tevékenységükhöz méltó megbecsülést igé-

nyelünk számukra. Nem akarnak ők senki fölött uralkodni, de uralkodniok kell magukon, hogy szabadok lehessenek. A kormányzásnak azok a tényezői pedig, akik nem kiosztott szerepet játszanak, hanem felelősségteljes hivatásuk tudatában vannak, máris tudomásul vehetnék, hogy napjainkban a kormányzás művészetének nem utolsó, de majdnem legfontosabb feladata a lemorzsolódott, vagy tévutakra jutott emberi értékek utánpótlása, a termelő erők megbecsülése s az ifjúság tudományos és morális előkészítése jövő feladatai vállalására.

Ne hasson merő okvetetlenkedésnek, amit fentebb elmondtam és fölényesen ne vesse ellene senki, hogy ma sokkal égetőbb problémák izgatják az embert, sokkal fontosabb kérdésekre kellene megadnunk a választ. A problémák, ha mégolyan aktuálisak és súlyosak is önmagukban, a valóság szövevényéből kiszakítottan lényegükben sem fel nem foghatók, sem kategorikusan meg nem oldhatók. Nemcsak a múlt, jelen és jövő vonatkozásait kell összepillantánunk, de a ma jelenlévő szellemi és anyagi tényezők kölcsönhatásával is gondosan számot kell vetnünk, hogy a politikai érdekharcokon túl, tisztán álljon előttünk a társadalom képe. Mert végső soron a világ mai bajai nem politikai, hanem társadalmi jellegűek, gyógyításuk és rendbehozásuk csakis új társadalmi morál és új gazdasági organizáció alapján képzelhető el.

Azok az egyedek, pártok és érdekképviseltek, amelyek a háborúra spekuláltak, nemsokára

rákényszerülnek annak belátására, hogy a háború, mint eddig soha, ezúttal sem töltheti be a Megváltó hivatását s azok az egyedek, pártok és érdekképviseltek, amelyek forradalomra spekulálnak, szintén megbizonyosodnak majd róla, hogy a spontán forradalom ideológiája idejét múlta. Szellemi fejlődésében az ember mind az egyikén, mind a másikon túljutott már. Sorsának jobbrafordulását nem a vak erők viharzásától, hanem a káros momentumok észszerű kiküszöbölésétől és a szellem felelősségtudatától reméli.

S ahogyan hinni lehet, hogy ez a háború, amelynek már se hozsannázói, se nyílt támadást \^Tállaló urai nincsenek, a hódító akarat utolsó véres erőpróbája lesz, ugyanígy hinni lehet, hogy az indulatok forradalma nélkül is elkezdődhet a jövő szociális építése. Szerencsések azok, akik már ráeszméltek, hogy az ember nem is győzni akar embertársai fölött, hanem békességben szeretne élni mellettük. Bennük már megkezdődött a fejlődés folyamata, amely átsegíthet bennünket a tömegkategóriából a társadalmi ember állapotába. A politikai uralom alól a társadalmi demokráciába.

Ma, amikor vér áztatja a földet és félelmekben sír a lélek, munkások ne tagadjátok meg szerszámaitokat, tudósok ne feledkezzetek el az élet alapvető kérdéseiről s ti, írók és művészek ne szégyenkezzetek szólni a szabad madarokról, a ragyogó kék égről, az öregek nyugodt bölcsességéről és a gyermekek gondtalan nevetéséről.

Az én részemről pedig biztatás legyen ez az írás azoknak, akik hisznek az emberségesebb jövőben és intelem legyen azoknak, akik nem tudják és talán nem is akarják megtalálni helyüket a közösségben. Abban a közösségben, amelynek hite és értelme bennem, bened és őbenne leli magyarázatát és a társadalmi szintézisben fejeződik ki.

IZLANDI KALAND

Írta: LAKATOS LÁSZLÓ

Sirály szigetnek hívják a nizzaiak azt a kis zátonyt a Quai des États Unis elején, ahová a víz idővel annyi kavicsot hordott, hogy végül tényleg valóságos kis sziget lett belőle. A kavicsok között vannak akkorák, mint egy emberi koponya. Mások nem nagyobbak a galambtojásnál. De akármilyen legyen is a nagyságuk, vagy a formájuk, valamennyi kavics jégszürke. Valószínűleg ezért szokták meg a sirályok, akik nap-hosszat itt tanyáznak, guggolnak, halásznak vagy végzik repülőgyakorlataikat. Itt, ahol sosincs tél, a sok jégszürke kavics elhitei velük, hogy fent élnek valahol a magas Északon és elviselhetővé teszi számukra az örök tavaszt. De lehet, hogy nincs így. Talán a sirályok is szeretik ezt a mindig kék eget, ezt a langyos és barátságos Földközi tengert és az sem bántja őket, hogy a szomszéd sétakertben időnként lehull a fáról egy-egy érett narancs, amelynek héja, ahogy a földhöz ütődik, kicsit megped. Senki sem hajol le érte. A verebeknek és a hangyáknak hagyják. Az ember, ha lába előtt hever a narancs, bemegy a

boltba és vesz. Talán azért, hogy ezzel is bonyolítsa az életet, amely úgylátszik, még mindig túl egyszerű.

Legkedvesebbek a sirályok délben, amikor a szomszéd Mont Boron-on delet lőnek, egy pillanatra riadtan felszállnak, összevissza röpködnek — a madár, ha el akar bújni, belebújik a levegőbe — azután letelepszene a tengeri sétaút vas-korlátjára. Szakaszonként elfoglalják helyüket, katonás glédába igazodnak és várnak. Sosem hiába. Jelentkeznek anyák, gyerekek, vénkisasszonyok, öregurak, szerelmes párok vagy háromszögek, idegenek és helybeliek. A sirályetetés egyike a legkedvesebb nizzai népszokásoknak, amit hamar eltanul az idegen is. Zacszóban vagy zsebben hoznak nekik fehér kenyérbelet, vagy croissant maradékot. Feldobják a levegőbe és a sirályok röptükben kapják el, kecses légtornászmutatványokat végezve, biztos csőrük sosem téveszti el a hófehér puha zsákmányt. Amikor először láttam ezt, meglepett. Mindig úgy tudtam, hogy a sirály halászó madár és a víz alá bukva, maga keresi meg prédáját. Most tudom, hogy kenyérosztásra is gyülekeznek. Nem hinném, hogy lustaságból. Talán inkább azért, mert ez a szép és büszke madár is szereti érezni, hogy szeretik őt. Ezért eszik kézből is.

Lassanként nekem is szokásom lett, hogy kijárjak a Sirályszigethez. Idővel ez lett a rendes déli sétám. Gyönyörűség figyelni őket, ahogy homlokmagasságban röpködnek, szárnyukat kifesztik, lábukat kis meleg hasuk alá húzzák, okos

fekete szemükkel jobbra-balra néznek, csőrüket kitéjták, kapkodnak, visongnak.

— Izlandban szebbek voltak — mondta mellettem valaki.

Puhanézésű, barnaszemű férfi volt. Középmagas, se nem sovány, se nem kövér, körülbelül az a fajta, akit a lexikonban mint az európai férfi átlagtípusát szoktak bemutatni. Negyven év körüli lehetett. Félóra múlva együtt ültünk a Café Masséna terraszán. A napóleoni tábornokok közül Masséna Nizzában született. A város ezért ma is hálás neki. Van szobra, tere, utcája, múzeuma. Elneveztek róla kávéházat, drogériát, mézárszékét, férfi és női divatárú üzletet, kerékpárjavító, műhelyt és autógarázst. A város becézi híres fiát és oltalma alá helyezte magát. A kávéház előtt kötnek ki a nagy borvörös turista car-ok, amelyek végig a hófehér Corniche-on repítik az embert Mentontól Antibesig. Aki a Caffé Masséna terraszán ül és aperitifet iszik, az fáradtság nélkül tanulja meg, hogy mi a Cote d'Azur és hogy az élet nagyjából tűrhető. Aperitifet viszont Franciaországban az ember a nap minden órájában iszik. A szó, hogy: étvágygerjesztő, csak felületes embereket téveszt meg. Nemcsak ebéd és vacsora előtt, az ember Franciaországban a nap minden órájában iszik aperitifet.

— Staak — mutatkozott be.

Ügyvéd volt Liége-ből. Körülbelül ezt is vártam tőle. Hogy egy művelt ország, jelen esetben Belgium, polgára, rendes városban él, foglalkozása van, nem gazdag, nem szegény, valahogy

bírja magát és napját és zsebét rendesen osztotta be.

— Járt már Izlandban?

— Nem.

— Ott találkoztam először Eddával.

Eddig minden vágott. Negyvenéves, egészséges európai férfi, időnként, ha teheti, utazgat, körülnéz a világban és idegen országban megösmelkedik egy szép lánnyal, ami szintén hozzátartozik az utazás örömeihez.

Tényleg lány volt és tényleg szép. Tulajdonképpen szebb, mint vártam- Staak a legaprólékosabb részletekig menően írta le nekem Edda szépségét. A Masséna terrasán ülve az emlékezés, szavain át megfestette portréját. Magas, hajlékony, fiús termet, búzaszőke haj, jégszürke szemek, hosszúkás fej, erős száj, rugalmas lábak és karok, hófehér bőr, kígyózó mozdulatok, lágy hullámlású hang. Úgy látszik, a kaland nem lehetett régi keletű, különben Staak nem emlékeznék rá ilyen pontosan.

— Edda Holm. Göteborgból való.

Indiszkreció volt! Göteborg olyan messze van Nizzától, nem valószínű, hogy valaha is az életben találkozni fogok Holm kisasszonnyal. De mondjuk, hogy Staak hibázott. Az ilyen kis jellemhiba is szinte hozzátartozik ahhoz a tökéletes európai átlagférfihez, aki Staak. És ki tudja, talán éppen ebben a percben egy másik európai ország másik városának másik kávéházában ül egy negyvenéves férfi, aki ugyancsak Edda Holmra

emlékszik. Tévedtem. Úgylátszik, igazi szerelem volt.

Nagyon szerettük egymást... Állt a hajó korlátjánál, etette a sirályokat. Az egyik a kezére repült, mint egy galamb. Maga nem fogja elhinni, de abban a pillanatban gyűlöltem azt a sirályt. Féltékeny voltam rá. Nem tudom másképp mondani, féltékeny. Ha az ember valakit úgy szeret, mint én szerettem Eddát, mindent akar attól a nőtől. Nem csak a szépségét, a jóságát is. Igen, akkor tudtam meg, hogy lehet féltékenynek lenni egy madárra is. Fájt, ahogy a sirály a kezén pihent. És ő ezt megérezte, mert hirtelen nagy lendülettel — remek mozdulatai voltak — kinyújtotta karját és vetélytársam elrepült. Milyen boldog voltam akkor. Milyen hálás Eddának azért, hogy így megértett engem. Szó nélkül is, csak úgy nézésből.

A rajz, amit Staakról magamban felvázoltam, mintha kicsit elgömbült volna. A visszaemlékezés szenvedélyessége, az az erő, amellyel azt a kis jelenetet újra átélte és számomra megelevenítette, hangjának izzó szomorúsága — európai férfi nem így szeret ezerkilencszáznegyvenben. Egy belga ügyvédnek ma más dolga van.

— Nagyon szerettük egymást.

Múlt időben mondta, de ahogyan mondta, éreztem, hogy ez a történet még egyáltalában nem érkezett el a végéhez.

— Nagyon jó és nagyon rossz tudott lenni hozzám. Én is ő hozzá. Valamikor azért imádkoztam, hogy örökké szeressük egymást. Ma azért,

hogy bár tudnám végre elfelejteni. És δ is engem.

Tévedtem. Az izlandi kaland nem volt kaland. Tragédia volt, amely még nem fejeződött be. Staak belga ügyvéd pedig egyáltalán nem az az európai átlagpolgár, akinek első látásra hittem. Később, de addig még sok időnek kellett elmúlnia, Léon magyarázta meg nekem, hogy első látásom nem csalt. Staak csak a rendes európai férfi számtani képlete volt.

Léonnal még aznap este a Prado terrasznán találkoztunk. Szeretem ezt a kávéházat a Rue de France sarkán, mert benne van egész Délfranciaország. Kávéház, bistro, vendéglő, trafik, újságkioszk. Benne egy percig sem áll meg a forgalom és a Caporal füstjében elkeverednek az összes európai nyelvek. Mindenki megfordul benne, gazdag, szegény, helybeli és idegen, amerikai turista és középeurópai menekült. Átjáróház és menedékhely. Attól az asztaltól, ahol Léonnal ültünk, jól lehetett látni a túlsó sarkon a dogbart. Ez egy, a ház falába vágott kút, alacsony medencével, hogy belőle a kutyák ihassanak. Nizza nagyon meleg város és a délfrancia mind állatbolond. Például, ahogy itt a cicákat pórázon sétáltatják, nyakukba csengős örvet akasztanak, ha elfáradnak, vállon, ölben tovább viszik őket. A Riviérán jó emberek laknak.

Léon a legtokéletesebb francia. Moszkvában született. Apja ezerkilencszáztizenhét őszén szö-

köött meg onnan. Léon akkor még kisfiú volt, alig emlékszik már Moszkvára, arra sem igen, hogy valamikor Lev-nek hívták. Lev Alexandrovics Smirnovnak. Smirnovék még az első európai emigrációhoz tartoztak. Az apát a húszas évek elején naturalizálták, a fiú már mint állampolgár szerzett a párisi fakultáson diplomát. Most Nizzában orvos. Boldog és hálás. A nap minden órájában fizikailag élvezi, hogy francia. Az is, a világon a legkiegyensúlyozottabb ember.

— A nyáron lemegyek Korzikába. Járt már arra! Olyan szépet maga nem tud elgondolni. Az egész sziget csupa piros virág...

Szeme kigyulladt.

— Fekete lányok... És fiúk! Bátrak, okosak. Ragyog az eszük, mint a nap.

— Nem lesz lent túl meleg a nyáron?— kérdeztem.

— Imádom a meleget!

Mosolygott, az orra kitágult. Előre magába szívta azt a boldog forróságot.

Staak ment el mellettünk az utcán. Köszönt és Léon ösmerősként fogadta a köszönését. Léonnal összenéztünk. Mintha mind a ketten beszélni akartunk volna a liégei ügyvédéről, csak éppen, hogy az egyik várta, hogy a másik kezdje el. Jött a rikkancs az *Écho de Paris* mai számával. Az összes fővárosi lapok közül ez érkezik elsőnek Nizzába. Címoldalon hozta az öreg Chamberlain beszédét a White Hallban. Elolvastuk.

Sem a tengert, sem a sirályokat nem lehet megenni. Másnap délben megint kint voltam. Staak is. Kis, gömbölyded, barna asszonyka jött vele. Szeme-szája mosolygott, a kicsi asszony úszott a jókedvben.

— A feleségem.

Mme. Staak elővett egy szelet puha fehér kenyeret, igazságosan egyforma morzsákra törte, a madaraknak szórta. Staak megnyomta a könyököt, odébbhúzott. Sejtettem, hogy miért.

— Könyörgök, nehogy véletlenül elszólja magát.

— Mit gondol!

Együtt maradtunk, hárman lassan lesétálunk a Quai des États Union. Ott vannak a híres nizzai halkocsmák. Mme. Staak megnézte a kirakatba tett étlapokat, a legolcsóbb vendéglő terraszára ültünk. Nem választottunk rosszul. A gazda szolgált ki ujjasban, saját termésű hőre d'oeuvre-l hozott, a zöldséget, salátákat úgy tálalta, ahogy most tépte ki a földből. Egész konyhakertet tett elénk. Aztán jöttek a csigák, osztrigák, mouleok, kétféle fehér hal, merlan és colin. Amikor már nem tudtunk szuszogni, hozták az ürüt és a főzeléket. A sajtot és a gyümölcsöt, datolyát, francia banánokat és narancsokat — még rajtuk volt a levél — már igazán csak virtusból ettük meg. Fehér bordeauxit ittunk. Kutyák és macskák jöttek az asztalhoz, felágaskodtak, elkérték a maradékokat. Nem kaptak össze, ezen az áldott vidéken a kutya és a macska jóban vannak egymással. Minden ízlett, az étel, az ital, a

napfény, a tengerpart. ízlett az, hogy Nizzában vagyunk. Asztal fölött Staakékat néztem.

Itt ül ez a kedves kis barna feleség. Más ember milyen boldog lenne vele. De ez itt most biztosan arra a szőke északi sellőre gondol.

Mindkettőjüket sajnáltam.

Hozták a számlát. Ha az ember francia vendéglőben evett, kötelesség csodálkozni azon, hogy milyen olcsón és jól élt. Tényleg, az egész lakodalom, osztriga, hal, hús, banánok, bordeauxi alig került fillérekbe. A Riviéra a világ legolcsóbb helye, csak az ember ki kell, hogy ösmerje magát.

— Ez is hozzátartozik a demokráciához. Az olcsóság egyik fajta a demokráciának — magyarázta Staak.

Az ügyvéd előadott. Közhelyeket mondott, de nem buta közhelyeket és olyan frissen és meggyőzően, mintha az egész világon csak ő eszmélt volna rájuk. Tristan ebédután közgazdaságot magyaráz. Louise — Mme. Staak keresztnéve — elvult ragadtatva az ura bölcsességétől. Csillogó szemmel helyeselt, a szemével tapsolt. Az ügyvéd egy pillanatig szünetet tartott. Kezük és térdük összeért az asztal alatt. Mintha nászúton lettek volna.

A férj megérezhette, mit gondolok. Tüzes lendülettel vetette rá magát a demokrácia és az olcsóság iker problémájára. Éreztem, Edda elől akar menekülni. Fáradhatatlan volt. Kihúzta tőlőtollat, számokat írt, műveleteket végzett, kikalkulálta, hogy az ebédünk mibe került volna Arne-

rikában, Kínában, Délafrikában, Spanyolországban, Törökországban.

— Bocsásson meg — szoltam közbe — ön túlságosan megkönnyíti a feladatát. Leegyszerűsíti. Ha olcsóság nélkül nincs demokrácia, akkor demokrácia csak azokban a boldog és bőséges országokban képzelhető el, ahol a föld évenként kétszer terem, ahol minden egyes rög, minden egyes faág az ember helyett dolgozik. De ez már geopolitika és így ...

— Nincs igaza! Szabad forgalommal és gazdálkodással az ember úr lehet a természet fölött«
Egyáltalán: a civilizáció az ember győzelme a természet fölött. így például... Valamikor sokat utaztam... Alig jártam földön amelyet a természet mostohában látott volna el, mint...

Szája vonaglott. Amitől féltem, bekövetkezett. A sellő erősebb volt nála, a tragédia fontosabb a közgazdaságnál.

— Izlandot.

Ki kellett mondania.

— És mégis az az olcsóság ott, az a fogyasztásban és forgalomban is kifejezésre jutó társadalmi igazságosság, ami...

Az ördög most sem kegyelmezett neki.

— Izlandban van!

Nagy szünetet tartott, mint aki rettenetesen elfáradt. Louise fölemelte poharát:

— Drágám, elfelejtettünk inni Edda egészségére.

Benfentesen mosolygott. Jósággal, megbocsájtással.

— Hát a felesége tudja! — kérdeztem.

Már kettesben voltunk, az Óvárosban csavarogtunk, fel-alá jártunk a mólón. Dereglyéket láttunk és apéritif-hirdetéseket.

— Megtudta.

— És!... Megbocsájtott magának?

— Mert azt hiszi, hogy már vége... Szegény.

Egy kis matrózbár elé ültünk. Staak rákönyökölt a bádogasztalra.

— Tudom, mit gondol... De téved. Ez nem háromszög. Eddát előbb ismertem, mint Louiset. Ő volt a régebbi, az első... Az igazi.

— Dehát... Ha ön akkor még szabad volt...

— Eddát nem lehet elvenni. Eddával nem lehet élni.

Mélyet sóhajtott.

— Edda nélkül sem.

Mindent elmondott. Olyan volt, mintha sebet ütött volna magán és a vér ömlene belőle. Első találkozás a hajón, utána Kopenhága.

— Ösmeri a Palacet? ... Igen, a városházával szemközt... Akkor már együtt laktunk. Enyém lett... ökör vagyok. Mikor volt Edda igazán az enyém? Egy nő sem igazán a férfié, a legforróbb bensőség pillanatában sem. Hát még Edda...

Minden szerelmi történet közös. Minden szerelmi történet már megtörtént egyszer máshol is, Staak még sem volt unalmas. Mert őszintén be-

szélt, a valóságnak olyan mindent lenyűgöző erejével, hogy láttam Eddát. Láttam, amint hozzábújva, félig nyitott szájjal alszik, hallottam a lélegzetét, a szemébe néztem, amint másnap reggel a boldogság kábulatában ébred, nyújtózik, könyökével Staak bordájába ütközik... Végre felül az ágyban, lábát lelógatja.

— Én húztam rá a papucsot. A száját is én mostam neki.

Láttam állni Eddát a fürdőszobában, hófehér bőrén langyos vízcseppek, a tükör előtt kinyitja száját, mint egy gyerek, Staak pasztát nyom ki a fogkefére. Harmadnap közösen akartak meghalni.

— Gyávák voltunk. Arra ítéltük magunkat, hogy tovább éljünk... A veronál már felodódott a pohárban, kiszálltam az ágyból, mezítláb a mosdóhoz mentem, kiöntöttem... Ne higye, hogy be voltunk rúgva. Utána ittunk. Egy egész üveg svéd Caloricot.

Louiset egy év múlva vette el.

— Szeretem. Persze, nem úgy, mint Eddát. Az nem jöhet mégegyszer, az a szerelem. Legalább az én életemben nem. De azért nagyon jól jártam Louiseval. Igazán nem választhattam volna jobbat... Ha már Eddával nem maradhattunk együtt... Nem! Engedje meg, hogy ma én fizessek.

Elkísértem a Boulevard Victor Hugóra a szállodájáig. Azt hittem, aggastyán lépked mellettem, olyan fáradt volt. Az arca lógott, mint egy rongy.

A Prado bárja élmény. Ahogy a polcon százával és megint százával egymás mellett állnak az üvegek. Micsoda meggyőző színű italok. Dzsinnnek bűvös palackjai! Ugyan. Itt nem kell irodalmi hasonlat. Itt nem kell sem segítség, sem magyarázat. Ezek az üvegek azért remekek, mert bennük az italok kitűnőek.

Armagnac-kel kezdtük. Louise márkája volt. A férje, Léon és én ültünk még az este az asztalnál. Nem randevú volt. Nizzában randevú nélkül is muszáj találkozniuk az embereknek. Később Calvadost hoztunk. Amikor elfogyott, Staak rendelni akart.

— Garçon! Van Caloricjuk?

— Nem ösmerem.

A pincér türelmetlen lett. Léon, mint helybeli közbeszólt.

— Hozzon Raspailt.

A pincér a polchoz ment.

— Lehet Raspailal is ünnepelni Eddát!

Léon majdnem kiabált. Olyan dühös volt.

Most nem tudtam, mit csináljak. Vesszek össze Staakkal, bánom is én, akár a felesége előtt. Mit komédiázik nekem! Mért súg a fülembé. Mért hazudja, hogy kitüntet bizalmával engem, csak engem, amikor mindenki tudja. Hordjam le, vagy inkább szegye éljem magam, hogy eddig nem tudtam Eddát. Mert Eddát úgylátszik, tudni kell. Edda hozzátartozik az általános műveltséghez. Fogadjunk, hogy ha itt a Pradóban megkérdezem a

török köztársaság elnökének nevét, három ember nem tud rá felelni. De Eddát biztosan mindenki tudja. A gyerekek a fogkefe jelenetből vizsgáznak az iskolában.

— Még egy Raspailt? — kérdezte Léon, amikor Staakék elmentek (karonfogva mentek haza) — vagy térjünk vissza a Calvadoshoz?

— Maga, Léon, nem szereti a Marc-t? Tudja, melyiket gondolom...

— A bretagneit... Garçon! Két Marc de la Bretagne.

A Marc olyan volt, mint egy bretagnei rét. Minden fű, virág, gyökér szaga benne volt.

— Maga mikor tudta meg Eddát? — kérdeztem.

— Amikor megszületett. Ott szülte előttem...

Átmutatott a túlsó oldalra, a Lorraine-re.

Nizzában minden kávéházzal szemben van egy másik kávéház.

— Annál az asztalnál találta ki. Én voltam Edda bábája.

— Csak nem akarja azt mondani, hogy Edda nines?

— Sosem is volt és sosem is lesz.

— Szóval... Legalább figyelmeztetett volna! Mért nem figyelmeztetett mingyárt, hogy ez az ember örült.

— Staak? ... Olyan józan, mint egy ló.

— Egy ember, aki viszonyt folytat egy képzeletbeli nővel. Kitalál egy tragédiát.

— Nem okosabb, mint résztvenni az igazi-

ban? Vagy maga nem olvas újságot? Nem tudja, hogy milyen világot élünk?

— Ha azt akarja mondani, hogy a világ megörült ...

— És egy ravasz ügyvéd, egy okos polgár a nagy általános örületből belemenekül egy kellemes és olcsó magánörületbe. Monsieur Staak önállósította magát.

Nem tudtam elhinni. Ahogy Staak az Edda tragédiájáról beszámolt. Úgy élt minden. Mintha velük utaztam volna hajón, mintha ültem volna az ágyúk szélén.

Léon leintett.

— Éppen ez az. Az emberek ma ilyen pontosan csak arra emlékeznek, ami nincs. Ami van, azt szeretik elfelejteni. Amin különben igazán nem lehet csodálkozni.

— Nem. Ezen tényleg nem lehet csodálkozni.

— Staak ravasz szélhámos... Ne kapjon a zsebéhez. Nem azért találta ki azt a mesét, hogy magától vagy másoktól pénzt csaljon ki. Ez az ember önmagát csalja meg. Ami mindig a legnehezebb ... Tudja, drágám, mi van ma?

— Egy civilizáció válsága. Új népvándorlás.

Kezdtém mondani, amit százszor leírtam az újságba és közben alig szégyelltem magam. De Léon nem átlagos újságolvasó.

— Népvándorlás? Földrengés! Benne élünk egy százéves földrengésben. Vagy még annál is cifrább valamiben. Honnan tudja olyan biztosan, hogy csak a civilizáció van válságban. Hátha az egész természet... Visszaugrottunk a bronz- és

a jégkorszak mögé. Holnap tanúi leszünk annak a nagy kozmikus drámának, amikor a hüllők madarakká és emlősökké válnak. Amikor átalakultak melegvérűekké. De mondjuk, hogy tényleg csak egy új népvándorlási korszak szakadt ránk. Akkor is, micsoda ravaszság kell ahhoz, hogy valaki ebben a nagy földindulásban átmentsen egy, a tizenkilencedik század minden komfortjával felszerelt szerelmi regényt. Szenvedni egy szőke vámpert! Tudok néhány száz millió embert, aki boldogan cserélne vele. Aki álmodni sem mer ilyen szerencsét. Megveszni egy nőért! Tudja mi ez, a mai világban! Főnyeremény.

Verte az asztalt.

— Holdfény szonáta! Langyos fürdő. Szemetelenség, ma így élni.

— És az asszony! Mit szól hozzá!

— Boldog. Meg van rá minden oka. Az ura szeretője nem kerül egy fillérbe sem. Louise rém takarékos.

Cigarettdát hozott.

— Óvatos kaland. Egyik sem kockáztat semmit.

— Legföljebb Staak azt, hogy egy szép napon tényleg beleőrül.

— Attól ne tartson. Ez egy okos örült. Nem egy örült örült.

— Na, de akárhogy is van... Ez az ember belemenekült egy betegségbe.

— De melyikbe! Miféle betegséget választott! Talán kétoldali tüdőgyulladást!... Na lássa. És az sem olyan biztos, hogy betegségbe mené-

kült. Az örület ma nem betegség. Ma ez a rendes. A normális.

— Lehet.

Kimentünk a Promenade des Anglaisre. Nézttem a végtelen pálmásort. Minden nap mást szeretek és mást csodálok ezekben a pálmákban. Ma azt szeretem bennük, hogy olyan egyszerűen állnak a helyükön, mintha csak almafák lennének.

— Nem ülünk le? — kérdezte Léon, amikor a nagy fehér öblös székekhez értünk.

Leültünk. A Promenade-on már egy lélek sem, volt. Senkisé hajolt a korlát fölé, hogy nézze a tengert. Közönség nélkül a hullámok csak magáknak játszottak. Léon Staakról beszélt. Az örült Staakról és az örült világról. Szembeállította őket egymással, mint két boxolót a ringben.

— Annyi örült van ma. Ne csodálja. Az örület ragályos, mint az influenza.

Ellenállhatatlan kényszert éreztem, hogy valami banalitást mondjak.

— Az örület gyakran találkozik a zsenivel.

— Nem.

Léon nem fogadta el.

— Nézze a nagy orosz írókat — mondtam.

— Nem ösmerem őket.

— Szmirnov! Maga nem ismeri az orosz írókat?

— Egyik-másik a kezemben volt, de egyikükkel sem jutottam előbbre. Elösmerem a tehetségüket, de számomra zavarosok és nyugtalanítók. Nem értem őket. Ehhez én...

Vidáman vert a combjára.
— Túlságosan francia vagyok.

Reggel a konyhában álltam és hálóingben kávéfőztem. Kopogtattak. Staak volt.

— Bocsásson meg, hogy csak így ...

— Maga bocsásson meg, hogy ilyen korán jöttem.

— Nem akar beljebb?...

— Csak egy percre ugrottam fel. Különben nem bánom...

Bementünk a szobába.

— Mit mondott rólam Szmirnov, amikor tegnap este hazamentünk a Pradóból.

— Semmit... Nemsokára mi is hazamentünk.

Staak a zsebébe nyúlt

— Idenézzzen.

Levelet vett elő, a borítékon a címzés még friss, az új két és fél frankos zöld bélyeg volt rajta. És a cím. Mlle. Edda Holm, Göteborg. Utca és házszám.

— Az ember nem ír levelet olyan nőnek, aki nincs.

Visszatette a borítékot a zsebébe.

— Akarja látni az ő leveleit is? Amiket ő ír nekem.

Hiába akartam visszatartani, a másik zsebéből egész csomó borítékot vett ki.

— Lássá! Göteborgi postabélyeg. Hát most

tudhatja, hogy ki beszélt igazat. Szmirnov vagy én.

Eltette a borítékokat.

—Mingyárt búcsúzó is.

—Elutaznak?

Tulajdonképpen »sajnáltam.

— Talán nem jól teszem, hogy hazamegyek, de muszáj. Az irodám sürget.

— Hát akkor¹? Miért ne lenne helyes, hogy hazamegy?

—Nem tudom.

A fülemhez hajolt.

— Valami rossz előérzésem van... Eljön Liége-be. Eddig még egyszer sem tette meg. De most... Biztos érzésem van, hogy valamire készül. Ő még nem adta fel a játszmát. Még mindig nem tudja megbocsátani, hogy Louiset vettem el. Valamit forral...

—Ugyan. Maga képzelődik.

— Nem, nem. Eddig mindig pontosan megéreztem, hogy mit fog csinálni. Én ösmerem Eddát.

Kívülről megtapogatta a zsebét.

— Ezért írtam neki ezt a megnyugtató levelet. Sietek feladni, hogy még idejében kapja meg. Mielőtt bajt csinálna.

—Már mi bajt csinálhatna! Kedves Staak...

— Azt, hogy ő mire képes... Azt csak én tudom.

Legyintett.

— Na, mindegy... Ugye a főposta a Place

Wilsonon van? És hogy jutok innen a Place-Wilsonra?

— Kimegy az Avenue de la Victoirera,, megy a Place Masséna irányában, a Galeries Lafayettetenél befordul a...

—Már tudom... Köszönöm, ne kísérjen ki.

Semmi zavar vagy dúltság. Inkább valami átszellemült, megnyugtató valami — szeretném, ha nem értenének félre — irigylésreméltó boldogtalanság volt az arcán.

— Na, Léon, úgylátszik, most az egyszer mégis maga tévedett.

Jóízű kacagással felelt. Ilyen szélesen, ilyen szívből csak a Földközi tenger mellett tudnak nevetni. És a vállamra csapott. Léon ha nagyon nevet: üt. Úgy hiszem, mert ilyenkor a kezével is nevet.

— Megint valaki, aki bedőlt a levél-trükknekí Érdekes, mentől silányabb egy trükk, annál inkább dőlnek be neki.

— Engedjen meg...! Tulajdon szememmel láttam.

— Mit?! Mit látott? Egy borítékot Mlle. Holm címével.

— Azt akarja mondani, hogy nem adja felí Hogy össze fogja tépni...

— Mért? Mért tépné össze? Hogy saját maga rontsa el a játékát? Ennél sokkal ravaszabb. Ő fel fogja adni és a levél meg fog érkezni Göteborgba.

— És ki fogja átvenni?

— Senki. Az égvilágon senki. Szegény levélhordó lejárja a lábát abban az uccában, amelyiknek a nevét barátunk találomra a borítékra írta. Először azt fogja hinni, hogy csak a házszám téves, aztán végül...

— Visszaküldi.

— Kinek? Látott maga feladót a borítékon!

— Tényleg nem láttam.

— Na lássa, annyi esze van a csibésznek, hogy ne írjon feladót a borítékra. A levelet megsemmisítik, mint végleg kikézbcsíthetetlen. Erre van szabály, amely az egész világon érvényes. Nem fog visszajönni. Eddától nem jöhet levél. Eddának csak írni lehet...

— Lássa most megfogtam! Én láttam... Nekem megmutatta...

Megint kaptam egyet a vállamra.

— Azokat a leveleket, amiket Louise ír neki.

— Szóval a felesége írja...

— És egy göteborgi ösmerősük ott postára adja. Mert Göteborg, az tényleg van. Nagyon szép város, úgy mondják. Sajnos, sosem jártam ott.

— Hogy képes az asszony erre?

— Hallja! Aki úgy szereti a férjét, mint ő. És akit úgy szeret a férje, mint őt.

— Olyan jó házasság?

— Imádják egymást.

Megint a Prado előtt ültünk. Dél volt, hoz-

ták a Paris Soirt. A harmadik oldalon állt, hogy Albert Staak ügyvédet Liégeben egy külvárosi szállodában átlőtt halántékkal holtan találták. A helyszíni szemle a nyomozás szempontjából eredménytelen maradt. De a rendőrség az elhunyt lakásán házkutatást tartott és az ott lefoglalt levelek alapján megállapítottnak veszi, hogy Staakot Edda Holm göteborgi lakos ölte meg. Indító ok: szerelmi féltékenység. A tudósítás a mai korlátozott újságpapír mennyiséget tekintve terjedelmes volt. És Staak arcképét is hozták.

De Léon most nem nevetett és nem ütött. Csak éppen a Paris Soir szép lassan kicsúszott a kezéből.

— Még egy Pernodt! — kérdezte Léon.

Másnap délben volt és a Savoy terraszán ültünk. Léon indítványozta, hogy menjünk a Savoyba. Nem mondta, hogy mért, de én tudtam. Amióta ez történt, nem tud bemenni a Pradoba, ahol utoljára ültünk szegény Staakkal. Szégyell magát.

Tíz perccel azután, hogy lejjebb a parton felrepültek a sirályok, hozták a Paris Soirt. Nem mertünk egymás szemébe nézni, amikor fellapoztuk. Staak megint a harmadik oldalra került. Utolsó levelét közölték. Alig pár szó volt.

„Ugye megmondtam, hogy meg fog ölni.” A liégi rendőrségnek szólt és Staak egy órával öngyilkossága előtt adta fel.

— Egy örülltel kevesebb — mondtam csen-

desen magam elé, de azért nem akartam bántani Staak emlékét.

A pincér hozta a Pernodt.

— Egy okossal. Egy bölccsel — javított ki Léon.

Lassan fölemelte a poharat.

— Nem olyan sok marad belőlük, miután most ez is elment.

A GOROMBA EMBER

Írta: NAGY LAJOS

A goromba ember az egész életét mindmáig átgorombáskodta. Szép időt töltött így el, mert már hatvan éves. Dús haja még mindig csodálatosan fekete, viszont lábai kissé már rogyadoznak, nehézkesen cipelik terhüket, a hordónyi nagy fejet s a hosszú és pocakos törzset. Állása már régen nincs, ami vagyonkája volt, azt felélte, valami kisebb családi járadékból él szerényen. Lehet, hogy azt is a gorombaságával harcolta ki magának. Nőtlen, legénylakást tart, gazdasszony dolgozik rá. Nemrégén új gazdasszonyt fogadott fel, mert a régi, aki húsz esztendeig szolgálta, férjhez ment.

Csak úgy a keresztnévén Erzsinek szólította a goromba ember ezt a nőt, pedig az is már ötven felé jár és a haja ősz, hallja Erzsi, hej Erzsi, halló, ízé, — így kezdte, bármit akart neki mondani, azután szidta, leckéztette, reggeltől estig, már amikor otthon volt, különben jól megfért vele. Ez az Erzsi nyugodt kedélyű, egészséges nő, végtelenül türelmes, de ha kellett, ő is tudott gorombáskodni. A goromba emberrel pedig kellett,

legalább is Erzsi így érezte. De meg véleménye is volt Erzsinek a helyzetről s azt tartotta, hogy minden gorombaságot nem szabad szó nélkül el-
tűrni, néha tehát, már csak azért is, hogy föl-
eszméltesse a goromba embert, oda kell neki mon-
dani egyetmást. Érintkezésük aztán nagyjából
úgy folyt, hogy a goromba ember beszélt, beszélt,
fel-felüvöltött, nagyokat hördült, forgott a szeme,
csikorgatta a fogát, durva szavakat mondott,
maga ostoba tehén, maga barom, magát már ré-
gen ki kellett volna rúgnom. — Erzsi meg mind-
ezt közönyösen hallgatta s úgy félóránként kö-
vette csak el az eszméltetést: ha én tehén vagyok,
akkor maga meg ökör; ha nem tetszik, pukkad-
jon meg; nagyon szép, nagyon finom, majd egy-
szer fölveszik *gramafonba* és eljátszák a kiállítá-
son. Ilyen replikák után vagy még jobban üvöl-
tött, vagy hökkenve elhallgatott, nagyokat fűjt,
a levegőbe zongorázott tömzsi ujjáival, — de
hamarosan egészen megnyugodva végezte tovább
a dolgát, öltözést, vetkőzést, haszontalan olvasga-
tást, levélfirkát, esetleg fogta a kalapját s elment
hazulról.

Hát ez az áldott kedélyű Erzsi, aki ennyire
jól megfért a goromba emberrel, ez hagyta el őt.
Nem egészen simán, mert nem egykönnyen akadt
utódja. A jelentkezők egyrésze egy-két perc alatt
kiismerte a goromba embert, jaj, Isten mentsen
az ilyen vadállattól, s valami ürügyet mormolva,
akármit, hogy a szeme nem bírja a bordó tapé-
tát, nem vállalta a helyet, sietett el, ki a lakásból.
Mások meg alkalmatlanoknak látszottak, nem

kellettek neki. Az egyiket például szívdobogós gyengeidegzetűnek nézte s az ilyenektől ösztönösen irtózott. A másiknak meg a megbízhatóságában kételkedett. Nemcsak úgy a szemeállása után, ami alaptalan gyanakvás lett volna, hanem mert az illető, egy testes, telt és piros képű nő, egyrészt minduntalan az erkölcsével dicsekedett, holott az ő erkölcsére füttyült a goromba ember, másrészt meg azt ismételte, hogy az ő keze által el nem veszhet egy gombostű sem a lakásban, mert ő a máséhoz hozzá nem nyúlna a viláért sem, ott is, ahol legutóbb volt... s ekkor negyedóraig mesélt arról, hogy ezt is elvihette volna, azt is eltehetné volna, de hát ő... szóval elárulta, hogy szüntelenül azon jár az esze, hol mit lehetne elcsórni.

Kérlelte tehát a goromba ember Erzsit, hogy várjon még, ne menjen el addig, míg nem akad helyébe más, megfelelő gazdasszony. Mert kérni is tudott, könyörögni, szinte még azt is gorombán, mert ugyancsak nem takarékoskodott a nagy szavakkal, hanem ilyeneket mondott:

— Hallgasson rám, az istenért, nagyon kérem magát, ne tegyen tönkre, ne akarja, hogy itt pusztuljak el tehetetlenül.

Így történt, hogy Erzsi a felmondásának lejárta után még jónéhány hétig megmaradt a gazdájánál. Nem akarta tehát őt tönkretenni. Nem gyűlölte a goromba embert, sőt inkább szerette. Szerette és ha valaki megkérdezte volna tőle, miért, így felelt volna: mert ha goromba is, azért nem rossz ember.

No, valami különösen jó sem volt a goromba ember, bár még mindig különb volt az olyan finom, becsületes, korrekt embereknél, akik így szólnak: tartozom tehát magának négy fillérrel, tessék! Akik csak egy pengőn felül teszik vitássá,, h^ogy jár-e az tőlük másnak. Akik senkinek egy kemény szót nem mondanak, de ha a hajléktalan csuparongy embertársuk nyöszörög nekik egy kis segítségért, nyugodtan, szinte gyengéden adják tudomására, hogy sajnós, ők nem tehetik, mert hát ők amúgy is túlságosan igénybe vannak véve, meg hát... ejnye, igazán sajnálom, maga elkésett, barátom, éppen a múlt héten ajándékoztam el az elhasznált — frakkomat.

Erzsi megvárta, amíg a goromba ember végre is megállapodott egy özvegy asszonnyal, akinek nemrégén halt meg az ura, vagyon, nyugdíj nem maradt utána és az asszony kénytelen, volt olyan keresetet vállalni, amilyen éppen kínálkozott. Negyven éves volt ez az asszony, Tóthnének hívták, volt egy kislánya is, Piroska, nyolc éves. Ezt aggódva közölte a goromba emberrel, hogy nem baj-e, elvállalja-e őt így, a goromba ember csak legyintett a kezével: tőlem itt lehet, nekem mindegy, hogy gyereke van, legföljebb magának baj. Erősnek, egészségesnek látszott ez a Tóthné, értelmesnek is, hát hogy ilyen sorsra jutott öregedésére, ja, nem lehet mindenki magánzó. Nyájás arca, szomorú tekintetű szeme csak egy villanásnyira akasztotta meg a goromba embert, de aztán valami más teendőjére gondolt már s megállapodtak.

— Most aztán már mehet a fenébe, — mondta ez után Erzsinek. — Mehet és férjhez-mehet a vén fejével, maga ostoba... Jó, jó, ne köszönjön nekem semmit, csak menjen már, mert nincs időm tovább csevegni... Azért... hej, Erzsi! Ha valamire szüksége lesz, vagy valami bajba kerül, csak jöjjön el, remélem, ennyi esze magától is van.

Így búcsúzott Erzsitől. Nem tudott, talán nem is akart szebben. Marhaság, elég ez!... És így bánt ő másokkal is. A házmesterrel, aki kaput nyitott neki. „Mi az, talán megint bepálíká-zott, azért aludt el?” A postással, aki a leveleit hordta: „Mért kezdi maga a negyedik emeleten? Hogy én itt lenn lessem, amíg végigjárja az egész házat!” A szavak szerint ugyan nincs ebben semmi gorombaság, de ahogyan ezt mondta a goromba ember! Hajjaj. Leste a postást az előszobában, aztán hirtelen kinyitotta az ajtót és felordított: Mé-ért kezdi maga a negyedik emeleten? Mint egy oroszlán, mielőtt ráveti magát az áldozatára. De még látványnak is goromba volt ilyenkor. Tekintetéből düh és fenyegetés villogott, sörényes nagy fejét megrázta, az arca eltorzult, a karja megrándult, mintha meg akarná ragadni a rémült levélhordót, hogy azonnal megfojtsa. És hogy a levélhordó megrémült, ez csak olaj volt a tűzre, a goromba ember indulata mindig fellángolt, ha az áldozat reszketve lapult alája ennek az indulatnak. A szomszédok riadtan dugták ki ajtón, ablakon a fejüket. A szende harisnyakereskedőné az első emeleten már arról áb-

rándozott, hogy ezt a vad embert meg kellene szelídíteni s ha csak tíz évvel fiatalabb lenne, ő... feláldozná magát. Még hozzá az is kiderült, hogy a levélhordó tévesen máshová adott be a goromba embernek címzett leveleket. Olyan zavarokat csinál ez a mulya postás, hogy az borzasztó, fel kellene jelenteni — ajánlotta Tóthné.

— Mi nem jelentünk fel senkit! — mondta a goromba ember megvetően.

Azután elment hazulról. Tóthné köszönt neki, szépen, szelíden, engesztelően. Nem viszonozta a köszönését, még csak a fejét sem biccentette meg. Tóthné elmerengett. Istenem, hová kerültem, nem lesz itt maradásom.

A goromba ember bement egy trafikba. Csak úgy betoppant, föl vágta a fejét, odalépett a pult-hoz és vezényelte: Két kubát! Ismeretlen volt ebben a trafikban, meglepődve bámult rá a trafikos és enyhe reszketéssel toltá eléje a szivaros skatulyát. Nem tudott hamarjában mit mondani, de összeszedte magát s míg az üzlet lebonyolódott, kigondolta, hogy mit fog cselekedni. Amikor aztán a goromba ember, zsebretéve a szivarokat, kifelé indult, a trafikos meghajolt és igen erőteljesen, tehát célzatosan így köszönt: alázatos szolgája. A goromba ember megállt és visszafordult. Kivételesen, mert máskor nem törődött a tehetetlen lázadókkal. És csak úgy odavetette a megrovó kérdést:

— Magának ez fontos!

A trafikos nem kérdést várt, nem készült tehát a feleletre s csak ennyit makogott:

— Hát... kérem...

A goromba ember már fölébe került:

— Mi a fontos magának? Az, hogy eladjon? vagy hogy köszönjenek a vevői.

— Kérem... mégis csak ...

— Szóval, ha majd egy bomba belecsap a boltjába s magát a cigarettáival együtt ezerfelé röpíti, akkor az lesz a fontos, hogy a pilóta előbb köszönt-e, jónapot kívánok! ... No látja!

Ezzel a goromba ember újra diadalt aratva, kisétált a boltból.

Elment a kávéházba. Mert kávéházba is járt, bár rendszertelenül. Ezelőtt gyakran naponként kétszer-háromszor, később azonban, az úgynevezett fecsegés eltiltása óta, ritkán. Hogy ne beszéljen hangosan és fesztelenül bármiről és bárkiről, ezt nem bírta. Inkább otthon maradt, néha napon át ki nem mozdult a lakásából. Utolsó fénykorát azokban a hetekben élte, melyek alatt lezajlott a német-lengyel háború. Akkor még böm-bölő, üvöltő, kávéházi csillárokat remegtető magyarázatokkal kísérte az eseményeket:

— Mit rotyogsz te, vagy is mit fecsegsz? — ugrott neki a törzsasztalnál Verőnek, a hírlapírónak. — Hogy a németek hat hét alatt végeznek a lengyelekkel? Hülye! Már elfelejtetted kilencszáztizennégyet, amikor minden rohanás elakadt? Várd meg, amíg elkezdődik az őszi esőzés és megjelenik a terepen az a híres lengyel sár. Amely a köldökükig ér majd a motoroknak.

— Lehet, — próbált Verő lassan visszavonulni.

De a goromba ember csak úgy ráförmedt, mintha ellentmondott volna neki:

— Mi az, hogy *lehet*? *Lehet*, hogy esik majd az eső? Ha az csak *lehet*, akkor az is lehet, hogy nem esik. Hogy egész ősszel, egész télen nem esik, hogy havazni sem fog. Nem *lehet*, hanem biztos.

És azután a goromba ember megmagyarázta a társaságnak az egész hadihelyzetet, egyszerűsmind megmutatta, hogy merre, hová fejlődnek az események. A jelenlevők áhítattal hallgatták, nem mertek vele vitába kezdeni. De helyeselni sem volt veszélytelen, mert a helyeslő is megkaphatta a magáét. Amikor például a goromba ember azt mondta, hogy a politikai ellentétek az egyes államok közt csak a felszín, a most megindult világfolyamatnak mélyebb, társadalomtörténeti értelme van, a kis Blau sietve jelentkezett:

— Pont így gondolom én is.

A goromba ember végtelen megvetéssel nézett rá:

— Csakhogy maga rosszul gondolja.

— Miért gondolom én rosszul"? — merészelt okvtetlenkedni a kis Blau.

— Azért, mert maga hülye. Maga *csak rosszul* gondolhatja.

— De kérem, én ugyanazt gondolom, amit ön.

— Nem, barátom. Majd én megmondom, hogy maga hogyan gondolja. Maga úgy gondolja, hogy az angolok győznek, igen hamar, le-

hetőleg két hónap alatt, hogy magának ne kelljen sokáig drukkolnia, azután minden rendben lesz, Bánffy Dezső lesz a miniszterelnök, a Nép-színházban megint százszor adják a Bob-herceget, Fedák Sárival a címszerepben s Kozarek Ferenc lesz a hóhér, maga megint ezer koronát keres havonként, nem pengőt, hanem koronát s esténként konflison dökög haza a Mandl-mulatóból. Maga így gondolja.

A társaság tagjai az erősebbel azonosították magukat — idejében csatlakoztak a győzőhöz — s jól mulattak a kis Blau vergődésén. Az erősebb, szóval a goromba ember, kihasználta az alkalmat s úgy eljátszott a kis Blauval, mint macska; az egérrel. Újra és újra rávetette magát, cibálta, tépte, marta. Maga a kis Blau is nevetett kínjában. Édes tépés, hasonlatos a csiklandozáshoz... Általában a goromba embert élvezték a barátai, az ismerősei. Aki csak hallgatóként szerepelt a vitáiban, az persze könnyen mulatott, aki megáldozatul esett, az mazochista gyönyörrel állta indulatát, szavai verését, logikájának éles metszéseit. Nem szabad megsértődni, — ez volt a hallgatólagos, de néha megbeszélte megállapodás. Eszes ember, nagyszerű ember, szellemes, őszinte, békebeli goromba, sunyi rosszindulat, ármánykodás, besúgás, névtelen följelentés, hóhérekre-juttatás nélkül, mindent el kell tőle viselni. Nagyon mulatságos, nagyon érdekes, valósággal cirkuszi akrobata, különöc, a világ legkedvesebb örültje, arany szíve van.

Már estére fordult az idő, amikor még min-

dig ott ült a kávéházban, a Café-Rimini-ben, ugyanannál az asztalnál. A társaság tagjai elmentek, mások érkeztek a helyükbe, szóval az asztaltársak cserélődtek, egy-egy kis időre egyedül maradt a goromba ember; akkor nagyokat ásított, szétnézett a kávéházon, a gyáván szorongó embereken, s rettentően unta az egészset, a kávéházat és vendégeit, de azontúl és kívül a várost, az egész világot. Fölemelte az eléje tett esti lapot, egyiket, majd a másikat, megnézte a rikító címeket, valamit a szövegből is olvasott,, majd letette, eltolta magától, fájdalmasan tekintett az ég felé, nyögött egyet és megcsóválta a fejét. Jaj, senki sem ült mellette, senkit sem zúthatott pozdorjává, tehetetlenül kellett túrnie az eseményeket és az eseményekről szóló híreket, a hírek hangját s a hangban megnyilvánuló fennhéjázó hetykeséget. Senkire, távoli szörnyű tettesekre nem förmedhetett rá, hogy: maga hülye, maga barom, maga gazember, látja micsoda förtelmes butaság megint amit mondott? Még csak Verő, vagy a kis Blau sem voltak jelen, gonosztevő-pótléknak. Ó, ó, a goromba ember behunyta a szemét, a feje előrehanyatlott s egy-két percre elaludt. Az arca gyermeki szelíddé simult ki s arról álmodott, hogy valami tündérvilágban jár, ahol éppen az ő közvetlen közelében valaki becsületeset cselekszik, egy másik okosat mond s ő utolérhetetlen udvariassággal, fuvolahangon, nem győzi elismerését osztogatni.

Fölriadt, megint ásított, az órára nézett, ideje volt, hogy megvacsorázzon:

— Pincér! — ezt már rekedt remegéssel üvöltötte s máris hozzátette: — Mozogjon, mozogjon, maga ártatlan spicli, ne úgy mint a lajhár! ... Mi az a Rimini-kotlett? Micsoda marhaság az? ... Jó, jó, a kávéház nevéről hívják úgy, azt hiszi, hogy én ezt nem tudom? Azt kérdeztem, hogy mi az? Marha, borjú, disznó vagy miféle húsból van, hogyan van elkészítve, mi van hozzá?... Ez az? Vigye vissza a fenébe. Etesse meg a gazdájával, nekem ilyen piszkot ne adjanak. Mi van még?

No lám, végre is megkapta azt, amivel megelégedhetett. De hát így járt ő csaknem mindig, mindent kigorombáskodott magának. Felületes ítélkező már-már azt is hihette róla, hogy ő csak aféle műgoromba, hogy tudatosan üzi a gorombáskodást, mert hasznosnak tapasztalta. Az emberek mindenütt megijedtek tőle s igyekeztek kiengesztelni őt, a kedvében jártak, ő meg csak úgy fejedelmi fejbiccentésekkel, rendben van-nal, elég, elmehet s ilyenfélékkel osztogatta kegyes elismeréseit, szóval még azokat is gorombán.

Persze még a goromba ember sem gorombáskodott mindenkivel, ösztönösen, kitűnően válogatta meg, hogy kivel lehet, kivel nem. Aki hatalmas volt, oly kép en, hogy a látszatot élete árán is védelmeznie kellett, vagy aki olyképpen volt gazdag, hogy hasznát vehette s kénytelen is volt hasznát venni, hát azzal egyszerűen nem gorombáskodott; nem ordított rá, nem hülyézte le, nem mondta a kijelentéseire, hogy azok baromságok. Célszerű goromba ember volt, a rosszhiszeműek

azt is gondolhatták róla, hogy olyan örült, aki egyáltalában nem hajlandó a tüzeskályhát megölelni. Akivel semmiképpen sem lehetett s nem is lett volna ajánlatos gorombáskodni, ajjaj, annak még udvarolni is tudott a goromba ember. No, nem úgy, mint ahogy általában szokás, áhítattal hallgatni, bólogatni, mindent ráhagyni s a viccein bambán röhögni, nem meghunyászkodva, szemtelen bókokat mondva, szerkesztő úrnak bárgyú cikkeit dicsérve, miniszter úrnak a koldusrendeletét helyeselve, nem, hanem inkább valami fene tárgyilagossággal. Nem szorongott, nem dadogott és még ilyen helyzetekben is tudott határozott lenni. Nem, kérem, nekem más a nézetem, — mondta még ilyenkor is és valami meglepő nyugalommal, rezdületlen szemmel, csaknem kedvesen mosolyogva nézett arra, akinek iszonytatóan szerette volna a szemébe köpni, csakúgy a sokperces gyöngédség befejezéséül: maga hülye!

Olyan nagy üzemben azonban, mint az ő gorombáskodása volt több évtizeden át, megesett, hogy elvétette a dolgot s nem jól mérte fel, hogy ez vagy az a valaki meghódol-e neki s állj a-e gorombaságait. Ritkán, de megesett. Akadt ember, aki az első felhördülésre, vagy emberölő tekintetre megsértődve felsóhajtott, majd felállt és eltávozott, így adva kifejezést annak a hirtelen kelt elhatározásának, hogy ő ilyen goromba emberrel többé nem ül egy asztalhoz. Hát az ilyen alaktól aztán vérig sértődött. Ha senki mástól nem, de az ilyentől igen. Szemét apróra hunyorítva

mélységes fájdalommal nézett a távozó után s szeretett volna... szerette volna kiengesztelni,, de úgy, hogy utána futva még valami éktelen gorombaságot vágott volna a fejéhez. Az ilyen eset öt-hat percre egészen megzavarta, gondolatai az idéltlen fráter körül keringtek s nem állhatta meg, hogy tompa, bánatos hangon így ne szóljon:

— Idegbajos ember. Furcsa... Nem értem.

Egyszer meg kettesben beszélgetett a goromba ember egy másikkal, egy ismerősével, akit áldozatul óhajtott, annál is inkább, mert előzőleg órákat töltött egyedül. Ez a másik az első felhördülésre meglepődve nézett a goromba ember szemébe, majd fölkapta a súlyos kávéházi gyufatartót s elkezdett kiabálni:

— Hallja! Úgy a fejéhez vágom ezt a gyufatartót, hogy lefordul a székről. Micsoda hang ezt Velem nem lehet így beszélni.

A goromba ember meghökkent. De nem túlságosan. Mindig el volt rá készülve, hogy ilyen alak is akadhat. Inkább a gyakorlati oldaláról fogta fel legelsőbben is a helyzetet:

— Legalább ne kiabáljon így, nagyon kérem. Hogy ne hallja mindenki, — kérte, lihegve a szavakat, inkább jótékony szelidítőként.

Az ellenfél sápadt volt és reszketett az arcának minden vonala. Szelíd, szabályos ember volt ez az illető, túlságos halkán beszélt mindig, alig-ha hihette volna róla bárki, hogy ilyen dühvel lép fel. A gyufatartót eleresztette, de még tovább is gyötrő izgalom remegtette minden porcikáját, igen nagy vágy küzdhetett benne a riadozással

nyilvánvalóvá vált, hogy képes lenne a goromba embert fejbe vágni, de akár őt, akárki mást, ha úgy véli, hogy azt kell tennie, agyon is ütni. A goromba embernek ilyesmire persze sohasem volt hajlama. Látván, hogy kivel-mivel került szembe, elhallgatott. Nem, nem, nem engedek, nem retírálok, erőlködött magában az ellenfél és még mindig remegett. A goromba ember nézte őt és hallgatott. Nem sok idő múlva újra beszélni kezdett. Folytatta ugyanazt a témát, melyet abbahagytak. A haragos, durva szavak ontására is hamarosan módot talált: ugyanolyan hévvel, mint a vitázó ellenfelét szokta, ordítva, bömbölve, fogcsikorgatva gorombaságokkal halmozta el — a jelen nem levőket. Féligmeddig már megint csak kielégülve indult éjfél tájban hazafelé. Az esze százfelé kalandozott, ezer szemtelenségével a világnak elégedetlenkedett, az imént lezajlott esetre csak itt-ott gondolt egy-egy villanásnyira. Nem tetszett neki a dolog, az bizonyos, de nem szégyelte magát, nem képzelgett megtorlásról, inkább csodálkozott és méltatlankodott. Sz.. os alak. Hülye. Nem érti a dolgot! Igazságtalan, tehát barom.

Az Andrásy úton hazafelé menet találkozott Verővel, aki a szerkesztőségből a kávéházba loholt. A goromba ember már álmos volt, néha öthat lépést is behunyt szemmel tett meg, nagy feje féloldalt a vállára hanyatlott. Verőnek könnyű volt az egész emberből valami elernyedést kiereznie, élni akart az alkalommal:

— No, mit szólsz a sárhoz? — kérdezte gú-

nyos vigyorral, miután erre a tárgyra szeptember óta nem térhettek vissza, nem volt rá alkalmuk.

A goromba ember egy pillanat alatt éber lett. Értette a kérdést, hiszen éleseszű volt.

— Szóval én ostobaságot mondtam, te pedig okos voltál! Te eltaláltad ... szarva közt a tőgyét.

— El is találtam.

— Miért találtad el, te barom! Azt mondtad, hogy a németek néhány hét alatt végeznek Lengyelországgal.

— Igen. Hogy négy hét alatt...

A goromba ember megállt, ráncolta a homlokát és felordított:

— Hazudsz! Hat hetet mondtál.

— Hát hat hetet. Nem mindegy az!

— Nem, mert most először is arról van szó, hogy *én* emlékszem jobban arra, amit te mondtál. Azután jön a dolog érdeme. Te néhány hétre becsülted mialatt a németek legyőzik a lengyeleket. A győzelem megtörtént négy hét alatt. És most te azt hiszed, hogy te okos voltál, te jól látod, hogy mi fog történni, hogyan és mennyi idő alatt. Te *ezt* hiszed. Holott csak a vak világban locsogtál, csak járt a szád, mert sejtemed sem volt sem az egyik, sem a másik fél erejéről, fogalmad sem volt arról, hogy micsoda előre nem látott eshetőségek bukkanhatnak föl. Te tudtad előre, akarod most állítani, holott maga Brauchitsch úr is azt felelte volna a kérdésre, meddig tart majd a lengyel hadjárat, hogy azt *hiszem*, nem tovább öt-hat hétnél. De *te* bemondtad előre.

Mintha csak a baccarat asztal mellett jósoldad volna meg, hogy a következő ütés a banké és csakugyan a banké lett volna. Nem barátom, te valamit rotyogtál és *véletlenül* az történt, amit rotyogtál, vak tyúk szemet talált.

És így tovább, szünet nélkül, kérlelhetetlenül, egészen a kapuig, ameddig Verő mint lapuló kutya elkísérte a goromba embert. No de körülbelül ez volt az utolsó eset, hogy háborús vitába bocsátkozott. Visszavonult ettől a témától és visszavonult a kávéháztól. Ha ő nem ordíthat szabadon, ha ő nem mondhatja meg nyíltan, hogy Solutus egy szadista gazember, hogy az a Mastix egy gonosz pojáca, hogy a derék csuroszák valamennyien hülyék, mert fejjel mentek neki a falnak, hogy az egészek még csak a kezdetén vagyunk, hogy a folytatás és a vég... hát akkor α meg nem adja ugyan magát, de visszavonul a lakásába, leszamarazza Platónt, legyilkosgazemberrezi Tamerlánt, ráripakodik... Tóthnéra, arra, aki éppen a közelében van. Különben is a mai események, a világesemények, ízléstelenség róluk beszélni.

Hanem szegény Tóthné! Most már, úgy két hónap óta, mindennek ő issza meg a levét. Napokon keresztül ki sem mozdult lakásáról a goromba ember. Legföljebb kétszer egy héten ellátogatott egy ismerős családhoz s ott töltötte az estét. Kabosék, ez az ismerős család. Az asszony rokona a goromba embernek, másodunokatestvére. Jómódúak ezek a Kabosék, bár a jövedelmük az utolsó évben erősen megcsappant s emiatt nagyon

gondterhesek. Aggódva néznek a jövőbe, ugyan mi lesz velük, mi vár még rájuk? Még jó, hogy nincsenek magukra kettesben, hanem van náluk egy kis rokongyerek, a hat éves Gyurika is van két áldott jó cselédjük, a szobalány, meg Zsófi, a szakácsnő. A szobalány pajkos kis proletárlány, de nincs vele semmi baj, Zsófi meg vidám öregedő asszony, ami ritkaság. Ez a Zsófi olyan jókat tud mondani, de még inkább nevetni, hogy öröm nézni, kész mulatság hallgatni. Ebben a különös, vidékies környezetben csodajól érzi magát a goromba ember. Már vidám arccal lép be ide, veszélyt nem érezve, minden jóra felkészülve. Megérkezés ez számára hosszú utazás után a „helyszínről” és a „korból”. Ilyenkor látja ő maga is, hogy — nem is harcos lélek. Nincs a zsebében revolver, nincs a szívében kegyetlen kívánság, nincs a noteszében feketelista. Te ugyan gorombáskodással intéznél el minden világviszályt, — mondta neki nevetve a háziasszony. Természetes! — csapott az asztalra a goromba ember, ugyancsak nevetve. Fölvonulnának, kérlek, az ellenséges seregek. Fölállanának egymással szemben, mindegyik sereg kiküldené...

—A leggorombább emberét, — próbálta a háziasszony folytatni.

—Nem! — tiltakozott a goromba ember. — Az őszinte embereit! És azok egymás szemébe mondanák az egymásról való véleményüket. És amelyik fél nem állná tovább, az lenne a vesztes.

Kaboséknál nem gorombáskodik a goromba ember. Beéri a pótlékkal, azzal, hogy távollevők-

ről mond rettenetesekeket. Távollevőket szid, ócsárol, cáfol, sérteget, sőt in effige akasztat is, persze a realitás hallgatólagos elengedésével. Mondtam már róla, hogy békebeli goromba ember, afféle ittmaradt bölény. Ordít, csikorgatja a fogát, rázza az öklét, de — itt már csaknem egészen tudatosan, mulattatni akarja a társaságot. Amikor a goromba ember vacsorára hivatalos, akkor mindig maga Zsófi szolgál fel. Hallani akarja a goromba embert. Az asztalról leszedett tányérokkal megáll a félig nyitott ajtóban, hogy végig élvezhesse egy-egy kitörését s zötyögghessen a nevetéstől, de úgy, hogy a tányérok sorsa bizonytalanná váljék a kezében. Megesik, hogy a goromba ember ilyenkor odaveti:

— Mit vigyorog maga, mint a fakutya?

Zsófi erre még jobban nevet, a könnyei is kicsordulnak s ha kevés a tányér és megetheti, akkor az egyik kezével a homlokára mutat, így fejezve ki nézetét a goromba emberről.

— Szentelen egy perszóna, — állapítja meg a goromba ember, de szinte elégedetten.

A kis Gyuri is kacag a tréfás jeleneteken és ha a goromba ember ellene mer fordulni, akkor leugrik a székéről, odafut a goromba emberhez s alaposan öklözi a gyomrát.

A goromba ember fejét ingatva, kezének ujjait csodálkozóan ki-kitárva távozik e különös es-tékről, tipeg az utcán hazafelé, de azért szétnéz, nem akad-e valami, valaki, amibe és akibe bele lehetne kötni. Ha nincs más, jó akármí, a rendőr

is. így esik meg, hogy a forgalmi rendőrre is ráripakodik:

— Miért nem csavarja már el azt a lámpát?

A rendőr abban a hitben, hogy valami nagyon nagy úr a goromba ember, talán a miniszter, sietve engedelmeskedik, elpirul s rosszalón néz még jóidéig utána.

Odahaza Tóthné ébren várja, bármilyen későn érkezik is haza. Hogy ezt így csinálja, ez a rossz szokása megvan Tóthnének is, a — goromba embernek is. A goromba embert annyira elfoglalja szakadatlan harca a világgal, mindenel és mindenkivel, még fiúnak a kínos tapogatózásával is, hogy a múlt sötétjében hol rejtőzik hát az és ki az, akivel az ő legrégebb harca folyt s most már folyik befejezhetetlenül, a győzelem, örök reménytelenségével, annyira vár szakadatlanul látható és láthatatlan ellenfeleket, hogy a Tóthné haszontalanul önmarcangoló cselekedetére nem is eszmél rá. Egyszer ugyan dohogott valamit, hogy engem nem muszáj ébren várni, do azután csak hagyta Tóthnét, hogy csináljon amit akar. Tóthné sem szól, nem kísérli meg tisztázni az ügyet, pedig ő azért nem fekszik le, mert a goromba ember... no , hát hogyan is érkezne másképpen haza, mint szörnyű ajtócsapkodással, úgy, hogy fölveri a házat s a fölriadó szívdobogást kap miatta. Bizony, mostanában sok baja van a goromba emberrel Tóthnének, de annak is vele. Három hónapja már, hogy Tóthné szolgálatba lépett. Már az első nap goromba volt hozzá a goromba ember, úgy szólt hozzá, mint más go-

romba ember a kutyájához. Tóthné csak állt tancstalanul, nem mert, nem tudott felelni s lassan kisomfordált a szobából. A gazdája az ajkát összeszorítva nézett utána s ilyesmit gondolt: na, jól nézünk ki!

Mivel a goromba ember éppen ebben az időben vonult vissza a más eszközökkel harcoló, neki nem való világtól, csaknem mindig otthon tartózkodott tehát s reggeltől estig Tóthnét marta, majd hogy szét nem tépte. Ha csöndesen szólt is hozzá és Tóthné illedelmesen Jelelt, akkor is egykettőre elkövetkezett a pillanat, amikor a goromba embernek ellenállhatatlanul fel kellett ordítania. Kezdődött tehát csöndesen: .

— Ezeket a könyveket ne rámolja el, hagyja az asztalon így nyitva, ahogy vannak.

— Igenis, kérem, — mondta erre Tóthné.

A goromba ember már akkor egy mélyet lélekzett. Mert miért mondja ez az asszony, ez a szolgálélek, hogy igenis kérem. Ő nem kíván ilyen feleletet, neki mondják így: rendben van.

Később:

— Csukja már be azt az ablakot, mert egészen kihűl a szoba. Nem érzi!

Tóthné becsukja az ablakot.

Kis idő múltán:

— Csináljon nekem egy teát.

Tóthné kimegy, vizet tesz fel. De csakhamar bejön:

— Hogyan tetszik szeretni a teát!

Ezt már alig bírja:

— Mi az, hogy *hogyan*? Folyékonyan!

— Világosan vagy sötéten?

Most aztán már az ég felé tekint a goromba ember, mintegy segítségért esdekelve. Szörnyűség: világosan, vagy sötéten és hogy *szeretni!* Hogyan tetszik szeretni!

— Hát nem mindegy az?! — üvölti a goromba ember.

És egyelőre megbánva hogy nem türtőztette magát, recsegi tovább magyarázatul:

— Undok melegvíz, szereti a nyavalya. Azért kell, mert meg vagyok hűlve. Hogyan lehet ilyen számárságot kérdezni! *Î*

Tóthné megint kimegy, de jobban szeretne már vissza sem térni. Nem adni be a teát sem világosan, sem sötéten, csináljon ez a rettentő ember amit akar, össze kellene pakolni és elmenni, vinni a kislányt, oda ahol a part szakad, elpusztulni, mindegy. Odakünn Piroska riadtan néz az anyjára, hallotta a szörnyű hangot s tudja, hogy az anyjának fáj. Hová lehetne menni ezzel a szegény kis leánnyal, ebben a borzalmas világban, ebben a nagy kiszolgáltatottságban, a végtelen nyomorúságban, mely a földet elborítja.

Mégis csak beadja a teát. A goromba ember nem csitult el, nem, hanem folytatja:

— Hogyan tetszik szeretni... Maga talán szereti? Jó meleg sárga víz, békának való. Ha szereti, csináljon magának, de annyit, hogy öntse tele vele a fürdőkádát, üljön bele és kurutyoljon. Ha úgy tetszik szeretni.

Tóthné hallgat. Kimegy. A goromba ember

utána néz és kínjában felnyög. Ezzel jól bevásároltam, — gondolja.

A goromba ember a napokban megint ráordított Tóthnéra. Tóthné elsápadt és csak állt tehetetlenül, megsemmisülve. No most! Mi lesz már? — várákozott a goromba ember felcsillanó reménységgel. Talán a végső kétségbeesés kiveti belőle a szót. De Tóthné azután megint csak hang nélkül, ahogy szokott, kiment a konyhába. A goromba embernek még eszébe jutott valami, ordítozni kezdett: Tóthné! Tó-óthné-é!

Tóthné nem jött. Ez süket is, — lihegte a goromba ember. Vagy... makacskodik. Megrázta sörényes fejét, fölállt és kirohant Tóthnéhoz. Benyitott a konyhába... Hát ott ült Tóthné a kis széken, az asztalra borulva és a válla rágásáról látszott, hogy csendesen sír. Piroska mögötte állt, egészen hozzátapadva kis testével s a vállát simogatta. Kezét elkapta, amint a goromba ember megjelent s tágra meresztett szemmel bámult rá. A goromba ember állt, figyelte Tóthnét és várt. „Hadd sírjon, sírja ki magát. Később megszólalt, halkán, kissé zavartan:

— Mit sír?

Nem volt önmagával megelégedve, a szelíd szót kissé durvábbra akarta fordítani:

— Itatja az egereket?

Várt tovább, tanácstalanul. Majd szétnézett, elkerülve a kislány tekintetét, mintha más tanúi is lennének a jelenetnek és azok előtt magyarázkodna:

— Sír. Nem értem.

Később, jobban összeszedve magát:

— Mondja, Tóthné! Hát maga ilyen mafla? Maga nem bírja el, ha az ember... hangosan beszél? Érdekes. Különös igényei vannak.

Kis töprengés után:

— Talán majd suttogni fogok magának.

És suttogva folytatja, egész kis színpadi jelenetet játszva meg:

— Édeskedves Tóthné, legyen olyan szíves és szíveskedjen nekem egy kis teácskát csinálni... bocsásson meg, nem tudok hangosan beszélni, mert rekedt vagyok.

Tóthné abbahagyva a sírást, felemeli egy kicsit a fejét, de a tekintetét a falra mereszti:

— Elsején elmegyek.

A goromba embernek kesernyés mosoly vonaglik a szája körül:

— Úgy. És hová!

Tóthné ránt egyet a vállán, hogy azt még nem tudja, akárhová.

— Maga nem megy el elsején. Hová a fenébe menne? Ezzel a... gyerekekkel? Van állása. Miből akar megélni!

Tóthné a tenyerébe temeti az arcát:

— Én elmegyek.

— Elég volt. Velem ne gorombáskodjon. Itt marad.

A goromba ember sarkon fordul, visszamegy a szobájába. Föl-alá jár, nagyokat fúj, majd megáll az ablaknál, kinéz az utcára, mi az a barom ott, majdnem nekiment az autónak, veri az ablakfát. Tóthnéra már csak ennyi jut:

— Annyi esze sincs, mint egy tyúknak.

Néhány nap múlva a goromba ember megint Kaboséknál vacsorázott. A kelleténél többet hallgatott, a mindenkori élvezői ilyen esetben azt mondhatják róla, hogy nincs diszponálva. Zsófi várt, várt, hozta az ételt, vitte a tányért, de egyezer csak, ahogy tekintete találkozott a goromba emberével, elkezdett nevetni. Mert hát neki, ha több nem adódik, ennyi is elég. A goromba ember elfordult tőle, de amikor a szakácsnő kiment, megjegyezte:

— Jó pofa ez a Zsófi. Szemtelen, mint a piaci légy. Egy rendes, normális ember... Ha nekem ilyen gazdasszonyom lenne!

— Szeretnéd? Átengedhetem, hívd el! — mondta a háziasszony, csak úgy évődésnek szánva.

— Csakugyan? — kapott a szón a goromba ember.

— Igen. Hát... akard?

— Hogyne akarnám. Te! A jóisten is megáld érte.

— Bár nem értelek. Hisz azt mondtad, hogy nagyon jó gazdasszonyod van, meg vagy vele elégedve.

A goromba ember belevágott kezével a levegőbe:

— A munkájával. De nem vele.

— Mi bajod vele?

A goromba ember mohón akart felelni, de elakadt, kereste a szót, szinte fuldokolt, végül ormóttanul felordított:

— Szörnyeteg! Valóságos szörnyeteg! Megöl. Egy hét alatt tíz évet rabolt el az életemből.

— De hát mit csinál?

— Semmit, — felelte a goromba ember tárgyilagosan, meglepően. — Szelíd. Jámbor. Semmit sem csinál, csak angyal. Egy finomlelkű nő. A mennykő csapjon az ilyenbe, valahol egy van... Nem bír el! Nem szabad vele gorombáskodnom. Mert ő hallgat és csöndben emésztődik. Sír. Kimegy és odakünn a konyhában sír. A gyereke előtt úgy tüntet fel, mintha én lennék a hóhér. Annyi esze persze nincs, hogy visszagorombáskodna. Nem, ő finom, övele finoman kell bánni.

Ezen már maga is elkezdett kacagni. Finoman! — kacagott, a szeméből törülte a könnyeket, a hasa rengett.

— Angyal, a szelíd angyalok legborzalmasabb fajtájából... És nem lehet elküldeni! No hallod, a mai viszonyok közt! Gyereke van, mondom, és elpusztul mind a kettő, ha tőlem elmennek. De nem csak hogy el nem küldhetem, de felmondott és nem hagyhatom elmenni. A foglya vagyok. Nekem kell eltartani, táplálni és elviselni, azt az érzékeny lelkecskéjét. Érted, hogy mi ez! Terror alatt tart. Halkan kell beszélnem hozzá, fuvoláznom kell, nem szabad ráordítanom, nem tudok neki már egy hét óta értelmes szót mondani, elakad bennem a gondolat is ... Kénytelen vagyok megint naponként elmenni hazulról, kávéházba járni. De még így is a sírba visz, lassú lélekmérgezéssel... Töröm a fejem, töröm

hogy mit tudnék vele csinálni, hol lehetne elhelyezni.

— Talán nálam, — ajánlotta a háziasszony.

— Megteszed?

— Szívesen, ha ezzel a kedvedben járok.

— De adj neki, kérlek, tíz pengővel többet, hogy meg tudjam neki indokolni, miért célszerű, hogy hozzád jöjjön. Különben megint bánatba esik és sír. Megint én leszek a... különítményes...

Ezen az éjszakán tele boldog reménységgel ballagott hazafelé a goromba ember. A kis szoba folyosóra nyíló ablaka sötét volt, tehát Tóthné nem várta ébren. Alszik, — vélte a goromba ember. Öt percre piszkálta azután kulcsával a zárt, hogy valahogyan zaj nélkül nyissa ki az ajtót. Nyitotta, csukta az ajtót zaj nélkül és lábujjhegyen lépegetett. Öngyűlölete, az angyal, nehogy fölriadjon, mert dobogni kezd a szívecskéje és akkor elsején elmegy. Sikerült is a goromba embernek a szobaajtóba úgy beleütköznie, mintha bomba vágott volna a lakásba. Odabenn óvatosan vetkőzött, rettentően vigyázva, szinte lélekzeni is alig mert, mintha kis gyerek lenne és a mama már elaludt volna, jaj, föl ne ébredjen, mert megszid!

Lefeküdt. Egyedül volt, senki a közelben, már megint senki, aki mondana valami hülyeséget s torkára lehetne forrasztani a szót. Békeség, türelem, alkalmazkodás, köszönés, nyájas mosoly, ahelyett, hogy azt mondanák egymásnak: pukkadj meg! — mindebből ered azután, hogy

végül is felrobbantják egymást. Mert ők maguk sem bírják, a barmok.

Órákig töprengett, hánykolódott, rugdalt az ágyban a goromba ember, azaz... legalább négy-óraig. Akkor elaludt. És rögtön megkezdte a horkolást. Mert persze hogy horkolva aludt. Horkolt, de úgy, mint ahogy az elefánt trombitál. Horkolásától zúgott a szoba, rezegtek a tárgyak, talán még a falak is. Ez a horkolás áttörhetett a falakon, megrémíthette a szomszédokat, az egész házat, aki felébredt rá, azt hihette, hogy jaj, a légvédelmi sziréna riasztó jelét hallja...

LANDERER ÉS HECKENAST

Írta: PÁSZTOR ÁRPAD

LANDERER LAJOS

Most, amikor az új sajtótörvényjavaslat készül, amikor új szabályokat kovácsolnak a gondolat és a szó számára, nem árt visszagondolni a magyar sajtó egy régi, ismert és tulajdonképpen mégis elfelejtett munkására: Landerer Lajosra.

A Vasárnapi Újság egy régi évfolyamában lapozgattam a minap, ott találtam rá Landerer arcképre.

Gyermekkorunk emlékei közé tartozik Doly-nay Hasznos Mulattató-jának történelmi arcképcsarnoka. Nagyszakállú, vastag szemöldökű, bozontos hajú régi magyarok, kezükben vasfejtő, szöges buzogány, szemükben éles villám... Ez az emlék merült fel váratlanul bennem, mikor most megtaláltam Landerer Lajos arcképét. A történelmi arcképcsarnok hőseinek a feje, — valami rendkívüliség és rendellenesség is van benne, magas homloka oly ferdén húzódik hátra és egy ferde síkra vetíti ezzel az egész szemtol-szembe néző fejet.

Pedig Lander er Lajos nem volt hős, — nyomdász volt.

A nagy „fűskuti Landerer nyomdász család” tizenegyedik sarja, aki a nyomdász mesterséget folytatta.

Kezdődik a nagy Landerer Jánossal, aki a török hódoltság után, 39 évvel, 1727-ben alapít Budán nyomdát s végződik Landerer Lajossal, aki a Hatvani-uccában a tizenkét pont és a Talpra Magyar! nyomdásza. A két időpont között elmúlt 121 évben két Landerer lány: Katalin és Anna is vezette a nyomdát. Mihályt, mert Martinovicsoknak nyomtatott, tíz évre börtönbe vetik, — Pozsony, Kassa, Buda, Pest, mind fészke a Landerer nyomdáknak s nyomdájuk révén a Landererek egy fejezete a magyar művelődéstörténetnek.

Landerer Lajos, a mi emlékeink, Petőfi, Jókai, Irányi és Irinyi Landerere, az újjászületés századának mesgyéjén, 1800-ban született. Szülei nyomdászok, a gyerek a rendes polgári iskoláztatás rendjét végzi, majd katona és kadéti rangban van egy magyar gyalogezredben, amikor reá száll a nyomda.

Katonából, kadétből nyomdász lesz.

De Landererről lévén szó, ez természetes.

Hús éves, érzésben még vidám, hetyke kadet,, de foglalkozása a kereskedő-iparosé. A családi tradíció, a nyomdászipar szeretete felülkerekedik, de a kadét sem hal meg soha.

Vidám, egyenesen nekivágó fiú ez a Landerer Lajos, szereti a cigányt, a nótát, a szépasz-

szonyt, hetyke és bizakodó és ez vállalkozóvá teszi az iparost is.

A pesti Landerer-nyomdának csak négy munkása (2 szedő, 1 nyomtató, 1 könyvrakó) van, de a fiatal Lajos Pozsonyból lehozatja a kézisajtókat, 1824-ben már kilenc sajtója van. Néhány év és a Trattner-Károlyi Nyomda, az egyetlen említésreméltó konkurens, messze elmaradt s mindenki a Landerer színes nyomtatványairól beszél. A fiatal főnök beutazza Németországot, Hollandiát és magával hozza a congréve, guiloch és irisnyomást, — az illatszerészek szappanjaikat, parfümjeiket Landerer-féle színes papírba göngyölik, a gyógyszerészek csak Landerernél rendelnek színes csomagoló nyomtatványt és a Nemzeti Színház legelső színlapját nemzeti színben Landerer Lajosnál nyomatja.

Egész Pest — néhány tízezer lakosával — Landerer színes nyomásáról beszél.

Hiába!... Halad és változik a világ... A politikába is új levegő csap.

Habár a Habsburgok szurony- és rendeletkordonnal tartják lezárva az ország határát, hogy a francia Voltaire és Rousseau eszméi ne hatolhassanak át, habár azt hiszik, hogy Napóleonnal Robespierre dogmáit is leverték, a haladás és liberalizmus bacillusai nem respektálják a szuronyokat és valami mozog a levegőben!

Igaz, hogy Kulcsár és Méhes urak iparkodnak hírlapot csinálni, igaz, hogy az osztrák elnyomó és beamter-levegőn belül Schedel úr, a kritikus és Vörösmarty a költő megindította az

Athenaeumot s Bajza a Kritikai lapokban igyekezett felrázni a tespedő magyart, addig nem mozdult meg valójában semmi, míg egy Kossuth Lajos nevű fiatal újságíró nem adta ki az Országgyűlési és Törvényhatósági Tudósítások-at.

Egyszerre megértette az ország közvéleménye, hogy az, ami az országgyűlésen történik, nem egy kis társaság magánügye, hanem minden egyes veritékező magyar legszemélyesebb érdeke. Megértették és megérezték, hogy a cenzúra bilincs s Kölchey kimondta, hogy „más Constitutionális országokban is a közvélekedés szabad kijelentése tartja fenn az ősi alkotmányt.”

A cenzúra és a sajtó szabadságának kérdése a nemzeti szabadság kérdése lett és maradt 1848-ig... És az ma is!

Landerer Lajosnak önkéntelenül is szerep jutott ebben a szellemi szabadságharcban.

A nyomdában társa lett Heckenast Gusztáv s a Landerer és Heckenast cég nyomdája a legmodernebb lett.

Heckenast volt az okos kereskedő és Landerer a népszerű „árvízi” hős.

Mert a 38-as nagy árvíz idején a nyomdász Landerer csodákat művelt. Egykorú krónikás írja:

„Landerer Lajos volt az, akit e szomorú napok alatt a legveszélyesebb pontokon lehetett látni és a legszorongatottabbnak segítséget hozni ott, hol az embertömeg egymásba fonódva csüggött a háztetőkön, ott, hol egyes házormok magaslatán egész családok előtt tárult fel a bi-

zonyos halál torka, ő nem ismerve sem akadályt, sem veszélyt, düledező falakat megmászott és úszó háztetőkről mentette meg számos felebarátját.”

Pest városa ezért díszpolgárának választotta.

A katona, a hős, így bukkant fel újra Landererben ... De jött a társ, a hűvös, okos Heckenast és Landererben mindinkább elhalkult a kadét,

A levegőben a szabadság vágya reszketett, Kossuthot az elszenvedett börtönbüntetés mártírrá avatta s Landerer és Heckenast kiadásában megjelent a Pesti Hirlap és ezzel megkezdődött a liberalizmus igazi nagy háborúja.

Landerer is belesodródott.

Az udvari „cancellaria” megengedte Landerer Lajosnak, hogy politikai lapot indíthasson, amire Landerer és Heckenast már rég vágyott, mert gépeit nem használta ki eléggé és a nyomdába befektetett tőkét hasznosítani kellett.

De ki legyen a szerkesztő? — ez volt a kérdés.

Ferenczy József „A magyar hírlapirodalom története” című művében a kérdésre így felelt:

„Landerer a lap szerkesztését Kossuthnak ajánlotta fel. Kossuth elfogadta az ajánlatot s címül a Pesti Hirlap elnevezést határozta meg. Landerer jól számított, mert Kossuthnál lapjának nagyobb elterjedést senki se szerezhethetett volna. De Landerer számításán kívül más körülmények is hozzájárultak, hogy Kossuth szerkesztővé lett. Jól tudta a kormány, hogy engedékeny-

ségéről meggyőzőbb bizonyítékot nem nyújthat a magyarnak, mintha Kossuthnak ad engedélyt hírlapszerkesztésre, akit az előbbi kormány börtönnel némított el.”

Az egyre növekvő demokratikus világháramlat és a külpolitikai helyzet kényszerítette a Habsburgokat erre.

Landerer (és Heckenast) a modern magyar hírlapkiadás és hírlapírás alapját vetették meg ezzel. 1840 december 31-én szerződött Kossuth Lajos Landerer Lajossal. Kossuth teljes függetlenséget kötött ki magának, de Landerer kikötötte, „hogy a belső érdeküknél fogva közlésre méltó s illedelmes hangú oly cikkeket is tartozik felvenni a szerkesztő, amelyek véleményével nem egyeznek meg, hogy a más véleményt kizáró egyoldalúság a hírlap életének akadályául ne szolgáljon. De a szerkesztőnek szabadság adatik ily cikkeket jegyzetekkel kíséreni, vagy esetleg külön cáfoló cikkeket kiadni.”

Kossuth fizetése 2500 előfizetőig 1200 pengő forint, minden száz előfizető után 50 forinttal több! Tehát olyan fizetési megállapodás, amely arányban van az egyéni munka sikerével s nemcsak a kiadó hasznát nézi. Mindenesetre Landerer liberális közgazdasági felfogására vall.

De a lap sokkal jobban sikerült, mint ahogy a kormány szerette volna! A Pesti Hírlap a független Magyarország gondolatát nem évekkel, de évtizedekkel lökte előre, Kossuth cikkei felrázták, megforgatták a közvéleményt, a lapnak néhány év alatt hatezer előfizetője lett, Dessewffy Aurél

Világ című ellenlapban, Széchenyi István Kelet népe című művében indított háborút Kossuth Pesti Hírlapja ellen, — az izgalmas politikai háború révén a politikából eddig kizárt tömegek is feleszméltek, mert az újságok megtanították az olvasókat, hogy a politika mindenkié és Landerer Bécsből ösztönzést kapott, hogy szakítson Kossuth-tal, aki túlon-túl hatalmas lett.

A szakítás egy jelentéktelen költségszámla miatt következett be. Kossuth a pozsonyi diétára tudósítónak Vahot Imrét küldte fel, de néha maga is felutazott. A költségek megtérítését kérte Landerertől. Landerer a költségszámla kifizetését megtagadta, mire Kossuth szakított vele.

Így győzött Landereren át a bécsi kéz.

Ám azért ne nehezteljünk Landererre, vagy Heckenastra. Landerer nyomdász volt, nem politikus, Heckenast pedig kereskedő, — mit ellenkezzenek a hatalommal!... Ez nem fizeti ki magát.

Az átlagos kereskedői szellem magával hozza, hogy minden hatalom előtt meghajlik... így történt 1848 március 15-én is Landereréknál. Csakhogy akkor a hatalom nem Bécs, hanem a pesti nép volt.

Se Landerernek, se Heckenastnak a szabad sajtó első nyomtatványához szíve szerint köze nem volt.

Bár erről ellentétes nézetek vannak.

Fischer Petőfi élete című művében így ír:

„Petőfi, Jókai, Vasváry zászlósán léptek

Landerer nyomdájába, mögöttük a nép, mirer Landerer így szólalt meg:

— Uraim! Én jelenleg nem tekintem magam a nyomda tulajdonosának, rendelkezzenek üzletemmel tetszésük szerint.

Vidács, a márciusi ifjak egyike erre így szólalt meg:

— E gépet lefoglalom a nép nevében.

— Uraim! ... — szólt Landerer — tudják-e önök, mekkora felelősséget vetettek rám a kívánságukkal s meggondolták-e azt a következményt, mely úgy önökre, mint rám háramlik?...

— Meggondoltuk... — felelték.

Landerer a látszólag kényszerített cselekmény fölött mély hazafias örömet érzett szívében.”

Ezt írja Fischer, aki nem volt ott... És Fischer, aki nem volt ott, még azt is írja, hogy mivel a nyomdászok nem merték kiszedni a tizenkét pontot és a Nemzeti dalt, az ifjúság gyakorlatlan kezével maga szedte ki.

Ezzel ellentétben Prohászka Ferenc nyomdász, aki ott volt, a Typographia 1885-ik évének 40-ik számában leírja, hogy mikor a márciusi ifjak követelésükkel a nyomdába törtek, Landerer minden felelősséget elhárított magáról, de Winter Zsigmond szedő kiszedte a magyar sajtósabadság első két termékét, Poldini L, az első Magyarországon működő gépmester, két kerékhajtó leánnyal kinyomatta.

Landerernek különben is nehéz napjai következtek.

Nekünk, ma élő embereknek nem kell bővebben magyarázni, hogy minden tömegmozgalom, akár progresszív, akár reakcionárius kezek mozgatják, munkabéremeléssel és általános drágulással jár.

1848 március 15-ike után a nyomdászok, miután a sajtó felszabadult, rögtön emeltek.

A processzus akkor se volt más, mint ma. „Hogy a nyomdafőnökök által követett zsarolás”»nak véget vessenek, a nyomdászok összejöttek a józsefvárosi Wilhelm-vendéglőben és Kocsi Sándor és Neumann Lajos felszólalása után a fent idézett Prohászka Ferencet és Kiss Ferencet küldték ultimátumokkal a leghatalmasabb nyomdászhoz, Landererhez.

Hatvani-uccai nyomdája földszinti irodájában fogadta a küldöttséget Landerer s meghallgatta a követeléseket:

„Hó helyett heti fizetés, — 1000 betű szedéséért 10—12 pengő krajcár, — „vacatok” szedéséért ugyanannyi, mint tömött dolgokért, — munkaidő utáni ünnep és vasárnap külön díjazás, — a nyomási díj kölcsönös egyezkedés tárgya.”

— Ej!... Ej!... — csóválta a fejét Landerer — ez csak egy-kettőnek lehet a kívánsága.

Prohászka erre kitérte az ajtót s odakint állott vasrámákkal fölfegyverkezve az egész nyomdászemélyzet.

Nem így láttuk gyermekkorunkban március idusának lázában a „Landerer és Heckenast” nyomdát, de ma közelebb vagyunk ezekhez az él-

ményekhez, mint évtizedekkel ezelőtt. Mindez nem kisebbíti azonban se Landerer, se Heckenast kultúrhistoriai jelentőségét.

Jó és derék polgárok voltak, szakmájukban a legkiválóbbak... Nem történelmi hősök, de mesterségüknél, helyzetüknél fogva az események a történelem magasságába emelték őket s míg az apró mellékkörülmények a valóság színében megváltoznak: — nevük: a Landerer és Heckenast név a márciusi legendával örökké megmarad.

Landerer a szabadságharc leveretése után is kitűnő, derék nyomdász marad s 1854-ben hal meg nehéz betegség után.

Nyomdásztársa, Szabó József így emlékezik meg róla:

„Püskuti Landerer Lajos ügyes és tanult nyomdász, jó főnök, nyílt, egyenes, bátor jellem, minden szépért, jóért, lelkesülni tudó férfi volt, alárendeltjeinek őszinte, teljes tiszteletét és szeretetét bírva s temetésén, Váczon a többi nyomdák is a távolság dacára is küldöttségileg voltak képviselve. Landerer Lajossal kihalt a híres család azon ága, melynek kilenc férfi és két nő tagja Budán 108, Pozsonyban 95, Pesten 78, Kassán mintegy 30 évig terjesztette a műveltséget és irodalmat.”

II.

HECKENAST GUSZTÁV

A Nemzeti Múzeum könyvtárában böngésztem nemrég. Régi magyar irodalmi munkákat nézegettem és azt láttam, hogy a legtöbb Heckenast Gusztáv kiadása és nyomtatott is Pesten Heckenast Gusztávnál, Egyetem ucca 4. szám, ahol ma a Franklin Társaság van.

És érdekelni kezdett a híres nyomdász és könyvkiadó Heckenast Gusztáv élete, böngészésből kutatás lett és néhány napi tanulmányozás után egy érdekes ember és pálya ismeretével lettem gazdagabb.

Heckenast Gusztáv

A magyar könyvkiadás hőskorából maradt ránk emlékül ez a név, — nézzük meg közelebb-ről, hogy ki és milyen volt az, akit így hívtak.

1832-ben 22 éves és váratlanul, szinte máriólholnapra a legtekintélyesebb pesti könyvkereskedő és kiadó, a Wigand Ottó cég gazdája. Wigandnak ugyanis politikai okokból menekülnie kell, el akarják fogni és utolsó intézkedése az, hogy a váci-uccai üzlet első emeleti irodájába teljhatalommal üljön be a fiatal kassai rokon: Heckenast Gusztáv.

A három másik nagy pesti könyvkiadó cég:

Hartleben, Eggenberger és Kilián gúnyos kétke-
déssel fogadja.

— Hogy akar velünk versenyezni ez a fiatal
gyerek! ... Tönkreteszi, amit Wigand épített.

De Heckenast Gusztáv rácáfolt a gúnyoló-
dókra, a kételkedőkre.

A kassai evangélikus német pap, Heckenast
Mihály huszonkét éves fia 1832-ben olyan mun-
kálkodást kezdett meg a magyar könyvkereske-
dés és kiadás terén, amelyet azóta is alig múlt
felül valaki.

Középiskoláinkban — legalább az én időm-
ben — magyar művelődéstörténetet alig tanítot-
tak s a gyermekfantázia magasan repdesett, ami-
kor 1848 március 15-ikéről tanulva azt olvasta,
hogy a Nemzeti dalt „Landerer és Heckenast”
kézisajtóján nyomták ki, amikor Vörösmarty és
Arany első kiadásain „Heckenast” nevét látta, —
valami különösnek, nagynak, rendkívülinek látta
Heckenastot.

A gyermeki fantáziáról leszállva a hétköznapi
mérlegelő szürkeségébe, meg kell állapítani, hogy
Heckenast Gusztáv, ha véletlenül egy fűszer- és
gyarmatáru üzletbe kerül, éppen olyan nagystílu-
fűszerkereskedő lesz, mint amilyen kiváló könyv-
kiadó és könyvkereskedő lett. Nagyszerű üzleti
és kereskedői érzéke volt, a helyzeteket kitűnően
kihasználta, alkalmazkodni tudott minden korho-
s és kormányzathoz, 1848-ban nemzeti és forra-
dalmi, 1849 után kifelé összmonarchista, befelé
búsuló és 1867 után közös-ügyes. Mindez pedig
csak azért, mert a legjobb kereskedő és üzletem-

ber. Már mindent tudott, mindent megcsinált és kifejlesztett, ami ma a magyar könyvkereskedelemben megvan.

Külső megjelenése tekintélyt parancsoló, tiszteletreméltó.

Nyílt, nyugodt és hidegszemű. Teli szakáll köríti állát, haja simán hátrafésült, homloka magas, orra szépvonalú, szabályos, bajusza, füle csak széppé és szebbé teszi a fejet, amely lehetne egy Dürer-korabeli patrícius és lehetne a kassai evangélikusok német lelkészének a feje.

Igazi szép férfifej. És nincs benne semmi a romantikus könnyelműségéből, a művész önkívületéből.

Könyvkereskedő és kiadó, — de nem jóbarát.

Nem az az eddig meg nem született kiadói csoda, aki az írókat keblére öleli és mondja: — Gyertek! Gyertek! Enyém csak a kiadás, titek minden jövedelem!

Heckenast Gusztáv is csak könyvkereskedő és kiadó.

Ha nincs bent az üzletben, fent ül íróasztala előtt az elsőemeleti irodában. Hiador (Jámbor Pál) az akkori idők divatos költője, így ír róla:

„A negyvennyolcadiki idők előtt a fiatal írók divatos kiadója Heckenast Gusztáv volt. Magas, halvány, csinos alak. Soha költőibb arcú könyvárust nem láttam. Musset Alfréd nem lehetett finomabb. Bágyadt fény lángolt szemében, csak midőn ajkát beszédre nyitá, akkor árulta el az üzlet emberét.”

Valóban! A bágyadtfényű szem energikusan

sugárzott, mikor üzletről volt szó. Stílust, eredetiséget adott szakmájának s hogy rendszerességet teremtsen a „könyvészetiben, megcsinálja az első magyar bibliográfiát.

A jó íróknak utánajárt. Vörösmarty, a hirtelen feltűnt báró Eötvös József, Jókai, Arany János, az ő emberei voltak. Wigand révén működési tere Nyugat-Európába is átnyúlik s nagy üzleti élelmességével és energiájával teljesen a felélénkülő magyar szellem mellé állott. Nem politikai, de üzleti érzéke vezette ebben!

S így a magyar irodalomnak lett katasztrófája, mikor 1838-ban a nagy árvíz Heckenast üzletét is elöntötte és tönkretette raktárát, kiadványait. Amire se addig, se azontúl nem volt példa, az írók siettek a könyvkiadó segítségére s báró Eötvös József kezdeményezésére Heckenast felsegítésére kiadják az Árvízkönyv-et, „mely nagyszabású irodalmi vállalat jövedelme Heckenast Gusztáv kiadó-könyvtárus urnák baráti ajándéku felajánlatott.”

Heckenast az átázott könyveket megszártotta a napon; szélben és a Városligetben ponyván kiárusította, a jobb állapotban maradt 8000 kötetből pedig megalapította „az első magyar kölcsönző-könyvtárat.”

Ezt csak azért említem fel, hogy lássuk és méltányoljuk Heckenast életrevalóságát.

Ebből az ügyességből és élelmességből fakadt, ami különben minden könyvkiadónak kötelessége volna, hogy könyveket venni, olvasni tanította az országot.

Raktáron levő, de el nem fogyott kiadásai-
ból gyűjteményes vállalatokat állított össze s
igyekezett minél népszerűbb lenni. Vasárnapi
könyvtár — Magyar ember könyvtára — Falusi
könyvtár — Magyar remekírók gyémánt kiadása
— Kis nemzeti múzeum — mind Heckenast ki-
találások és alkotások, ügynökei voltak, akik be-
járták az országot s könyvkiadói szempontból,
ami a terjesztési élelmességét illeti s a mai rek-
lámvilágot is túlszárnyalja, szinte klasszikus Ka-
zinczy Gáborral folytatott levelezése.

Heckenast azt ajánlotta, hogy Kazinczy Fe-
renc összegyűjtött műveit háromféle kiadásban
jelenteti meg. Az első, legszebb kiadás ára 40 fo-
rint volna s a nyolc kötet velin-papíron jelennék
meg s minden előfizető díszes tokban egy ezüst
Kazinczy-émlékérmét kapna, ezenkívül minden
előfizető nevét ez első kötet első oldalán nyom-
tatva találná, — a második kiadás bronzéremmel
ugyanígy 20 forint volna. Az első kiadáshoz 300,
a másodikhoz 200 előfizető volna szükséges, —
míg a rendes könyvkereskedői forgalomba,
700—800 kötet kerülne tíz forintjával.

Heckenast Gusztáv tehát jóval megelőzte
korát s nálunk először jutott eszébe az úgyneve-
zett amatőrkiadás, a szerző beleírt neve helyett
a sokkal értékesebb előfizetőnevével!

Heckenast is érezte, hogy igazi könyvkiadó
csak az lehet és valódi haszonnal csak az dolgoz-

hat, akinek saját nyomdája is van. Heckenast a hideg logika és biztos számítás embere volt. Az ő idejében Pesten és Budán mindössze három nyomda volt csak. Budán az egyetemi, Pesten a Trattner-Károlyi és a Landerer.

1840-ben tehát társasviszonyba lépett Landerer Lajossal, akinek a Hatvani uccai Horvát-házban volt nyomdája. A ház ma is megvan a Kossuth Lajos ucca és Szép ucca sarkán. Az európai látókörű és bátor perspektívájú új társ ki-selejtezte a nyomda régi, faalkotmányú kézisajtóit, gyorsajtókat, vas-kézisajtókat állít be, folyton és egyre gyarapítja nyomdáját, minden évben új gépeket vásárol, a régieket a vidéki nyomdáknak adja el s így csaknem az egész ország nyomdaiparát felfrissíti.

A sok gépet ki kell használni, hasznosítani, — a szabad vállalkozó áramlat és szellem bent volt a korban s a Landerer és Heckenast cég egész sereg napi- és időszaki lapot alapít. Ezek között a legnevezetesebb Kossuth Lajos Pesti Hírlap-ja, mely 1841-ben indult meg s a Frankenburg alapította Életképek, mely Jókaival és Petőfivel lett naggyá!

*

1848 március 15!

A krónika feljegyzi, hogy a nép a márciusi ifjak vezetésével benyomul a Landerer és Heckenast-nyomdába s ott felszólítják a szedőket, hogy a felszabadult sajtó első termékeit: a 12 pontot

és a Nemzeti dal-t nyomják ki. Heckenast akkor nem volt az üzletben s a márciusi ifjakat Landerer fogadta.

A március 15-iki eseményekkel, amennyiben a Landerer és Heckenast-nyomdával függnek össze, Landerer Lajosról szóló megemlékezésemben számolok be.

Mindenesetre érdekes és jellemző Heckenastra, hogy az izgalmas és túlfeszült márciusi estéken „kíséret nélkül sohase ment el otthonról” s mikor besúgták neki, hogy egy szedője, Hruszka János azt mondta rá: „az öreget macskazenével kellene megtisztelni!” — gyertyákat erősített lakása uccai frontjára, hogy a macskazenélokot felismerhesse a sötétben. Hruszkat később el is bocsátotta.

Az objektív szemlélődés gyertyavilága így oszlatja szét a csapongó fantáziát.

*

Csodálatos módon az írók, akiknek műveit kiadta, alig emlékeznek meg róla s így a vele való közvetlen érintkezésről kevés adat áll rendelkezésünkre. Petőfinek egyetlen műve sem jelent meg Heckenastnál, mert a költő szabad és rap-szodikus természete nem tűrte a kiadói gúzsba-kötöttséget s Heckenast viszont nem kedvelte a szabadosságot. Az életképek révén mégis összekötetésben volt Petőfivel, aki 1848 július 14-én egy Arany Jánoshoz írott levelében nem a legkedvesebben emlékezik meg Heckenastról:

„Nekem a napokban 208 pengő forintos váltót kell kifizetnem — írja. — Mentem Heckenasthoz, hogy az Életképek szerkesztéséért előlegesen felvegyek 200 pengőt, de a silány fráter nem adott többet száz pengőnél, aszongya, hogy nincs pénze...”

Heckenastra vonatkozó adatokat találunk még Arany és Tompa levelezésében is és innen tudjuk meg, hogy Heckenastnak milyen szerződése volt a Toldi költőjével.

1856 október 8-án írja Hanváról Tompa Aranyinak:

„Heckenast összes költeményeimet kéri; odaadom ... János! Mit gondolsz, mit kérjek összes költeményeimért? Hidd el, én magam sem tudom, tán te jobban hozzávethetsz.”

Arany október végefelé felel:

„A felszólítás, melyet Heckenasttól kaptál, szinte beillik borostyánágnak, mit győzelmi koszorúba fonhatsz. Heckenast jól számít: ő tudja, hogy neked közönséged van s verseidnek jó keletet remél. Heckenast olyan ember, akivel gentleman-módra lehet bánni, — ha a maga hasznát nem feledi ki a számításból, ez természetes... Engem mindig pontosan fizet, — s amely órában megszorulok, van pénz nála. Hogy mit kérhetnél verseidért, azt kategóricé meg nem mondhatom, az függ a kiadási körülményektől: egy kiadás-e s hány példányban? Bizonyos évekre-e vagy míg a kiadás elfogy? Mindez és hasonlókat sokat módosíthatnak a dolgon. Tudod, hogy én két kötetemért (de csak ha az első kiadás el nem fogy

mert ha ma elfogy, a második már új alkura megy) 800 forintot kapok, egy év alatt, részletekben (300 a munka megjelenésekor, 300 félév s 200 egy év múlva) : 2000 példányban. Ebből számíthat sz a magadéra...”

Érdekes Petőfi kirobbanása s Arany dicsérete. Nemcsak Heckenast, de a két költőre is jellemző.

*

Méltóságos szépségű férfi, tekintély, — legendás szerencsés kereskedő. Boldogtalan férj.

Kétszer nősül. Első felesége Bajza Lenke, az író. A kiadó Heckenast beleszeret a híres költő tehetséges lányába és feleségül veszi... Nem sokára elválnak.

Beniczkyné Bajza Lenke még csak tegnap élt, Heckenast tegnapelőtt...

Szakadó fátylakat bolygatni kegyeletlenség, — elégedjünk meg egyik életrajzírója sokat sejtető körmondatával:

„Váljon föllelte-e ő nagyszerű sikerei, a világ előtt élvezett tekintélye, hatalma és méltó tiszteltetésének közepette ama földi boldogságát, melyet nem a külső fény, nem a világ tisztelete s nem a pénz pusztá birtoka ad sokat halandónak kisebb-nagyobb mértékben, de egészen egyikének sem! Okunk van sejtteni, hogy nem; mert hiányzani látszik életéből a legnagyobb földi boldogság, a családi szentély minden földi vagyonnál édesebb és drágább boldogsága.”

Másodszor is megnősült. Jurenák vaskereskedő leányát veszi el. Erről a házasságról nincs följegyezni való. S a világ előtt élvezett tekintély?

Kellemetlen túszerás érte ezt a tekintélyt is.

Benkő Gyula, a magyar könyvkereskedők nesztora, mesélte nekem a következő eddig meg nem írt adatot. Heckenast volt Vörösmarty első kiadója, de miután Vörösmarty meghalt s a közönség nem kívánta, elfogyott műveit elfelejtette újra kiadni.

Deák Ferenc volt a Vörösmarty-gyermekek gyámja s nemcsak a nemzeti irodalom, de gyámoltjai szempontjából is illendőnek és jövedelmezőnek vélte, hogy a nagy költő művei újra megjelenjenek. Csengery Antallal és Gyulai Pállal közösen elhatározta tehát, hogy a magyar kiadók között pályázatot hirdetnek egy teljes Vörösmarty-kiadásra.

Heckenasthoz nem is fordultak. De Heckenast jelentkezett. Egy ötlettel! Az ezüst- és bronzérem Heckenastjára ismerünk ebben. Kijelentette, hogy tíz százalékkal többet ajánl a legjobb ajánlatnál.

A puritán Deák azzal utasította vissza, hogy az ilyen ajánlat nem kereskedőhöz méltó.

*

Newyorki antikvárius kóborlásaimban az Astor Place szomszédságában Himfy szerelmei egy második kiadására bukkantam. 1871-ben je-

lent meg, kiadója Heckenast Gusztáv. A könyv utolsó három oldalán és a külső borítéklapon hirdetések ... Heckenast kiadványai. Jókai Mór munkái, Jósika Miklós regényei, Kisfaludy Károly, Horváth Mihály művei, az első magyar Robinson, a híres Boldogháza, Bánk bán, Graray János — és ezeken kívül Arany János, Tompa — 1873-ig ezerötven kiadvány.

Óriási munka és óriási eredmények.

Hatalmas kereskedői tehetség, amely nem elégszik meg saját területével, hanem ahol jó eredményt sejt, átcsap más mezőkre is. Borpincét bérel és borkereskedő, 1849-ben ócskarezet vásárol abban a hitben, hogy a magyar kormány rézpénzt akar majd veretni, házakat vesz és ad el, gyönyörű birtoka, kastélya van Pilis-Maróthon.

És itt álljunk meg egy pillanatra.

Heckenast nemcsak pénzt gyűjtött, de szeretett is szépen élni.

Művészhajlandóságai voltak. Zongorázott, festett, személyes barátság — talán az egyetlen! — fűzte Volkmann Róberthez, akinek 49 művét ő adta ki.

A magánéletét szépséggel akarta körülvenni, de a valódi belső hév hiányzott belőle, igazán felolvadni nem tudott.

Formákra adó, formákat betartó, pedáns és rideg evangélikus német lelkész fia volt!

Életének még egy nagy alkotása van.

1873 április 1-én Heckenast közreműködésével megalakult a Franklin-Társulat. Heckenast vállalatát, amely akkor már mai helyén, az Egyetem ucca 4-ik számú házában volt, a leendő Franklinnak adta át 800.000 forintért, akkor szinte hihetetlen összegért. Ebben persze bentfoglaltatott minden berendezés, a ház s talán száz németnyelvű kiadványon kívül minden kiadvány. És egy sereg tankönyv, amely kiadványok felvirágoztatása szintén Heckenast érdeme s ma is legnagyobb erőssége a Franklin-Társulatnak.

Egy esztendeig még ő vezette az új részvénytársaságot, majd 1874-ben Pozsonyba költözik, ahol pompás, újonnan épült palotája várja s a földszinten csak úgy, időtöltésül, üzlet is: „Gustav Heckenast's Verlags-Comptoir”. Azontúl az év legszebb részét Pilis-Maróthon töltötte el.

1878 április 10-én halt meg.

Végigböngésztem az akkori napilapokat. Rövid, elismerő nekrológok, de hiányzik belőlük az, amit semmiféle elismerés sem pótol: a szeretet.

És, úgy látszik, ez hiányzott egész életéből is.

Óriási és jelentős munkát végzett, bátor vállalkozó, kihasználó és kezdeményező volt, de íróit nem tudta megtartani. Jókai, Arany elpártoltak tőle s aki Wigand Ottó romantikus távozásával kezdte s akinek irodájában az egész magyar megújulás, az elnyomatás és kiegyezések csaknem minden írója megfordult, aki a hírlapírás nagy lehetőségeinek utat nyitott, egészen csendesen, mint jó, alkalmazkodó polgár halt meg.

Körülötte bolygott minden irodalmi fény s és ma is beragyogja Heckenast nevét.

De nem szabad lekicsinyelni az ő tulajdon érdemeit sem. A magyar könyvkereskedelem, könyvkiadás és nyomdászat csaknem egész lendületét neki köszönheti. Utat vágott és irányt jelölt. Mert tudott modern lenni és európai magaslatra emelte szakmáját.

Az 1848 előtti időkből, a március 15-ike legendáiból és az abszolutizmus árnyából kiemelve is egész embert mutat.

AZ EMIGRÁNS

Írta: SZÉP ERNŐ

Az a szegény Jancsi az is úgy járt itten,
A hibás vallásba rakta a jóisten.
Nem lehet Őhöz a felszaladni liften:
Mit tettél énvelem, mit tettél te Isten.

Hát aztán elérte Jancsit az ítélet;
Nem, nem kell itt néki az a csúfos élet,
Hová vándoroljon, hová a csodába,
Fut ő is Parisba, zughotelszobába.

Minden hontalannak hontalan hónába
Oda vitte Jancsit a szabadság csábja:
Majd *fotót* csinállok, vagy a *bagage-t* hordom
És hordom a sorsom akármilyen zordon.

Válni kellett, válni egy kis édes lánytól
Kedves pajtásoktól, Banditól, Kálmántól,
A vasárnap esti rikkancsesapta zajtól,
Ahol csókot kapott, minden kapualjtól.

A Citadellától, a Lánchídtól, Vártól,
Bizalmas pincéértől, a szigeti nyártól,
Hazai bagótól, kenyértől, almától,
Az édesanyjának árva sírhalmától.

Hosszú vonat húzta sötét éjszakába,
 Jancsink behunyt szemmel spekulált magába
 Hogy-mint csinálja, hogy lelke ne epedjen,
 A szíve, a szíve hogy meg ne repedjen.

Majd szép lassan minden emlékét elejti,
 Az édes rossz hazát el, el, elfelejti
 Nincs Balaton, nincsen délibábos róna,
 Petőfi, Rákóczi mintha mese vóna.

Messziről kerül majd minden honfitársat,
 Egy párisi *copain* bár akadna, bárcsak!
 Nem levelez, nem néz majd magyar újságot,,
 Se örömet nem lát se szomorúságot.

Akár meghalt volna halálos halállal,
 De feltámadt és most más világot vállal;
 Aki fiatal még az mit nem remélhet:
 Új élet pitymallik, a francia élet.

Így próbálta Jancsi Parisban a léteit,
 A padon hált néha és nem látott ételt,
 Sebaj, minden nyomor csak orvosság annak
 Akinek sebei a lélekben vannak.

Bírta három hétig, bírta már hat hétig,
 Azt hitte így fogja bírni majd mindétig;
 Egyszer-másszor szúrást érzett a szívtájon,
 Ó, ki érne rá hogy avval szóba álljon.

Hát egy tavasznapi a *Potin* előtt lép el,
 Tömve az a nagy bolt csemegével s néppel;

Megállott; minek is talált oda állni:
Függ az ajtófélfán egy nagy rúd szalámi.

Szép havas szalámi, elsőrangú, drága,
Körbe-körbe futja nemzetiszín spárga,
Cédula is vagyon közepe tájt rajta:
Salami hongrois, a szegedi fajta.

Mereszti a szemét Jancsi, de mereszti,
Az a rúd szalámi tovább nem ereszti;
JBódulatból ébredt és most újra bódul,
Körülnéz mint aki segítséget kódul.

Harmadnap így áll a *Prúnier-vel* szembe,
Oda ilyen Jancsi sohase megyén be;
Pufók földiepret lát porcellán tálon:
Eper, levelével, márciusi álom.

Piros a fehéren, bújva, bújva zöldbe,
Jancsi két cipője leragad a földbe.
Nem föld az ha flaszter, az se Pest mert Paris,
Franciául hadar a fán a madár is.

S ezen mód áll az én büszke emigránsom,
Hogy egy *Café* mélyén billiárdot lásson;
Nem a játék vonzza, á nem, szó sincs róla:
A zöld asztal s piros meg fehér golyója.

Filléres *bistro-ban* az abrosz pecsétés,
Nem baj ha egy könnycsepp társul a pecséthez,
Jancsi pottyantotta, Jancsi, mikor azt a
Gyűrött pesti lapot végig elolvasta.

Itt van, Jancsi is a többi sorsán osztoz,
 Szalad magyar lapért reggel a *kiosque-hoz*
 S este hogy hazai sorstársait lássa
 Lohol messzi magyar kocsmába, gulyásra.

Nem lehet szerezni francia barátot,
Etranger az ember mindörökre, látod,
 S egy párisi nőcske, ugye kedves János
 Ha szorul is melléd, az az üdv hiányos.

Tudod már a nyelvét, gusztussát és elvét,
 Nincs olyan nótája hogy ne énekelnéd.
 Jaj de hiányzik egy magyar szó: az *édes*,
 Kit a boldog fiú nyög a kedveséhez.

Rádiója mellett Jancsi cigányt hallgat.
 Éjszaka, altában, magyarul szavalgat,
 Csapkod, hörög, ordít; felriad az árva,
 Gondol a sötétben az öngyilkosságra.

Betegség ez, az hát; biz én nem is sejtem
 Vírusa hol fészkel, vérben vagy agysejtben;
 Belé lehet halni, meg lehet maradni,
 Lelőgatott fővel a sírhoz haladni.

Nehezen nevetni, sose pityeredni,
 Csak mint a liptai túró, keseredni,
 Fakulni, fonnyadni, míg jő-megy esztendő,
 Mint a bazárban az el nem kelt nyakkendő.

NÉHÁNY SZÓ KÉT LELKIÁLLAPOTRÓL

Írta: SZIRMAI REZSŐ

A hiábavalóság tudata szinte kicsavarja a tollat a kezemből. Minek írni, minek szóim? A hazugság és a legalantasabb ösztönök dagályában, amely országunkon túl elöntötte a félvilágot és háborút zúdított rá, olyan a jóindulatú szó, az értelmes hang, mint a feldúlt óceánon egyet ı en csepp olaj. Volt jég-korszak, volt vas-korszak, bronz-korszak és sok egyéb korszak. Ez a mienk, ez a hazug propaganda korszaka. Amerre jársz, szerte a világban, hallgatsz, figyelsz, vagy nem is figyelsz, mindenfelől valamely torz eszme propagandáját mondják, írják, éneklük, szavalják, csicsergik, üvöltik, festik, játszó, bombázzák a füledbe, a szemedbe, a szívedbe, mint egyetlen igazságot. Torz eszmék, ocsmány érzések, mániákus gondolatok propagandájával van teli a világ, amelyben úgy ülnek az áldozatok, mint a pokol tölcséreiben az elkárhozottak. Mire jó a propaganda vad orchesterében a lelkiismeret sóhaja? Aki meghallja, az rokonlelkű ügyis. Aki pedig már elmerült a különböző téveszmék hullámaiban, az amúgy is menthetetlen mindaddig, amíg va-

lami titkos és megsejthetetlen erő le nem vezeti majd ezeket a szennyes hullámokat az idő medrében. És mégis. Az ember néha mégis szükségét érzi annak, hogy megszólaljon. De ezt is oly hal-kan teszi, mintha nem valaki mást, csak önmagát akarná megerősíteni a kísértések ellen. Mintha önmagát kellene meggyőzni a szüntelen propaganda tanácsainak haszontalanságáról. „*Te hős vagy, — mondják a propaganda millió hangjával, — öld meg azt, aki nálad gyengébb!*” „*Jogod van elvenni, amire másnak szüksége van, ha magadnak is szüksége van rá!*” „*Tiszteld börtön-örödet, hogy hosszú életű légy a földön!*” És miközben a propaganda más ilyen s hasonló elveket kalapácsol szüntelenül az ember fülébe, az állandóan ismétlődő hazugságok zajától szinte teljesen elszédülten már nem annyira feleletül, mint inkább a maga megerősítéséül ezt suttogja magában az ember, ugyancsak szinte mániákusan már: „*Hazugság! hazugság! hazugság!*” De ezt is csak befelé motyogja. Minek is kiáltsa? A hiábavalóság tudata megbénítja a nyelvet. Olyan ez, mintha az ember állna az Északi Sark borzasztó jégmezején, végeérhetetlen hóviharban és magányosan és eszelősen kiáltozni kezdeti: nyarat! meleget! napot! Csak az lehetne az eredmény, hogy e kiáltozásra felfigyel egy jegesmedve, odaugrik és kettéharapja. A jégkorszakban küzdeni a jég ellen! a vaskorszakban undorodni a vastól! a propaganda korszakában magányos hangok lélekvesztőjén szembeszállni a propaganda iszonyú hullámaival? Az ember csak teng-leng, ta-

nácstalanul és rimánkodik: Uram, múljék el tőlem ez a keserű kor! Uram, védj meg a propagandától, e legújabb pestistől! Mást mit lehet s mit érdemes tenni? Mégis van két dolog, amit sokan élesztenek szívükben s így készülnek annak elmúlására, ami van s annak befogadására, ami lesz: a bosszút ápolják a világ különböző tájain sokan a szívükben és a legtöbben semmi mást nem csinálnak, csak lelkük és idegzetük teljes összeomlásával várnak, várnak, várnak. Akik bosszút melengetnek szívükben, azok a jövődő megrontói lesznek. Akik pedig elhamvadtt lélelkel, üres letargiával csak várni tudnak, azok még akkor is várni fognak, amikor már megérkezett az, amire vártak. Különböző propagandák menomániáival szembeszállni meg sem próbálhatok. De az elbuktatottak lelkének e kettős veszedelméről — a bosszú aktivitásáról és a várakozás passzivitásáról — szeretnék szólni néhány szót.

*

Nem csodálható, hogy a bosszúállás vágya ég számtalan lélek mélyén. Végre is, amerre csak nézünk, háború, vagy háborúra való készülődés folyik. Ilyen korszakban a bosszú bacillusai szabadon garázdálkodhatnak. S ha most ehhez még hozzávesszük azt, hogy — szerte a világon — hány békében élő országot dúlt fel a titkos, vagy nyílt polgárháború, hány családi otthont robbantott fel az egyik, vagy másik politikai irányzat győzelme, akkor könnyen érthetővé válik az, hogy

a bosszú lángja egyre több lélekben ég. Oh, Istenem, hány embert ért az utóbbi évtizedekben megaláztatás! hányat szégyenítettek meg! hánynak egzisztenciáját roppantották szét! hányat sújtott váratlan és megdöbbentő igazságtalanság! S mindezen embereknek javarésze egyszerű lélek, akik nem tudnak ellenállni az ösztönöknek, amelyek között az egyik legalantasabb s legostobább r a bosszú. Mert ha minden megszégyenített és megalázott olyan nagy lélek volna, mint II. Frigyes porosz király, aki közel két évszázaddal ezelőtt ezt írta Voltairenek: *„A hosszú sötét és epés indulata nem való emberhez, kinek léte egy pillanatot; kölcsönösen el kell felejtenünk sérelmeinket és beérni azzal a boldogsággal, amelyet természetünk megadhat...”* — ha minden megszégyenített és megalázott ilyen nagy lélek volna, nem kellene féltetni a jövőt a prérítűzként terjedő bosszúállás szellemétől. De, sajnos, egyre több rejtekéből a végtelennek hallani fogvicsorgatást. Egyre több lélekben kelnek fel sötét felhők. Egyre több szemet árnyékol el a gyűlölet. A bosszú, ugrásra kész vadállatként, egyre több szív bozótjában búvik el. S én e kegyetlen készülődés ellen, amely az emberi tudatban, sokszor a tudat alatt is egyre hangosabban zajlik, szeretném fel-emelni szavamat.

Tiltakozom ellene egy magasabbrendű eszmény nevében is, — ha ilyesmiről még egyáltalán lehet beszélni, — de még inkább a józan értelem és célszerűség nevében. Az emberiesség nevében, sajnos, nem tiltakozhatom ellene. Mert a

hosszú éppen azért a legaljasabb tulajdonság, mert a legemberibb. Isten teremtményei közül — ritka kivételektől eltekintve — egyetlen élőlényben sem fejlődött olyan tökélyre, mint az emberben. A kutyában is csak azért villan fel néha a bosszúállás szelleme, mert az ember körül él. A majomban azért, mert az emberrel közös törzsről ágazott el. De ki látta a legvadabb vadállatot is bosszúból cselekedni? Ki látta, hogy a megbántott párduc évek múltán csak azért tépi szét egykori ellenfelét, hogy rajta bosszút álljon? Melyik állat hordoz elevenen a szívében évekig bosszúti? Az állat vagy meg tudja torolni azonnal a rajta esett sérelmet, vagy elmenekül és elfelejti. Ritka kivételtől eltekintve az állat csak az ember bosszújától szenved, de ő maga nem ismeri a bosszú érzését. Vagy legalább is: nem gyakorolja. Az emberiség nevében tehát nem tiltakozhatom ellene, minthogy a legemberibb tulajdonság, egyike azoknak a tulajdonságoknak, amelyek az embert megkülönböztetik az állattól. Vagy helyesebben: amelynek hiánya az állatot az ember fölé emeli. De tiltakozom a megkínzott sárga, megalázott fekete és üldözött fehérfajú emberek között egyaránt vadul burjánzó bosszúfogadalmak ellen a magasabbrendű eszmény nevében: annak az igazságnak nevében, amelyet az utóbbi évtizedekben gyilkosan ledöftek; annak a jósnak nevében, amely minden vallás, tehát minden etikus eszmény mélyén él; annak a szépségnek nevében, amely a lélek számára a legtisztább örömet tudja szerezni. Tiltakozom a megalázottak és megszé-

gyenítettek egyrészében világszerte élő bosszú ellen éppen annak az igazságnak nevében, amelyre ők hivatkoznak; annak a jóságnak nevében, amelynek hiánya miatt annyit szenvedtek: tehát annak az isteni eszménynek nevében, amelyet a megalázók és megszegyenítők bemocskoltak, de amely nem lesz tisztább azáltal, ha a megalázottak és megszegyenítettek törlik majd belé a bosszútól szennyessé vált lelküket. Az igazságot nem lehet bosszúval szolgálni. A jóságot nem lehet gyűlölettel megkörnyékezni. A szépség arcát nem lehet szennyvízzel tisztára mosni. A megalázottak és a megszegyenítettek, akár kínaiak, akár négerrek, közelebb kerültek a magasabbrendű eszményhez a szenvedésük által, mert aki szenved, az jobb és tisztább, mint az, aki miatt szenved. De aki úgy szenved, hogy szívében bosszút melenget, az nem tarthat számot arra, hogy isteni és emberi igazságszolgáltatásban részesüljön.

Tiltakozom ellene célszerűségi okból is. Már éppen elég ideje annak, hogy a bosszú egyik irányítója cselekedeteinknek. A szégyen és elnyomás, a nyomor és megalázás, az igazságtalanság és rettegés alatt emberi emlékezet óta mindig égett a bosszú. A zsidók a piramisokon, a keresztények a római császárok cirkuszaiban, az örmények a muzulmánok kezei között, a reformátorok az inkvizíció börtöneiben, a husziták a vérpadon és egyik faj a másik halálos szorításában, egyik nemzet a másik kardja alatt, egyik ember a másik fojtogatásában, — oh, mennyi kín és rettegés és bosszúra bosszú! Ki merné mondani, hogy a

kielégült bosszú megoldott egyetlen problémát i» az idők során? hogy végetvetett a bosszúállások sorozatának ! Az emberi lélek és a társadalmak s nemzetek történelme hasonló ahhoz az igazságszolgáltatáshoz, amely valaha az albán hegyek között dült. Valahol egyszer elindult a sérelmek láncolata, egyből kettő lett, kettőből három, háromból négy és egyre dagadóbb árként rohan most már a sérelmek folyama át az emberi lelkek és nemzetek történelmén. De hol áll meg ez a folyam, ha folyton tápláljuk! Ha a megszegyenített bosszút áll és ezzel új megszegyenített keletkezik, aki megint bosszút áll és így tovább és tovább, egyre vadabb gyűlölettel, egyre komplikáltabb jelszavakba burkolva, egyre fejlettebb technikával, a végtelenségig! Valahol egyszer meg kell kezdeni a megbékélést, ha nem akarjuk, hogy bosszúból bosszú és újra bosszú fakadjon, szakadatlanul. Aki azt akarja, hogy sohse legyen legyőzött, az ne is akarjon győző lenni. Aki azt akarja, hogy rajta senki se álljon bosszút, az senkin se álljon bosszút. Mert egyetlen édes kielégülés van: a megbékélés. Az igazságot nem lehet igazságtalansággal helyrehozni. Már pedig a bosszú mindig igazságtalan, mert nem vesz számításba okokat, körülményeket, helyzeteket, titkokat. És akarjátok-e, hogy a bosszúvágyatok kielégüléséért a gyermekeitek elszenvedjék azoknak bosszúját, akiken ti bosszút álltok!

Bármilyen mély a sérelem és bárhogyan éget a megalázás: mindig az igazságra kell gondolni. És csakis az igazságra. A bosszú tüzét pedig el

kell oltani. Mert az igazság úgysis bosszút fog állni azokon, akik vétettek ellene. De bosszúval nem lehet igazságot tenni a legbűnösebbek között sem.

*

Nem új dolog: az ember vár. Az ember valamire mindig vár. Ha visszaemlékezünk életünk eseményeire, csak a szavakra emlékezünk, amelyek elhangzottak, a képekre, melyeket láttunk, az eseményekre, melyek megtörténtek, talán az érzelmekre is, melyek felszálltak egykor szívünkben. De a várakozásra, mely mindent megelőzött, ki emlékezik¹? A várakozás olyan a lelkünk életében, mint a tüdőkében a levegő, a szívünkében a vér. Ki gondol s még inkább, ki emlékezik a lélekzetekre? a szívdobbanásokra? Pedig, ha elfogy a levegő, meghalunk. Ha szívünkben megáll a vér forgása, kialszik életünk. S ha a lelkünkben már nem várakozunk semmire, a lélek kihuny. Amíg élünk, várunk. Valamire mindig várunk. A legelső emlék, amely tudatunk mélyén rejtezik talán, szintén egy hosszú várakozással kapcsolatos: minden ösztönünkkel vártuk bizonyára, hogy az anyai melegből a világra jöjjünk. S azóta mindig várunk. Az élet nem is más, mint egy iramló folyó, amelynek két partján mozdulatlanul áll az idő és várakozik. Emlékszel? Amikor iskolába jártál, vártad a szünidőt. Amikor a szünidőt élvezted, már alig vártad, hogy megkezdődjék az iskola. Nyáron vártad az őszt, mert érett lesz a szőlő, ősszel vártad a telet, mert a tavon

befagy a jég, télen vártad a tavaszt, mert szél lesz és a mezőn virágok, tavasszal vártad a nyarat, mert a folyóban fürödni lehet. Vasárnap a hétfőre vártál, mert színházba váltottál jegyet, hétfőn alig bírtad kivárni a szerdát, mert délután találkád volt a szerelmeddel, szerdán újra a vasárnapra vártál, mert elutazol. Ha elutaztál, szorongva vártad a hazatérést, ha itthon voltál, az elutazást. Ha vágyad kielégült, új vágyad támadt, ha kielégületlen maradt, a régi beteljesedését vártad örökké. Vártad, hogy elmúlják a nap, mert rossz volt, vártad, hogy kezdődjék a nap, mert jóval kecssegtetett. Vártad a szerelmet, hogy kezdődjék, a csalódást, hogy elmúlják. Az estét, hogy lásd a holdat, a reggelt, hogy lásd a napot. Valamire mindig megoldást várunk. A kezdetnek beteljesülést, a vég után új dolog kezdetét. Kívül az élet örök. Bennünk a várakozás — amíg élünk — szintén örök. Aki olvassa e sorokat, álljon meg egy percre, hunyja le szemét s gondolkozzék: mire vár? Ugye mennyi mindenre vár! várt tegnap, vár ma, várni fog holnap! Az életünk millió várakozás láncszeméből áll, gyenge, színes buborékok láncából, szivárványszínű szappanbuborékok, tele van velük a lelkünk, amely ha kiürül, ő maga is megszűnik élni.

Mint mondtam, nem új dolog, közismert dolog: az ember vár. Az ember valamire mindig vár. De a várakozásnak az a fajtája, amit az utóbbi évtizedben a szerencsétlenül járt emberek-nél észlelek, valamilyen egészen más fajtájú vá-

rakozás. Ez a várakozás maga a reménytelenség. Mint amikor az ember megvakul és vár, vár, a fényre, örökké vár, pedig tudja, hogy számára többé nem kel fel a nap. A meggyaláztottak és megkínzottak egy részének különös lelkiállapota ez a várakozás. Ül a folyóparton a néger anya, kinek fiát igaztalanul meglincselték és vár. Tán-torog a végtelen mezőn a kínai menekült, akinek otthonát előntötte a kiáradt folyam és a szabadtó japán hadsereg, felemeli arcát a holdra és vár. Fekszik vackán az állásából, a hazájából, az emberségéből kiüldözött ember, körülötte csupa bezárt kapu és vár. Milyen furcsa, milyen halálos várakozás ez! Ha megkérdeznéd, mit vár, valami eszelős, választ adna, vagy hallgatna. Tulajdonképpen nem vár semmit. A néger anyának nem támad fel többé meglincselt gyermeke; a kivetrt kínai otthonát örökre elnyelte a világtörténelem; a mindenéből, az emberi mivoltából is kiüldözött lélek gyertyái végleg elaludtak. Vannak sokan, akik csak egyszer tudnak élni. Akiknek házát, ha egyszer lerombolták, nem tudnak újat építeni. Ezek csak várni tudnak. Minden ember annyiszor él, ahányszor újra tudja kezdeni életét. Vannak, akik tízszer is élnek egyetlen életükben. De vannak, akik csak egyszer tudnak élni. Ezeknek lelkében a fény, ha egyszer eloltják, nem tud meggyulladni többé. Az erő, ha szétverik, nem tud újjászületni. S minél hevesebb s minél egyetemesebb katasztrófa érte őket, annál kevésbé tudnak megerősödni és hinni a saját erejükben. Ezek csak várni tudnak. De nem úgy,

ahogy az egészséges lélek tud várni, bízva abban, hogy amire vár, az meg is érkezik, várni hittel és reménnyel és lelkileg megerősödve e várakozásban. Ezek — szegények — csak azért várnak, mert még élnek, ösztöneik végső és erőtlen kényszerében, mint ahogy a haldokló is lélezkedik még, mert a lélekkétség hozzátartozik az élő tudóhoz. Ezek elsüllyedtek egy letargikus várakozásban, egy alakatlan, tartalmatlan, határozatlan és időtlen várakozásban, mint a menthetetlen az ő halálos betegségében. Kérdeznéd csak meg az ilyentől, mire vár? Talán valami olyan választ ad majd, hogy a hold-foltok kitisztulására vár. Próbálnád csak kiragadni ebből a várakozásból. Feljajdulna, mint az eltört lábú ember, ha járni kényszerítenéd. Ezek lelkükben tulajdonképpen már lemondtak mindenről. A nagy katasztrófa, mely rájuk szakadt, elsodorta amúgy is ingatag lelküket. Ezek már nem remélnék semmit. Ugy ülnek a bezárt kapuk előtt, mint éhhalálra ítélt koldusok, csak sokkal csüggettegebbül és reménytelenebbül. De minthogy még élnek, várakoznak. Ám ez a várakozás nem más, mint az életösztön maradéka, mely még élő idegrendszerükben pislákol. Várnak magáért a várakozásért. Azt hiszem, ha valaki a lelkükhöz nyúlna, nem is éreznék meg. A lelkük az üldözéstől érzéketlenné vált. Legalább is a jövő számára menthetetlenül érzéketlenné. Ezeknek a lelke csak a múltjukban bolyong, mint hazajáró kísértet egy összeomlott házban.

Ez az üldözöttek egy másik részének lelki-

állapota, amely ellen szintén tiltakozom. Tiltakozom a letargia ellen, az önbizalom hiánya ellen, a beletörődés ellen, a közömbösség ellen, a hitetlenség ellen, a reménytelenség ellen, az érzéketlenség ellen, a tespedtség ellen, az értelmetlen, tartalmatlan és ájult várakozás ellen. Az ellen a várakozás ellen, amely olyan, mint a teljesen lecsavart petróleumlámpa, amely még ég, de csak kormoz és nem világít. Az ellen a várakozás ellen, amely céltalanul és lélektelenül csak ül és zokog a feldúlt otthon küszöbén, ahelyett hogy előkészítené a lelket egy új életre. Mert igenis várni kell: új életre. És közben erősödni kell. Kémszülni az új feladatokra. Megtisztulni a régi bűnöktől. És megszülni az új erényeket. Várni kell valamire. De várni semmire, — ez a lélek rothadása.

Ezért mondom: a bosszú szellemét fojtsák el szívükben a meggyalázottak, bárhol is éljenek a földön, akár Rodéziában, akár Aszerbeidcsánban és a szenvedéstől megtisztult lelkükkel ne várjanak reménytelenül valami imaginárius jótéteményre, hanem küzdjenek az igazságért. De ne csak a maguk igazságáért, hanem az egyetemes emberi igazságért.

PESTI HÁZ

KERESZTMETSZETE

Írta: ZSOLT BÉLA

A háromemeletes ház francia kastélystílusban, vörös téglából, cserépből, bádogból és nyilván jelzálogkölcsonból készült a múlt század második felében. A vörös téglát színtelenre mosta az eső, salétrom-himlővel borította az idő, A tető barna lejtőjén friss toldások: az új cserép összevissza villog, mint az aranyfog a pipás fekete szájból. Délután háromnegyed négy, a pipa éppen füstöl: a pesti kémény teljes üzemben van, növeli és tömíti a decemberi ködöt, mely most van ránktelepedőben a körúti ház spórherdjeinek és folytonégő cserépkályháinak szurkos füstjét bepréseli a szájunkba, lenyomja a tüdőnkbe, be-maszatolja kormával és az orrunk hegyére illeszt csillámló, fekete szemcsét. A túlméretezett kémények a ház legmagasabb pontján uralkodnak, a tetőpiramis élén és agyonnyomják a csenevész tornyokat, amelyek úgy díszítik a homlokzat jobb és balsarkát, mint a karikatúrákon a megcsalt férj homlokát a szarvak. Mert karikatúra az egész ház: tragikomikus francia kastély a körúton, Ferneres torzképe a Csikágó peremén,

anyagszerűtlenül elrajzoltan, mosdatlanul és nyomottan, beszorítva két becsületesen ronda pesti bérkaszárnya közé. Olyan az egész, mint amikor a vándorszínész elszabott és elhordott főúri kosztümjében beül a személyvonat harmadik osztályának utasai közé... A földszinti fronton boltok, úri és női divat, festékes, tejszarnok, férfiszabó, papírüzlet és mosodafiók. Csak a festékesnél vannak vásárlók, a többi üzlet üres. Hárman is várnak a festékes-boltban a kiszolgálásra : konjunktúra van a festékpiacon! A divatáruház ajtajának üveglapjára belülről egy középkorú aszszony nyomja rá az arcát. Az orra körül zsíros, szivárványszínű körlenyomat alakul. Az orr fölött rideg, rosszhiszemű és csalódott szemek. A tejszarnokban kenyérveknik és tejesüvegek mögött fehérkabátos férfi tízfilléreseket rak oszlopokba, művészi ügyességgel, belepödri a sárgavonalazott közhivatali makulatúrába, ahogy a dohányt szokták a cigarettapapírba. A mosodában meghatározhatatlan korú, sárga, jellegtelen arcú hölgy falinaptárról tépdesi a lapokat. Ugy látszik, nem tartotta számon az időt, nem volt érdemes. Kifutólány a pulton szimpla keménygallérokat szortíroz. Hátrább az üvegszekrény gombján fekete női ruha lóg. Látszik a tinta fényéről, hogy frissen festették: valaki meghalt. A férfiszabó boltjában szemüveges, orvostanárkülsőjű, ingujjas úr, rendkívül gyorsan döfögeti a tüt, a barna posztóba, mögötte a félhomályban, izmos, briganti arcú. kócos legény ide-oda ingatja törzsét: csíkos nadrágot vasal. Most már a kapu-

alj következik, kapualjban egyetlen szag uralkodik, a szegénységé. Gyerekcipőgyár van a pincében, ahogy a cégtábláról is olvasható. A cégtáblán festett kéz kinyújtott ujjal mutatja az utat: elindulok az ujj irányában és nekem egészen természetes, hogy villanyszerelő küszöbéhez érkezem. Ez a tévelygés végzetszerű. Sohasem történt meg velem, hogy effajta festett ujj nyomán célba találtam volna. A szerelő azonban megmondja, hogy a gyerekcipőgyár hátul balra van, a pincelejáró és a toalett között. Az irányító kéznek tehát nincs praktikus rendeltetése, öncélú művészi dekoráció, mint a Pallas Athéné szobor, amelyet a villanyszerelő műhely ajtaja és a házfelügyelőlakás bejárója között a fal tövében állítottak fel abban az időben, amikor a háziurak még féltek az istenektől. A homoktégla-szobor talpazata sárga kocka, a kocka közepéből vörhonyes vascső konyul a vörösmárvány medréébe: Pallas Athéné valamikor közkút volt, most a vice tartja a medencéjében a rongyokat, amelyekkel a lépcsőket mossa, Pallas Athéné mellett méltatlan közelségben a szőnyegporoló, most agyontaposott, sündisznószínű lábtörlő borul a rudjára. De a kapura nemcsak a gyerekcipőgyár és a szerelő szegezteti a cégtábláját, hanem három ügyvéd és két orvos is. Az ügyvédek közül az egyik vitéz, a másik egy balti állam törvényszéki tolmácsa, a harmadiknak két keresztneve van. A két orvos nevében és szakjában két véglet: Tihamér és Samu, szájszész és bőrgyógyász. Kosmetikusnő becenevét használja komoly cégtáblán.

Kartonpapírra nyomott, ideiglenes tábla, új idegtápszer, bizományi lerakatával kecsegtet. Van a házban társaskör is, szép, pathetikus nevű felekezeti és osztályjelzővel. Kívülről leszedték a tábláját, de a kapualj legsötétebb zugában, az üvegezett házirend, az adófelügyelőség hirdetésmé- nye, az OTI-orvos címe és a ciánvállalat más- napi szerelését bejelentő nyomtatvány mellett még ott van a cégére. A házmestertől megtudom, hogy a rendőrség a társaskört tiltott szerencse- játék miatt ideiglenesen felfüggesztette, de a klub optimista, ma is pontosan fizeti a házbért. Fran- cia kártyák várják a feltámadást a „koporsó- ban”, előkelő kerületi urak járnak a belügyben a dolog után. Lakásközvetítő iroda is működik a házban, a jelek szerint nem túlságosan sikereser, mert szinte tendenciózusan, közvetlenül a tábla mellett lóg a cédula, amelyen négy kiadó lakást hirdetnek. A sors ironikus játéka, hogy kettő kö- zülük jobbról és balról a lakásközvetítő szomszéd- ságában van.

A háztulajdonos Aréna-úti pék. Két éve örö- költe a házat, perben áll testvéreivel és az egész világgal, a per befejezéséig nem hajlandó egy új szeget sem kockáztatni. Avult, maszatos és gya- núsán rozoga minden, kivéven a két elpusztítha- tatlan vasangyalt, amely végkép leszerelt gáz- kandelábereket szorongat a lépcsőfeljártnál. A háziúr naponként megáll a keramit udvar köze- pén, felnéz a magasba, a lakók szerint azért, hogy meggyőződjk, nem dőlt-e össze tegnapról mára a ház. A házmester ellentétben a szokásos ábrá-

zolással, nem micisapkás, rezesorrú, rozmárbajszú, pipaszagú és idegenkiejtésű öreg, nalleni választékos külsejű, nyúlánk, borotvált, halk és fanyar úriember. Harmadik generáció, dégénérait és fáradt. A nagyapja a múlt század hetvenes éveiben, ugyanebben a házban még egy kiképző őrmester recsegő dühével egzecírozta a felnőtt lakókat, főképp anyanyelvén, németül, esetleg mellékesen szlovákul; hatvankét éves korában nyugalomba vonult, házat vett Újpesten és átadta a kapukulcsot fiának, aki már kizárólag magyarul ordított és az egyre inkább polgári öntudatra ébredt lakókkal való közvetlen háború helyett óvatosan csak a gyerekeket üldözte és a cselédekkel kapcáskodott. Az apa már a Hungária úton vett házat, amikor 59 éves korában, a fia foglalta el a helyét a kapualj-páholyban. A fiú négy polgárit végzett, csak magyarul tud, az Erzsébet népakadémia esti nyelvkurzusán leste el úgy ahogy a nagypapa anyanyelvét. Nemannyira szociális érzékénél, mint bágyadtságánál, enerváltságánál fogva eltűri, hogy a házirend feudális kikötése ellenére, a cselédek és a hordárok a lépcsőn közlekedhessenek. A gyerekeket se bántja, de különben is kiment a divatból a gyerekek vad és víg folyosói randalírozása. A gyerekek ma otthon szomorúak. A koldusokat időnként személyesen, ha éppen eszébe jut, üldözi, de a praxisban szabadon közlekedhetnek a házban. A házalóktól csak a kántálás hagyományát kobozta el, egyébként respektálja jogukat, hogy lakásajtonként üzleteket kössenek fényes nadrágok

felett. Mondom, fáradt, hanyatló nemzedék, amelynek a veszendőbe menő trónok uralkodói. Árnyékkirály, aki még a kamarilláját is rosszul választja meg, a vicéje itt maradt orosz fogoly, gyengéd, mélabús volgai vontató, aki mindig valami súlyos terhet, ládát, vagy zsákot cipel a hátán, de egész nap a hangját sem hallani. Balaljkázni sem tud. A házmesterné épp most érkezik haza: szabónő, a házbeliekre varr, már csak azért is előzékenynek kellene lennie, ha egyébként egész rendkívül csinos és decens lényéből nem áradna a jómodor, a jóindulat és az ízlés. Gyerekük nincs. A hetven éve uralkodó dinasztia kihalásra van ítélve. A házmesterlakás kétszobás, tiszta, gusztusosán berendezett polgári otthon. Az első szobának iroda jellege van, a városi szabályrendelet, a színházi hetilap és a házbérnapló az asztalon, az asztal fölött nyitott iratszekrényben a bejelentőlapok s laponként szortírozva a foglalási és árverési jegyzőkönyvek, amelyeket tudvalevően a házmesternek is kikézbesítések. A házmester teljesen ura a ház szociográfiájának, fejből, anélkül, hogy az írásbeli dokumentumokat egyszer is elővonná, a statisztikus pontosságával felel a kérdéseimre.

— Három lakó békebeli. Öten vannak hátralékban, három hónapnál nagyobb bérrel. Ezek ellen folyik a kilakoltatási eljárás. Lehetőleg méltányosak vagyunk, a lakók negyven százaléka átlag egy hónappal mindig elmarad, de ezt már megszoktuk, ezekkel egyelőre várunk. Pontosan csak négyen fizetik a házbért.

— Kik azok!

— Egy nyugalmazott kúriai bíró, két orvos és egy magánzónő.

— Hány kilakoltatás volt az utolsó tíz évben?

— Hét, — vágja ki a házmester kapásból. — A többiekkel megegyeztünk, vagy fizettek.

— Transzferálás!

— Ezt bizony nem tudom pontosan, két zongoráról tudok, főképp divánokat, foteleket és előszobaszekrényeket visznek el adóban.

— Árverés!

— A mosoda helyén azelőtt női kalapüzlet volt. És a harmadik emeleten, abban a lakásban, amelyik most üres, egy tönkrement pék lakott, azt is elárverezték.

— A pék házában elárverezték a péket!

— Nyugtalan vidéki ember volt, A konjunktúra alatt cukrászdát nyitott és belebukott. Ide a körbe is feljárt játszani. Árverés most is sok van kitűzve, de a legtöbben rendezik valahogy. Pénzük az nincs, de addig nyaggatják őket, amíg...

— Válóper!

— Öten váltak. Most éppen kettő van folyamatban — mondja hivatalosan.

— Ki hagyja ott gyakrabban a lakást!

— A férfi. Az egyik, aki éppen most elhagyta, elmúlt hatvan éves. Igaz, hogy az aszszony csak harminchét. És mostohagyerekek vannak.

— Gyilkosság!

— Hála Isten, nem volt. De a harmadik ház-

ban ölték meg másfél éve azt a természetellenes hajlamú drogistát. Betörés több is volt. Két éve nyáron betörték a festékeshez, az utca felől. Idén áprilisban ötven kiló sevróbórt loptak el a cipőgyárból. Jöttek a detektívek, azt hitték önbetörés. Behívtak hozzám egyenként mindenkit. Félóra alatt kiderítették, hogy az irodai kisasszony lopkodta a raktárt. Augusztusban egy cseléd feltörte a fehérneműszekrényt, amíg az urak víkendeken voltak. Most négy hete egy albérlő felvitt magával egy nőt és a leány reggel ellóगतott egy ezüsfogantyús esernyőt és egy gumikabátot az előszobafogasról. Ez volt minden, öngyilkosság kettő. Egy cseléd, mert meghalt az anyja, falun és egy albérlő, valami jogász, mert sikkasztott.

— Per a lakók között!

— Ma már ritka. Az asszonyok még mindig pocskondiázzák egymást, de nem mennek a járásbírószágra, mióta drágább a perköltség.

— Kapupénz-forgalom!

— Hát... egyre kevesebb. Mióta a klub szünetel, alig valami. Szombaton három pengő körül, de hétköznap legfeljebb öten járnak haza kapuzárás után. Persze mind tizenkettő előtt.

Mustrálok a lakók jegyzékét. A nyugalmazott kúriai bíró neve mellett gyanúsán penetránsan húzódik meg az özvegy magánzónőé.

— Ki ez a magánzónő! — kérdem óvatosan.

— Főtisztviselő nyugdíjas özvegye.

— Hány szobás lakása van?

— Négy szobás.

— A nyugdíjából él!

A házmester vállat von.

—Valószínűleg abból. — Rámnéz, látja, hogy a válasza nem megnyugtató. Kissé ingerülten, de egyúttal védekezően is, így folytatja: — Semmi közöm, hogy miből él! Kérem tessék elhinni, minden házban van ma ilyen. A Belvárosban is, a nagyon úri bérházakban is. Valakinek csak ki kell adni a lakást. Semmi közöm hozzá, hogy nappal ki milyen vendéget fogad.

—Éjjel nincs vendégség a magánzónónél?

—Nincs. Ezt nem túrném. Felelős vagyok a lakók élet- és vagyonsbiztonságáért.

Banktisztviselő, építési vállalkozó, zenetanár, gyümölcskereskedő, katonatiszt szaklapszerkesztő, pénzügyi tisztviselő, baromfi-exportőr és nyugalmazott főszolgabíró lakik még a házban. Az emeletek egyenlőre olyan csendesek a szürkülő délutánon, mint vasárnap az iskola, vagy a fegyház folyosói. A lakások sötétek, csak az ügyvédi irodák előszobáiból szitál gyenge fény az oxidált ablakokon. A bőrgyógyász ajtaján most egy felgyúrt-galléros úr csenget és besurran. A katonatisztek udvari szobájának ablakát kitárja egy vastag, fehér kar: a rádióban a koloratúr-énekesnő éppen Lakmé csengettyűáriáját énekli. A zenetanár lakása ezzel szemben teljesen néma. A tápszerárus ajtaján becsöngetek. Göthös, vérszegény, összes, kócos, rosszkedvű aszszony, akin a tápszer nyilván nem fogott, harapósan kiált rám:

— Nem veszünk semmit — és becsapja az ajtót.

Arra nem is gondol, hogy én akarok tápszert venni tőle.

Most idősebb hölgy csoszog felfelé a lépcsőn, időnként megáll, a szívére nyomja tenyerét, aztán a folyosó rácsába kapaszkodva megérkezik a nyugalmazott kúriai bíró lakásának előszobaajtájához; szegény rokon, vagy karácsonyi szegénygyermek akcióra jön gyűjteni. Az építési vállalkozó irodája a folyosóra nyílik: két rajzasztalra barna csomagolópapírt rögzítettek, a falon ábrák, tervel, a kölni dóm és a zsámbéki templom reprodukciói. Az egyik asztalnál borotvátlan fiatalember levelet ír, hátul a homályban a díványon szőke, fiatal nő alszik. Becsengetek a lakásközvetítőhöz. Háromszobás, komfortos lakás iránt érdeklődöm. A lakásközvetítő jól öltözött, fehérfejű, kékszemű, patakszóbeszédű, ambiciózus üzletember. Az égési sebekkel és tintafoltokkal teli zöld terítővel leborított ebédlőasztalon üzleti könyvek a legragyogóbb urasági lakásokkal Dunára és hegyekre nyíló kilátásokkal és díszkeretekkel. Rábeszél, hogy vegyek egy családiházparcellát, közel a fővároshoz, tizenkét perc a villamostól, 29 percre a belvárostól. Amikor kijelentem, hogy nem veszek telket, felugrik és mint aki megtalálta a megoldást, harsogva bizonyítgatja:

— Ez való önnek, uram! Háromszobás villalakás a Rózsadombon! Komfortos, nyári és téli veranda, etázszfűtés, külön személyzeti toalett. Kert lugassal. Az egész ház össze-vissza két éves.

Két éves? — És már ennyi mindent tud!

Úgy lelkesedik a budai villalakásért, mintha

holnap reggel ő költözne el a gimnazista fiával és a konyhakésszerű feleségével az egérszagú barnafalú, barnaajtós, örökké sötét skatulyából az üvegverandás, napos, erdőszéli budai kastélyba. De a reménytelen környezetben, a hálószoba össze-vissza horzsoltsággal, a famosdón, az álló faliórán, az éjjeli szekrényen ketyegő-konyhavekkeren rajta van az életfogytiglani ítélet: a lakásközvetítő ebből a lakásból sohasem tudta magát egészségesebb, levegősebb környezetbe elkövetíteni. Tizenkétezer üres lakás van a városban, csak a mesterség fanatikusa tud ilyen alaptalanul ragaszkodni, egy kivesző foglalkozáshoz, vagy egy mindentől, még találékony-ságából is kikopott pesti kispolgár, akinek már nem jut eszébe semmi...

Amikor megkérdeztem tőle, hogy találta megennél az üzletnél a számítását, tragikus mozdulattal széttárja a karját:

— Tavaly még a parcellázásból csurrant valami. Az idén meg fogunk dögölni kérem, de nemcsak mi, általában.

Lesújtottan, jóslata valószínűségét mérlegelve, búcsúzom tőle. Harmadik emelet, innen már csak a mosókonyhákhoz és a padlásra vezet az út. A házmester felenged a padlásra. A padlásnak koporsóformája, magtárszaga van. Embermagasságban körülhálózzák, de ruha most nem szárad rajtuk. Egy beteg konyhakredenc, három leszerelt ablaktábla, a padlás minden bútorzata. A kredenc tetején tarka, óriásmacska ül és gonosz szemét egy pillanatra sem veszi le rólam.

Az egyik kémény törzsén fekete olajfestékkel autógramm: cserépfedősegéd neve, dátummal. A jobboldali torony favázának támasztva, két begöngyölt zászló, a nemzetiszínű és a fekete. A felfüggesztett társaskör fejezte ki velük lelkesedését és gyászát. Kinézek a padlásablakon. Még látni a Bazilikát, az Erzsébet híd csúcsát és Budán a lámpasorokat, amint a köd piszkos vattájában éppen elcsomagolja őket holnapra. A vízszintesen futó esőcsatorna mélyén rozsdás szájharmos hever a galambpiszokban.

A folyosón lefelé menet előljárósági szolgálattal találkozom: minden ajtón becsenget, de többnyire dörömbölni is kell, mert a csengők ritkán működnek. A lakók kikapcsolják, vagy elrontják. Jobban félnek a házcsengőtől, mint a tűzoltósi irénától, vagy a mentődudától. A házi-cseni ő ma elsősorban a részletes, a villany és a gázember, a végrehajtó és a rossz hír hangszere. A magánzónó csengője azonban funkcionál: éppen egy félszeg, vidékies, papos külsejű férfi nyomja meg, a tenyérszerű kémlelőajtón kiszimatol egy orr és a zárban már csikordul is a kulcs. Amikor leérünk a kapu elé, szőke, fekete rókás hölgy olvassa a cégtáblákat. Hirtelen elhatározással, mint aki eltökéli, hogy ha már itt van, — mi történhetik, — beszerzi tápszerszükségletét, belép a kapun s olyan mereven és fölényesen, hogy mindenkinek gyanút kell fognia, megindul a lépcsőn felfelé. Besiklik a magánzónó ajtaján, amely csapdaszerűen, félig nyitva várja. Most idősebb óvónőkülsejű nő fordul be a kapun, kezében két

csomag, az egyik hentesáru, tipikus göngyölegében, a másikban faszén. Sürgönyhordó keresi a pulykaexportórt. Egy nyurga, tizennégy éves, matrózruhas iskoláslány denaturáltszeszes üveget lóbálva, kalap és kabát nélkül kiszalad és ug-rálva átvág a kocsúton. Őszszakállú, lassú léptű, gyermekteleg tekintetű kutyás öregúr érkezik haza, a házmester „alázatos szolgája méltóságos uram”-mai köszön. A kúriai bíró.

— Sz ... sz... hogy vagy Baráti — stréberkedik a kutyával a házmester.

— Ilyen ködös időnek örül az influenza — mondja fejcsóválva a kúriai bíró és totyogva elindul felfelé, miközben a házmester szolgálatkészen jegyzi meg:

— Bizony kérem, méltóságos uram, mindenkifekszik a házban!

Magas, nagyon szép, de széles és túlpiros-szájú, prémbundás hölgy belép a kapu csukott szárnya mögé, f eszélyezetlen mozdulattal rendbehozza a harisnyakötőjét; elegáns fiatalember a küszöbön, féloldalt az utca felé fordulva, cigarettára gyújt, miközben folyik a dialógus:

— Várjon, — mondja a nő izgatottan. — El fog szédülni, ha megmondom, hogy ki köszönt!

— Nem vagyok olyan szédülős természetű, — mondja a fiatalember fölényesen s a nő már kint is van az utcán és én sohasem fogom megtudni, hogy ki köszönt a hölgynek.

Diáksapkás, szemüveges, rövidlátó fiú könyvvel a hóna alatt tisztelettudóan szalutál és meg-

kérdi a házmestertől, hogy Deutechék hányadik emeleten laknak. Egy inkaszáns félhangosan átkozódva, ökölbe szorított kézzel kirohan a kapun. Valahonnan, alighanem a harmadik emeletről, rikácsolás hallatszik, ugyanakkor a közelben valaki harsogva nevet. Egy ajtót becsapnak, valami üvegedény a földre esik és csörömpölve eltörik. Kormos napszámos zsák szenet cipel fel a lépcsőn. Most egy kutya felugat, mire jobbról ébalról, alulról és felülről megszólalnak a kutyák. Rendkívül ellenszenves, érdes női hang csördít rájuk:

— Ezt nem lehet kibírni ezekkel a dögökkel! Meg kell örülni ezektől a dögöktől!

A kutyák nyomban elhallgatnak, behúzzák a farkukat a harapós hangtól. Most hosszú barátságatlan csönd következik, csak meghatározhatatlan távolságból hallani egy elzárhatatlan vízvezeték ritmikus csöpögését.

A vice felcsavarja a kapualj lámpáit: sötétebb lesz tőlük, valami pókhálós, elkeserítő gyanúval telt félhomály. A mennyezet nedves, mint a vasúti alagutaké, a sárga, piszkos falak a plakátokkal, mint egy hatósági épület, bíróság vagy adóhivatal ellenszenves és baljós bejárata.

A másik járdáról mégegyszer felnézek a francia kastélyra. Gyenge fények gyúlnak ki az ablakokban s mintha attól félnének, hogy célba veszik őket, nyomban ki is alszanak. A barna faspaletták becsapódnak, mint a koporsófedél. A tornyok már teljesen elvesznek a sötétben, de a füst áttör az estén és a ködön. A kémények a fel-

függesztett társaskör fekete zászlója helyett is lengetik a permanens gyászlobogót. Időnként vörös szikra pattan ki a torkukból, mint a hektikás szájából a vér...

TARTALOMJEGYZÉK

KÁRPÁTI AURÉL: Néma hegedű	1
BARCS IMRE: Búcsú	9
BÁLINT GYÖRGY: Jegyzetek a pá- toszról	15
BODÓ BÉLA: Elesett egy ló	33
DÉRI IMRE: A szobrok beszélnek	45
FODOR JÓZSEF: Gyermekek, reggel lesz újra	63
HORVÁTH BÉLA: Mit mond a magyar nép	71
KASSÁK LAJOS: Írók a viharban	79
LAKATOS LÁSZLÓ: Izlandi kaland	95
NAGY LAJOS: A goromba ember	118
PÁSZTOR ÁRPÁD: Landerer és Hecke- nast	145
SZÉP ERNŐ: Az emigráns	168
SZIRMAI REZSŐ: Néhány szó két lelki- állapotról	172
ZSOLT BÉLA: Pesti ház keresztmetszete	184